

การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและ
จารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ

**THE COMMUNITY FOREST MANAGEMENT FOR SUSTAINABILITY
USING PROCESS OF PUBLIC PARTICIPATION AND LOCAL
TRADITION IN NORTHERN THAILAND REGION**

โดย

เดือนนภา ภูทอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณฉันทิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
สถาบันรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยรัฐกิจ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2561

**THE COMMUNITY FOREST MANAGEMENT FOR SUSTAINABILITY
USING PROCESS OF PUBLIC PARTICIPATION AND LOCAL
TRADITION IN NORTHERN THAILAND REGION**

**BY
DUANNAPA PUTHONG**

**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR**

**THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION
COLLEGE OF GOVERNMENT**

GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2018

คุษฎีนิพนธ์เรื่อง
การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและ
จารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ

โดย

เดือนนภา ภู่ทอง

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2561

ศ.ดร.ติน ประชัญพฤทธิ
ประธานกรรมการ

ศ.ดร.วรวิทย์ โรจนพล
กรรมการ

ศ.ดร.จิตาภา ธีรศิริกุล
กรรมการ

ศ.ดร.จุมพล หนิมพานิช
กรรมการ

ศ.(พิเศษ) ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

ศ.ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ สุขสาตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

13 กรกฎาคม 2561

Dissertation entitled
**THE COMMUNITY FOREST MANAGEMENT FOR SUSTAINABILITY
USING PROCESS OF PUBLIC PARTICIPATION AND LOCAL
TRADITION IN NORTHERN THAILAND REGION**

by

DUANNAPA PUTHONG

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Public Administration

Rangsit University

Academic Year 2018

Prof.Tin Prachyapruit, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Asst.Prof.Wornwalancha Rojanapol, Ph.D.
Member

Asst.Prof.Jidapa Thirasirikul, Ph.D.
Member

Assoc.Prof.Jumpol Nimpanich, Ph.D.
Member

Prof.Anek Laothamatas, Ph.D.
Member and Advisor

Prof.Somboon Suksamran, Ph.D.
Member and Co-Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plt.Off. Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

July 13, 2018

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่กรุณาให้คำปรึกษาทั้งทางด้านการเขียน และสอนให้รู้จักวิธีการเขียนงานวิจัยที่ดี เอาใจใส่ดูแลตลอดเวลาในการทำงาน สนับสนุนและให้กำลังใจจนงานเขียนชิ้นนี้ สมบูรณ์ขึ้นมาได้ และใคร่ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ ที่ปรึกษาร่วม พร้อมทั้งให้แนวทางการคิดวิเคราะห์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเขียนงานเล่มนี้ ยิ่งไปกว่านั้นยังคอยติดตามดูแล ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยจนสามารถทำงานเขียนสำเร็จลุล่วงมาได้ อีกทั้งขอใคร่กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ติน ปรัชญพุกทษ์ ประธานกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ที่แนะนำแนวทางการเขียนที่ดี กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตภา ธิริสิกุล รองศาสตราจารย์ ดร.จุมพล หนิมพานิช ที่เคารพยิ่งในการเสียสละเวลาชี้แนะแนวทางการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้มาโดยตลอด และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวิญญู ไรจนพล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วศิน ปัญญาวุฒิตระกูล ที่กรุณาให้คำแนะนำแนวทางในการเขียนงาน เมตตาให้คำปรึกษา และประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยจนสามารถทำให้งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์

คุณงามความดี และบุญกุศลอันใดก็ตามที่เกิดจากคุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ทั้งหมดนั้น ขอมอบแด่ นายเดช - นางเสนาอ ภูทอง บิดา-มารดาของผู้วิจัย และนายกิตติชัย ภูทอง น้องชาย ที่เสียสละตนเองรับภาระหน้าที่ ส่วนเกินอื่น ๆ อันเกิดจากการที่ผู้วิจัยต้องทำคุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ โดยไม่เคยบั่นทอนให้เสียกำลังใจใด ๆ เลย กลับให้กำลังใจและผลักดันให้ผู้วิจัยสามารถก้าวข้ามผ่านการศึกษาในครั้งนี้จนสำเร็จ และตระหนักถึงผู้ให้ข้อมูลวิจัยทุกท่านที่กรุณาช่วยเหลือสนับสนุนข้อมูลต่าง ๆ จนเกิดประโยชน์แก่การศึกษาครั้งนี้

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยสำนึกในบุญคุณของบิดา-มารดา ครูบาอาจารย์ พี่น้อง และเพื่อน ๆ ทุกคน ที่มีได้เอื้อนามในที่นี้ กำลังใจและความปรารถนาดีจากทุกคนรอบข้างเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะได้รับการจารึกในจิตใจของผู้วิจัยอยู่ตลอดไป

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบและอุทิศให้ผู้มีพระคุณทุกท่าน

เดือนนภา ภูทอง

ผู้วิจัย

5708187 : สาขาวิชาเอก : รัฐประศาสนศาสตร์; ปร.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์)
 คำสำคัญ : การจัดการป่าชุมชน, ความยั่งยืน, กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ,
 จารีตประเพณีท้องถิ่น

เดือนนภา ภู่อทอง : การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม
 สาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ (THE COMMUNITY FOREST
 MANAGEMENT FOR SUSTAINABILITY USING PROCESS OF PUBLIC PARTICIPATION
 AND LOCAL TRADITION IN NORTHERN THAILAND REGION) อาจารย์ที่ปรึกษา :
 ศ.ดร.เอก เหล่าธรรมทัศน์, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ศ.ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ, 183 หน้า.

ประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลาย
 ฉบับและมีหน่วยงานที่มีภารกิจด้านสิ่งแวดล้อมโดยตรงหลายหน่วยงาน กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้
 ในปัจจุบันต่างสนับสนุนหลักการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการป่า ป่าชุมชนในแง่อำนาจรัฐมีปัญหา
 ทางด้านกฎหมายทับซ้อนกับกฎกติกาของชุมชน การต่อรองในเรื่องสิทธิได้นำไปสู่การสร้างกลไก
 ที่เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลได้ กรณีป่าชุมชน คือตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอ
 ไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทยได้อย่างชัดเจน
 รัฐยังคงรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มองมิติการจัดการเชิงพื้นที่และการบริหาร
 จัดการ ในเชิงวิชาการป่าไม้มากกว่าการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ขาด
 การ บูรณาการระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมขาดการบูรณาการระหว่าง
 ทรัพยากรป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น การศึกษาเรื่อง
 การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณี
 ท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการดำเนินงานจัดการของชุมชน กระบวนทัศน์
 และรากฐานของการจัดการป่าชุมชน รวมถึงกฎหมายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิป่าชุมชนและ
 ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
 ภาคเหนือ นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการร่วมมือ โดยภาครัฐสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการ
 การพัฒนานโยบายผ่านรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมเป็นแผนพัฒนา
 โครงสร้างด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไป การศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาแบบ
 เชิงคุณภาพผ่านการค้นคว้าจาก เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า สังคมท้องถิ่นมีการจัดการ ป่าชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้งพระสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อน

ลายมือชื่อนักศึกษา.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

ชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด/ถิ่นเกิด/หรือท้องถิ่น และนำเอาวัฒนธรรมจารีตประเพณี
ท้องถิ่นมาเป็นวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น เช่น การนำความเชื่อเรื่องผี
ที่ดูแลป่า การรักษาป่าต้นน้ำ การใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่าและกุศโลบายในการรักษาป่าผ่าน
พิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่ง

ลายมือชื่อนักศึกษา.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

5708187 : MAJOR: PUBLIC ADMINISTRATION; Ph.D.

(PUBLIC ADMINISTRATION)

**KEYWORDS : COMMUNITY FOREST MANAGEMENT, SUSTAINABILITY,
PUBLIC PARTICIPATION, LOCAL TRADITION**

**DUANNAPA PUTHONG : THE COMMUNITY FOREST MANAGEMENT FOR
SUSTAINABILITY USING PROCESS OF PUBLIC PARTICIPATION AND LOCAL
TRADITION IN NORTHERN THAILAND REGION. DISSERTATION ADVISOR :
PROF.ANEK LAOTHAMATAS, Ph.D., DISSERTATION CO-ADVISOR: PROF.SOMBOON
SUKSAMRAN, Ph.D., 183 p.**

Thailand has many laws about natural resources and environmental management and organizations that directly have missions in environment. The laws about the forest in these days support the centralization in forest management. Community forest in case of state power has law problems which overlap with community rules. The right negotiation brings to machinery which makes checks and balances. The case study of community forest is the example which explicitly reflect the inefficiency management of natural resources and environment in Thailand. Government still be the centralization in forest resources management. They focus on the spatial management in forestry more than nature and human relationship management. They lack of integration in economic, social, and environmental development and also lack of integration between forest resources and natural resources especially in local community. So, the study of the community forest management for sustainability by using public participation and northern local tradition aims to study community management operation, paradigm, and community management foundation including to government law about community forest rights and community forest management strategy for natural conservation in the northern. Moreover, to suggest the cooperation that government can apply to policy development through community forest management. In addition, can promote to structural development plan in natural conservation next. This study is qualitative study and researches from documents, in-depth interview and participant observation. The results of this study are that local society has community forest management by bringing the local wisdoms, believes, values, and intellectuals

Student's Signature.....Dissertation Advisor's Signature.....

Dissertation Co-Advisor's Signature.....

including monks to be the foundation of community movement through cultivating homeland or local love and brings local traditions to be the way of community forest preservation such as the believe of forest protecting ghost, watershed forest preservation, efficiently use of forest resources, and stratagem through each local rites.

Student's Signature.....Dissertation Advisor's Signature.....

Dissertation Co-Advisor's Signature.....

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญรูป	ฎ
บทที่ 1	
บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน / ท้องถิ่น	9
1.3 สมมุติฐานงานวิจัย	11
1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา	11
1.5 ระดับความรุนแรงของปัญหาบุงกูรทำลายป่าไม้	14
บทที่ 2	
การจัดการป่าชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะจารีตประเพณีท้องถิ่น กับแนวคิดรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง	17
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน	17
2.2 ประเภทป่าของป่าชุมชน จารีตประเพณีท้องถิ่น	22
2.3 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	30
2.4 แนวคิดรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง	34
2.5 ราษฎร ประชาชน และพลเมือง	39
2.6 ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	43
2.7 ยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการ มีส่วนร่วมสาธารณะ	45
2.8 กรอบแนวคิด	53

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
บทที่ 3	บริบทรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน	55
	3.1 บริบทการจัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน	55
	3.2 แผนยุทธศาสตร์พิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ประกอบด้วย 4 ประเด็นยุทธศาสตร์	63
	3.3 เชิงใหม่ บทบาทและสังคมการอนุรักษ์ป่าชุมชน	66
	3.4 สุขุขทัย บทบาทและสังคมการอนุรักษ์ป่าชุมชน	67
บทที่ 4	บทบาทชุมชน : กับสถานการณ์คนกับป่าความเชื่อประเพณีท้องถิ่นอุดมการณ์ การจัดการป่าชุมชนในสังคมล้านนา	75
	4.1 บทบาทชุมชนการจัดการทรัพยากรชุมชน	75
	4.2 ชุมชนบ้านหลวงไหล่งขอด	78
	4.3 โครงสร้างลักษณะของแผนงานพัฒนาสามปี	84
	4.4 การจัดการป่า ตามครรลองของชาวล้านนา	87
	4.5 ภาพรวมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย	89
	4.6 พิธีกรรมในฐานะตัวเชื่อมสังคมท้องถิ่น	93
	4.7 บทบาทด้านการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน	96
	4.8 ยุทธศาสตร์การพัฒนาและพันธกิจ	101
บทที่ 5	บทบาทชุมชน : กับสถานการณ์คนกับป่าแนวคิดการจัดการป่าชุมชน เปรียบเทียบ: กรณีไม่ประสบความสำเร็จ	108
	5.1 โครงสร้างอำนาจรัฐกับบทบาทชุมชน	108
	5.2 ศึกษาพื้นที่การจัดการป่าชุมชนที่ไม่ประสบผลสำเร็จเป็นการศึกษา เชิงเปรียบเทียบข้อมูลกับพื้นที่ประสบความสำเร็จ	109
	5.3 บทบาทด้านสังคมในพื้นที่	112
	5.4 บริบทด้านพื้นที่ และสภาพอุปสรรคการพัฒนาชุมชน	114
	5.5 ปรัชญาการดำเนินการค้าไม้นอกกฎหมาย	116

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	5.6 พื้นที่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบที่ 2	117
	5.7 บทบาทด้านผู้นำชุมชน	125
บทที่ 6	วิพากษ์การมีส่วนร่วมของพลเมืองวิถีชุมชนคนกับป่าความเชื่อ กระบวนการมีส่วนร่วมท้องถิ่น อุดมการณ์แนวคิดศึกษาผลสำเร็จเปรียบเทียบ / ไม่ประสบความสำเร็จ	127
	6.1 คนกับป่าวิถีทางแห่งการเกื้อกูล	127
	6.2 ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ	130
	6.3 อิทธิพลของโลกาภิวัตน์	136
บทที่ 7	การจัดการป่าชุมชนแนวคิดหรือพันธุมิปัญญาท้องถิ่นและการประสานความร่วมมือ (อภิปรายผล)	139
	7.1 การร่วมตัวเป็นเครือข่ายของชุมชน	139
	7.2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	141
	7.3 การส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านภูมิปัญญา บทบาทในการถ่ายทอดความรู้	141
	7.4 พลังชุมชนท้องถิ่น : แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย	143
	7.5 ข้อเสนอแนะ	149
	7.6 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป	151
	บรรณานุกรม	153
	ภาคผนวก	160
	ภาคผนวก ก ด้านเนื้อหา	161

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก ข ด้านรูปภาพ	175
ภาพแสดงพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ	
ภาคผนวก ค ด้านรูปภาพ	180
ภาพแสดงพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จ	
ประวัติผู้วิจัย	183

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 การบริหารจัดการแบบรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง	38
6.1 เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชน	132

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1.1 การแบ่งพื้นที่ตามความรุนแรงของการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้	16
2.1 การจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	42
2.2 แสดงถึง การสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน	49
2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	54
3.1 แนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	57
3.2 แผนที่ แสดงป่าไม้ สืบค้นจากกองค้นคว้า กรมป่าไม้ ปี 2506 และนำมา เปรียบเทียบกับแผนที่, พื้นที่ป่า ไม้ปัจจุบัน	61
3.3 แผนยุทธศาสตร์พิทักษ์ป่าไม้ของชาติ	63
3.4 ที่มาของภาพค้นหา GPS	72
3.5 ที่มาของภาพค้นหา GPS	73
4.1 องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่”	79
4.2 แสดงพิธีกรรมบวชป่า	95
4.3 แผนที่แสดงพื้นที่การสำรวจ แสดงการควบคุมพื้นที่	97
4.4 แสดงผลการสำรวจการควบคุมพื้นที่	97
4.5 แสดงกิจกรรมการตั้งสถาบันการเงิน “ให้ทุนในชุมชนกลับมาพัฒนาชุมชน”	100
4.6 แสดงด้านประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด	102
4.7 การทำฝาย เพื่อพัฒนาด้านแหล่งน้ำกินใช้เพื่อการเกษตร โหล่งขอด	103
5.1 การแสดงถึงสังคมที่คุกคามทรัพยากรธรรมชาติ	117
5.2 พื้นที่อำเภอศรีสะเกษ	119
5.3 ความเสื่อมโทรมของป่าไม้ในพื้นที่ศึกษา	121
6.1 แสดงลักษณะชุมชนเข้มแข็ง ถอนบทเรียนจาก : กรณีศึกษาพื้นที่ประสบ ความสำเร็จด้านการจัดการป่าชุมชน	130
6.2 ฉายให้เห็นถึงภัยคุกคาม การสร้างเมือง ผู้คนหลงไหลเสพติดธรรมชาติ มากขึ้นจนเป็นเหตุให้เกิดภัยคุกคามธรรมชาติ โดยสังคมนิยม ทุนนิยม	135
7.1 แสดงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น	142

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่	หน้า
7.2 ภาพพิธีมิดสังคมไทยกับชุมชนท้องถิ่น	146
7.3 ภาพพิธีมิดสังคมไทยกับชุมชนท้องถิ่น	147

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ป่าไม้ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันทรงคุณค่าที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ป่าอันน้อยใหญ่ เนื่องด้วยมนุษย์ได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้มากมาย เมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการ การสร้างถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชนก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้มทั้งสิ้น นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การวิวัฒนาการดังกล่าวนี้สืบเนื่องเรื่อยมา จนกระทั่งถึงยุคสมัยที่ความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มีมากขึ้น มนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้น เทคโนโลยีและวิทยาการ ความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ทำให้มนุษย์เริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้มานำมาใช้ประโยชน์ ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่ การนำทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่ได้จากป่าไม้เป็นวัตถุดิบ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย มากขึ้น ทั้งนี้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำให้วัฏจักรของน้ำสมบูรณ์ การช่วยอนุรักษ์ดิน และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การช่วยปรับสภาพบรรยากาศให้ดำรงความสมดุล และอื่น ๆ ดังนั้น การทำลายป่าไม้ หรือการทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรม จะส่งผลต่อความเป็นอยู่ และสภาวะการดำรงชีวิตทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์พืช และสัตว์ก็จะเป็นการเปลี่ยนแปลง และโดยธรรมชาติของป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ นั้นยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ป่าไม้จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์ จากป่าไม้ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมกันรับผิดชอบความไม่สมดุลของการพัฒนาซึ่งเกิดขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก ก็เป็นปัญหาที่ประเทศไทยได้ประสบเช่นเดียวกัน โดยผลการพัฒนาประเทศในระยะเวลากว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่ามีการใช้ทรัพยากร

ธรรมชาติไปในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างขาดความระมัดระวังและไม่ประหยัด รวมทั้ง ขาดการวางระบบการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ จึงส่งผลกระทบต่อที่ตามมาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมากมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทย ทุกภาคส่วนของสังคมควรผนึกกำลังร่วมกันในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้ จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในสังคมให้มุ่ง ผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับวิถีคิด ทักษะคติในการดำเนินชีวิตใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ขณะเดียวกันต้องประสานเชื่อมโยงบทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนให้มีส่วนร่วมทำงานด้วยกันได้ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนา และเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพัฒนาดัชนีชี้วัดเพื่อสามารถสะท้อนผลการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้

“ชุมชน” ท้องถิ่นชุมชนพื้นเมือง หรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ แทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการ และดูแลรักษาป่า” เช่นความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างอย่างหลากหลายไปตามภูมิภาค ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง แม้ว่าชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มคนพื้นเมืองจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งรัฐเองก็มีนโยบายและกฎหมายในการหยุดการทำลายป่าก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังมีการลดน้อยลงอย่างต่อเนื่องเพราะ การทำลายป่ายังคงดำรงอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบาย และกฎหมายที่ไม่เอื้อ และยังพบว่า มีความขัดแย้งในตัวนโยบาย และการปฏิบัติจริง ในขณะที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้พยายามในการอนุรักษ์ และจัดการป่าไม้เพื่อรักษาขนาด และพื้นที่ของป่า แต่นโยบายในการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ และความต้องการของตลาดมีการขยายตัว และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต กระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนั้นกฎหมายป่าไม้ที่ไม่เอื้อ และไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในระดับประเทศของทุกประเทศ ด้วยเหตุนี้ป่าไม้ประเทศไทยยังคงเผชิญปัญหาที่รุนแรงทางด้านการบุกรุกทำลายป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าในพื้นที่

ภาคเหนือของประเทศ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำได้ถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันการปลูกป่าหรือ การฟื้นฟูป่าอนุรักษ์ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยมีนโยบายภาครัฐเข้ามาส่งเสริมทั้ง ในและ นอกพื้นที่ แต่ยังคงไม่สามารถเร่งสร้างผืนป่าให้กลับมาเหมือนเดิมได้ รัฐบาลจึงเร่งหาแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยใช้การร่วมมือร่วมกับภาคประชาชนด้วยการจัดตั้งนโยบาย ป่าชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่อาศัยติดกับป่าไม้ เพื่อหาแนวทางการพัฒนา ทั้งนี้ประชาชนในพื้นที่ยังมีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอีกหนึ่งอาชีพของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ ป่าไม้ยังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของ ป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนาน และไม่สามารถแยกจากกันได้

“แก่นแท้” ในความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น คือการสร้างกระบวนการยอมรับ ความแตกต่าง และเป็นกุศโลบายของการนำประเพณี วัฒนธรรมมาใช้เป็นกลไกเพื่อจัดระเบียบ ในชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้ อาทิ พิธีกรรมเรื่องไหว้ผีของคนบางชนเผ่าที่สอนให้รู้จักกตัญญู เคารพ บรรพบุรุษและผู้ใหญ่ในท้องถิ่น ประเพณีการผูกสายสะดือป่าของชาวกระเหรี่ยงที่ปลูกฝังแนวคิด ในการดูแลรักษาป่า และจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น การรักษาวัฒนธรรมการไหว้เจ้าของคนจีน ที่เหนียวแน่น เพราะมีนัยถึงการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว หรือแม้แต่พิธีกรรมนับถือผี ในหลายท้องถิ่นที่มีวัตถุประสงค์แท้จริงคือการขอขอบคุณต่อหมอผีที่ช่วยทำการรักษา

“แต่บางครั้ง คนรุ่นใหม่อาจไม่เข้าใจหลักการหรือแก่นของพิธีกรรมเหล่านี้ พอเราใช้โมดิร์น ของคนยุคใหม่หรือคนเมืองเข้าไปมองประเด็นดังกล่าว จึงเป็นการมองบนพื้นฐานความไม่เข้าใจ ในวิถีชีวิตของชุมชนเหล่านั้น และไม่เข้าใจความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม”

และการจะสร้างความเข้มแข็งให้คนรับรู้ถึงเรื่องความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ องค์ความรู้เหล่านี้ต้องเกิดการนำไปใช้ โดยผู้สืบทอด ดังนั้น ศูนย์มานุษยวิทยาฯ จึงให้ความสนใจ เรื่องบทบาทของผู้สืบทอดวัฒนธรรม

“กลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ศูนย์มานุษยวิทยาให้ความสำคัญ คือกลุ่มผู้ปฏิบัติทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะ เป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัฒนธรรมจังหวัด ครู หรือพระ เพราะคนกลุ่มนี้คือปัญญาชน ของชุมชน และอีกกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมาก คือกลุ่มเด็กและเยาวชน เพราะเขาเป็นคนที่ทำหน้าที่ ผู้สืบทอดวัฒนธรรมต่อไป และเป็นผู้ที่สร้างความยั่งยืนทางด้านวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในแต่ละ ชุมชน”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนได้มีสององค์ประกอบหลัก หนึ่งชุมชนต้องมีความรู้เรื่องของตนเองดีพอ สองต้องรู้จักปรับหรือประยุกต์ให้สอดคล้องหรือเข้ากับยุคสมัยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ก่อนที่จะไปสู่องค์ประกอบหลังได้ อีกนิมิต์ อธิบายว่าชุมชนต้องเข้าใจแก่นของวัฒนธรรมหรือความเป็นตัวตนของตนเองอย่างแท้จริงก่อน โดยได้ยกตัวอย่างโครงการเรื่องเล่าจากชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาสนใจ นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการดึงให้เขาสนใจวัฒนธรรม โดยการเก็บข้อมูลชุมชนตัวเอง ผ่านเครื่องมือที่ทันสมัย มีการเขียนบท เรื่องเล่า เก็บข้อมูลจากคนสำคัญ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนของตนเอง โดยประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการเหล่านี้ นอกจากเขาจะมีโอกาสใช้เทคโนโลยีเป็นประโยชน์ในด้านการเป็นสื่อกลาง ในขณะเดียวกัน พวกเขายังได้มีโอกาสสัมผัส และเรียนรู้ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

การรู้จักตัวเองให้ได้ นั่นคือ ต้องรู้ว่า ปัญหาที่เราเผชิญอยู่เกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา เราสร้างปัญหาเอง หรือ คนอื่นสร้างปัญหา เช่น เพราะนโยบายของรัฐบาล หรือ เพราะใคร วิเคราะห์ตนเอง ชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รากฐาน ประวัติศาสตร์ความเป็นมา มีทรัพยากรอะไรบ้าง มีทุนปัญญา ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และ ทุนทรัพย์อยู่หรือไม่ ถ้ามีจำนวนเท่าไร ชีวิต หรือ ชุมชน ต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการ การวิเคราะห์ตัวเอง ทำให้เราได้เข้าใจตัวเอง ทราบถึงความจำเป็น และความต้องการที่แท้จริง ทำให้ชีวิตหรือชุมชน สามารถจัดความสัมพันธ์ หรือ กำหนดทำที่ต่อสิ่งที่มาจากภายนอก ที่เข้ามา เป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้เข้ากับชีวิต หรือชุมชน ได้อย่างไร เป็นการเรียนรู้เท่าทันสิ่งภายนอก เปรียบเสมือนชุมชนที่มีภูมิทัศน์ ทนโรคร้ายที่เข้ามา โดยใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาคนให้เกิดปัญญา มีความคิดที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง การระดมทุน ระดมทรัพยากรมาทีหลัง มีความเชื่อมั่นว่าถ้ามนุษย์เกิดปัญญา จะสามารถแก้ปัญหาได้ การทำงานร่วมกัน จึงต้องตระหนักเสมอว่า เป็นกระบวนการในการสร้างคนขึ้นมา โดยสร้างการมีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่งการ ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็ก ๆ ก่อน ทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่า สามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่วงกว้าง ชักชวนสร้างแนวร่วมให้คนเข้าร่วม กระบวนการมากขึ้นเรื่อย ๆ มีหลักในการระดมความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่จะให้ร่วมคิดกันทำดัง ในที่ประชุม นำแนวคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงพัฒนาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจนทางความคิด ก็หาแนวทางในการปฏิบัติ ถ้ามองถึงวิธีการทำ มีใครต้องรับผิดชอบ ต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง ใช้งบประมาณเท่าไร ตอนนี้มีอยู่เท่าไร ต้องกู้มาเท่าไร จะคุ้มหรือไม่ ตั้งคำถาม หากคำตอบทุกประเด็น ให้ชัดเจน เมื่อคิดแล้ว

ต้องลงมือทำด้วยตัวเอง แต่ถ้าเพียงแต่คิด เพื่อเสนอให้คนอื่นทำจะไม่ได้ผล ยึดถือคติคิดแล้วต้องลงมือทำ

ทั้งนี้ชุมชนต้องมีบทบาทหลัก ไม่ใช่หน่วยงานราชการ งานพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา เป็นงานของหน่วยงานราชการเป็นหลัก ชุมชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ถูกขอร้องให้ช่วยทำเพื่อให้เกิดผลงานที่หน่วยงานราชการจะได้นำไปรายงานตามลำดับชั้น จนถึงระดับกระทรวง เป้าหมายของราชการจึงไม่ได้อยู่ที่ที่จะเกิดผลต่อการพัฒนาชาวบ้านแต่อย่างใด แต่อยู่ที่จะมีอะไรไปรายงานเป็นผลงานของหน่วยงานราชการเอง จึงต้องเปลี่ยนกลับกันเป็น ต่อไปนี้ ชุมชนต้องมีบทบาทหลัก หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ส่งเสริมสนับสนุน ชาวบ้านจะต้องเป็นพระเอก ข้าราชการต้องลดบทบาทตัวเองลง เมื่อหน่วยงานราชการถอนตัว ชุมชนก็สามารถดำเนินการด้วยตัวเองไปได้ ไม่ใช่เหมือนการพัฒนาที่ผ่านมา เมื่อหน่วยงานราชการถอนตัว หมดงบประมาณ ไม่มาส่งเสริม โครงการนั้นก็ล้มหายตายจากไปพร้อมกับหน่วยงานราชการนั้น

หลักการ ความเชื่อ ดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน มีมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษกล่าวคือ การแสดงออกถึงแบบแผนการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของการใช้ความเชื่อเรื่องผี มาเป็นตัวควบคุมการใช้ประโยชน์ ตลอดจนอนุรักษ์ป่านั้นๆ ไว้เพื่อประโยชน์สูงสุดในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในชุมชนให้คงอยู่เป็นสมบัติสืบไปถึงลูกหลานในอนาคต ทั้งนี้ประเพณีวัฒนธรรม เป็นตัวแปรในการกำหนดรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกันออกไป ไม่มีรูปแบบตายตัว นอกจากนี้ยังมีนโยบายรัฐบาลที่เป็นตัวแปรสำคัญ ที่ทำให้เกิดรูปแบบการจัดการแต่ละยุคสมัยต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วย ซึ่งก็เป็นความสัมพันธ์กันอย่างปฏิเสธไม่ได้ว่านับตั้งแต่มีการเรียกร้องสิทธิ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของคนในชุมชนก็เพื่อการที่จะมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าจริง ๆ เนื่องจากรูปแบบที่กฎหมายรับรองนั้น หมายถึงการที่บุคคลภายใน และภายนอกยอมรับได้ในการกำหนดรูปแบบของแต่ละชุมชน

“ป่าชุมชน” ซึ่งมีความสำคัญกับการเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ และมีความสำคัญในเรื่องระบบนิเวศต่าง ๆ จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการจัดการป่าชุมชน “ป่าชุมชน” คือ แนวทางการดูแลรักษาป่าที่ให้ความสำคัญกับชุมชน และมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ การดูแลอนุรักษ์ รักษาฟื้นฟู ก่อให้เกิดความสำเร็จในชุมชน ประชาชนในชุมชนยังคงมีวิถีที่ผูกพันกับทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง มีการใช้ประโยชน์จากป่าหลากหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่ ใช้เป็นแหล่งเก็บหาปัจจัยพื้นฐาน

ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าจำพวกพืชพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีความหลากหลายแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพนิเวศทาง วัฒนธรรมความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน (กรมวิชาการเกษตร, 2548) ผลผลิตการเกษตรในแต่ละปีเป็นเหตุทำให้ประชาชนจำนวนมากในท้องถิ่น จำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่า เพื่อเก็บหาของป่าสำหรับอุปโภคบริโภคในครัวเรือนบางรายก็เก็บเพื่อจำหน่ายเสริมสร้างรายได้จุนเจือครอบครัวได้อีกทางและยังสามารถสร้างวิถีการดำเนินชีวิตแบบวิถีตามแบบยุคสมัยดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมจารีตประเพณีการหาเก็บของป่าจากบรรพบุรุษ โดยมีภาคส่วนต่าง ๆ มาสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นการดูแลจากภาครัฐ ภาคีต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วม ร่วมกันตั้งกฎกติกาป่าชุมชนขึ้นเป็นการดูแลและรักษาร่วมกันในชุมชนนั้น ๆ ป่าไม้ในประเทศไทยสร้างรายได้ให้กับประเทศมาตั้งแต่บรรพบุรุษเนื่องด้วยมีการนำไม้สักทองล่องเรือสำเภากออกไปขายยังต่างประเทศ รวมไปถึงการเปิดสัมปทานป่าไม้ขึ้นทำให้กลุ่มนายทุน ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ที่ได้รับผลประโยชน์เหล่านี้ ธุรกิจค้าไม้หรือกิจการค้าไม้ในสมัยก่อนนั้น เรียกกันว่า กิจการป่าไม้สัก ได้เริ่มต้นมาจาก การทำไม้ หรือ การตัดฟันซักลากไม้สักในทางภาคเหนือของประเทศ

กล่าวได้ดังนี้ “ชุมชนบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่” จัดเป็นชุมชนต้นแบบและเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เป็นคนในพื้นที่อาศัยอยู่เดิม และอาจมีเชื้อสาย “คนเมือง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลาวเหนือ” และมีเชื้อสายไทลื้อ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปีใดไม่ปรากฏ แต่มีหลักฐานการก่อตั้งวัดพระธาตุดอยเวียงชัยมงคล บ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ที่ตั้งภูมิประเทศเป็นภูเขา ที่ราบในหุบเขา เกือบคู่ต่อการทำการเกษตรแต่อดีต เป็นต้นน้ำของลำน้ำขอดหล่อเลี้ยง ผู้คนและพืชผลทางการเกษตรของโหล่งขอดมาช้านาน จนกระทั่งมีผู้คนหลังไหลย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่อีกเป็นชุมชนใหญ่ จึงก่อเกิดปัญหาด้านการบุกรุกป่าไม้เพื่อทำการเกษตร และการบุกรุกป่าไม้ของคนในชุมชนทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว เกิดสัญญาณอันตราย ขึ้นในปี 2548 เกิดอุทกภัยน้ำป่าไหลหลากที่สร้างความเสียหายกับชุมชนเป็นอย่างมากทำให้ พืชผลการเกษตรของชาวบ้านได้รับความเสียหาย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาโหล่งขอดเกิด อุทกภัยติดต่อกันเป็นระยะเวลานานหลายปี มาในปี 2553 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก เป็นมูลค่ากว่า 15 ล้านบาท นั่นคือจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้ผู้นำ ชุมชนเริ่มมองหาทางออก และผู้นำชุมชนได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยมีหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ (นพค.32) ของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมคิดร่วมเสนอแนวทางแก้ไขกับชุมชน โดยนำเสนอแผนการจัดการ เป็น 3 ระยะ ระยะเริ่มต้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในการช่วยเหลือราษฎรที่ประสบกับปัญหาโดยการใช้เครื่องมือของหน่วยการออกช่วยเหลือชุมชนอย่างเร่งด่วน

ระยะกลาง หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ (นคพ 32) ออกเข้ามาช่วยขุดลำน้ำขุด เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำในลำน้ำสายหลักแก่ชุมชน ระยะยาว มีการวางแนวทางแก้ไข โหล่งขุดโมเดล และประชาชนในพื้นที่ที่มีความร่วมมือกันอย่างมากและในพื้นที่การสร้างฝายถาวร สร้างฝายกึ่งถาวร การสร้างฝายแบบผสมผสานการปลูกป่าเพิ่มเติมตามพื้นที่ที่ปลูก และพื้นที่สาธารณะ ส่งเสริมความรู้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี โหล่งขุดโมเดลเป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลระดับประเทศในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นชุมชนตัวอย่างเพื่อเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการป่าชุมชนต้นแบบผู้นำชุมชนมีบทบาทความสำคัญ สำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนให้ได้รับรางวัลระดับประเทศ และยังเสริมสร้างความร่วมมือในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจัง ยังมีให้กลุ่มนายทุนเข้ามามีบทบาทในชุมชน เพื่อเป็นแนวป้องกันการรักษาพื้นที่ป่าชุมชนอย่างมีหลักการ เหตุผลจนชาวบ้านในชุมชนยอมรับร่วมกันป้องกันบุคคลภายนอกที่จะมาแสวงหาผลประโยชน์

ความสำเร็จดังกล่าวเป็นความร่วมมือของ “ชุมชนท้องถิ่นไทย” ในที่นี้หมายถึงพื้นที่ชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ที่ยังคงสภาพสังคมและ วัฒนธรรมแบบธรรมเนียมประเพณี (Traditionalistic) มีหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมประเพณี ดั้งเดิม (Traditional Culture and Sociological) เป็นพื้นที่ (Area) ของประชาชนของชาวบ้าน ที่อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นเครือญาติ ครอบคลุมตามความหมายของ “ชุมชนท้องถิ่น” แล้ว ยังมีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการและประวัติศาสตร์ การดำรงอยู่ของตนเองพึ่งพาตัวเอง (Self-Reliance) ปกครองตนเอง (Self-Government) เป็นตัวของตัวเอง ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ (Area) ของการพึ่งพาซึ่งกันและกันชุมชน ในสังคมด้วย

นอกจากนี้ยังพบปัญหา ป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการไม่ประสบความสำเร็จ หนึ่งในพื้นที่อำเภอ ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ที่มีการบุกรุกทำพืชไร่เลื่อนรอย ภัยคุกคามการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ สภาพป่าที่เสื่อมโทรมในฤดูแล้งขาดน้ำ และในฤดูฝนมีน้ำป่าไหลหลากเข้าท่วมบ้านเรือนไร่นาชาวบ้านเกิดความเสียหาย ปัญหาดังกล่าวเกิดจาก ผู้นำในพื้นที่ไม่มีศักยภาพในการพัฒนา อีกทั้งยังไม่สามารถเป็นแกนนำที่ดีให้กับประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่าของป่าไม้ การไม่มีกฎระเบียบหรือสร้างกฎกติกาที่ชัดเจนกับชุมชน ให้มาดูแล ใส่ใจในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเห็นได้ชัดเจนว่าป่าไม้มีการบุกรุกโดยชาวบ้านในพื้นที่ ขาดแผนความร่วมมือในการพัฒนาอย่างจริงจัง ทั้งนี้ทุกภาคส่วนที่ขาดความใส่ใจ ตะหนักถึงการบุกรุกป่า หรือเพิกเฉยต่อการกระทำของ คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาฉกฉวยผลประโยชน์จากป่าชุมชน

แนวทางการแก้ไขปัญหาวีธีหนึ่งของรัฐคือ การ “ปิดป่า” กับจุดเริ่มต้นการแย่งชิงพื้นที่ กำหนดนโยบายป่าของชาติ รัฐได้พัฒนาระบบการผูกขาดการจัดการป่าไม้ในเชิงโครงสร้างมาตั้งแต่ การก่อตั้ง กรมป่าไม้ 2439 ตามมาด้วยการออกพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ที่บัญญัติให้รัฐ มีกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ป่าทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงนโยบายที่สำคัญในยุคต่อคือ การประกาศ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ.2528 ที่กำหนดขนาดพื้นที่ป่าทั่วประเทศร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ โดยจำแนกออกเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการผูกขาด และแสวงหาผลประโยชน์ของภาครัฐและเอกชนเพื่อให้โครงสร้างการจัดการป่าแบบผูกขาด มีความชอบธรรม รัฐได้สร้าง วาทกรรม “ป่าไม้” ที่ให้ความชอบต่อนโยบายดังกล่าว เช่น “คุณค่า ไม้สักในฐานะสินค้าที่ส่งออกอันดับต้น ๆ ของประเทศ” ชาวเขากับการทำลายป่า เมื่อกระแสต่อต้านด้านสัมปทานไม้จากประชาชนใช้ประเด็นเรื่องอนุรักษ์ป่าเป็นแนวทางทางการวิพากษ์ วิจารณ์รัฐ รัฐก็ใช้รูปแบบการอนุรักษ์ป่าเพื่อรักษาอำนาจ และตอบโต้กลับขบวนการประชาชน โดย กำหนดพื้นที่เป้าหมายการจัดการป่าเสียใหม่ ให้มีป่าอนุรักษ์ ร้อยละ 25 และป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ เท่ากับว่ารัฐเปลี่ยนการนิยามและจัดการระเบียบพื้นที่ป่าเสียใหม่ จากเขตแดนทาง เศรษฐกิจไม่ในยุคสัมปทานมาเป็นเขตแดนอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ในนามของการอนุรักษ์ ขณะที่พื้นที่ ป่าส่วนใหญ่ที่เหลือ รัฐก็ยังหาได้ยอมรับตัวตนและการดำรงอยู่ของชุมชนในพื้นที่ไม่ โดยรัฐเร่งผลิตซ้ำ วาทกรรม “ป่าอนุรักษ์” ควบคู่ไปกับ วาทกรรม “ชาวบ้านบุกรุกป่า” เพื่ออ้างความศักดิ์สิทธิ์ของ พื้นที่รัฐ และบทบาทของรัฐในเชิงอนุรักษ์ แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐยังคงปฏิบัติการนิยามจัดระเบียบ ให้เป็นพื้นที่ปลูกป่าพาณิชย์โดยเอกชน โดยที่ไม่เอาวาทกรรมการอนุรักษ์ป่าที่ตนเองเข้ามาใช้กับ ป่าพาณิชย์แต่อย่างใด ทั้งนี้การต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนิยามการจัดการพื้นที่ป่าในส่วนภาคประชาชน จึงเกิดขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านเรียกร้องรัฐให้ทบทวนนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 และแยกการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ภาคเอกชนออกจากนโยบายป่าไม้แห่งชาตินับจากนั้นรัฐเริ่ม ปฏิบัติการเชิงรุกเพื่อจัดระเบียบพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างจริงจังและใช้วิธีการกดดัน ปรามปรามกับ ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าโดยเฉพาะชุมชน ปัจจุบัน วาทกรรม “ป่าชุมชน” แทรกซึม ไปได้ทุกอนุกรมต่าง ๆ ในสังคมอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับ นโยบาย วิชาการ แวดวงธุรกิจ และการรับรู้สาธารณะป่าชุมชน แสดงความหมายว่า เป็นป่าฐานชีวิตของชุมชน ชุมชนและประชาชนต้องพึ่งพิงป่า

อีกความร่วมมือหนึ่งที่ใช้ในการบริหารจัดการป่า คือ โดยใช้ “ชุมชน” ซึ่ง ไม่ได้เป็นแนวคิด หรือเป็นคำศัพท์ใหม่ หากแต่เป็นเรื่องที่สั่งสมและผูกพันกับวิถีชีวิตและสังคมชุมชนท้องถิ่นไทย มาช้านาน และบางส่วนได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนขนานควบคู่พร้อมกับการพัฒนาของสังคม ชุมชนท้องถิ่นไทย อาทิเช่น ความไว้เนื้อเชื่อใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตลอดจน

มีรูปแบบการจัดการของชุมชนเอง เพื่อขับเคลื่อน แผนงานต่าง ๆ ที่ประชาชนร่วมกันสร้าง และกำหนดแผนการควบคุมหรือออกคำสั่ง และพัฒนามาเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม ในที่นี้หมายถึง การกระทำหรือวิธีการของชุมชนนั้น ๆ เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น โดยมี ภาครัฐ เอกชน กลุ่มชุมชนประชาชนร่วมมือในกระบวนการ จึงเกิดคำว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคประชาชน ในชุมชนก่อเกิดเป็นการบริหารจัดการ มีความหลากหลายทางสังคม แวดล้อมที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาและรักษาไว้

ข้าพเจ้าในฐานะผู้วิจัยสนใจใคร่รู้การจัดการ ป่าชุมชน พื้นที่ชุมชน มีบทบาทร่วมกันบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือตลอดจนด้านวัฒนธรรม (จารีตประเพณี) ความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ เอกอภิศาสตร์พัฒนาอย่างแท้จริง หรือไม่ / แท้จริงแล้ว ภาครัฐหรือภาคเอกชนที่สร้างภาพให้ดูเหมือนมีความร่วมมือกัน ทั้งคู่แต่สภาพที่แท้จริง มีอีกหลายภาคส่วนกำลังแย่งชิงฉกฉวยผลประโยชน์กันอยู่ หรือไม่ แล้วประชาชน/กลุ่มชาวบ้านมีส่วนร่วมรู้เห็น หรือแตกต่างออกไป เพราะเหตุใด หรือทว่าประชาชนกำลังแย่งชิงอำนาจจากภาครัฐเรื่องนโยบายการควบคุมต่าง ๆ เสียเอง

1.2 ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน / ท้องถิ่น

ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน ถือเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในแวดวงการพัฒนาในปัจจุบันเพราะมิได้ใช้สังคมตะวันตกเป็นตัวตั้งอย่างที่เคยปฏิบัติกัน ในวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก แต่ใช้ชุมชน/ท้องถิ่นของสังคมตัวเองเป็นตัวตั้งแทน นอกจากนี้ ขบวนการ วัฒนธรรมชุมชน ยังถือเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการเมืองแบบใหม่ เนื่องจากเห็นว่าการเมืองแบบเก่าที่มีรัฐประชาชาติเป็นศูนย์กลางนั้น ไม่มีที่ยืนอย่างมีเกียรติ ศักดิ์ศรี และเท่าเทียมกันให้ กับชุมชน/ท้องถิ่น แต่ กลับมองว่าชุมชน/ท้องถิ่นว่าไม่มีศักยภาพ เป็นตัวสร้างปัญหาหรือเหนี่ยวรั้งการพัฒนา ฉะนั้นจึง จำเป็นต้องถูกสลาย และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ภายใต้ข้ออ้างของความเป็นชาติเดียวกัน (Nation-ness) นั่นคือขบวนการวัฒนธรรมชุมชน/ท้องถิ่น เห็นว่าการเมืองแบบรัฐประชาชาติเป็นการเมืองที่โหดร้าย เพราะใช้ความรุนแรงทำลาย/สลายชุมชนเล็ก ๆ ในท้องถิ่นลง อย่างไรก็ตามจากประวัติศาสตร์ของรัฐ ประชาชาติเท่าที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ความใหญ่โตเพียงอย่างเดียวมิได้เป็นหลักประกันของความเข้มแข็ง และมั่นคง คราใดที่อำนาจรับอ่อนตัวลง ชุมชนเหล่านี้ก็จะเรียกร้องความเป็นอิสระของตัวเองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดแตกหักของการต่อสู้ทางการเมืองของการเมืองแบบใหม่ ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนจึงมิใช่เวที

ขนาดใหญ่อย่างรัฐ อำนาจรัฐอย่างการเมืองแบบเก่าต่อไปแต่เป็น เวทีระดับย่อยหรือระดับชุมชน/ท้องถิ่น (A Localized Space) ภายใต้รัฐประชาชาติ

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของประเทศไทยสภาพการณ์ยังดีกว่าประเทศโลกที่สามอื่น ๆ ในแง่ที่ว่าประชาชนหมู่บ้านไทย ยังมีได้ถูกระบวนการพัฒนากระแสหลักทำลายล้างลงอย่างสิ้นซาก แม้ว่าความเป็นชุมชนของหมู่บ้านไทยจะเสื่อมสลายตามลำดับก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ยุคของการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และแม้จะถูกแรงกระแทกจากรัฐศักดินาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และศาสนาพุทธในหลายศตวรรษก่อนหน้าก็ตาม แต่ความเป็นชุมชน ของหมู่บ้านไทยก็ยังคงอยู่และอยู่รอดมาได้ตลอดช่วงระยะเวลาที่ยาวนานในประวัติศาสตร์ไทย ทั้งนี้เป็นผลมาจาก “ลักษณะพิเศษ” ชุมชนหมู่บ้านไทยเองเป็นสิ่งสำคัญ สาเหตุสำคัญได้แก่ การดำรงอยู่ของพลังเกาะเกี่ยว/ยึดเหนี่ยวกันภายในชุมชนหมู่บ้านไทย เนื่องจากการดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ซึ่งเน้นการผลิตเพื่อกิน-เพื่อใช้มากกว่าเพื่อขาย การที่ระบบเศรษฐกิจแบบนี้จะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่าง “สมาชิกในชุมชนทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติขึ้น กลายเป็นแรงยึดเหนี่ยวชุมชนไว้” ได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ ชุมชนหมู่บ้านไทยยังมีวัฒนธรรมของตัวเอง นอกเหนือไปจากวัฒนธรรมของพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาทีหลัง เช่น วัฒนธรรมการเคารพผีบรรพบุรุษ การเคารพธรรมชาติประเพณีสืบชะตาบ้าน เป็นต้น วัฒนธรรมเหล่านี้ช่วยจรรโลงความรู้สึกในเรื่องชุมชนไว้ในระดับหนึ่ง” กล่าวสรุปได้ว่า ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนปัจจุบันจึงเรียกร้องให้กลับไปฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนหรือหมู่บ้านไทยไว้ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าทรงพลัง และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการ พัฒนาชนบทและการพัฒนาประเทศ ความเป็นชุมชนของ หมู่บ้านไทยสมควรจะได้รับการรักษาไว้ก่อนที่จะสายเกินไป (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2557, น. 168, 173)

ในการศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สาธารณะรักษาดูแลประเพณีท้องถิ่น ภาคเหนือ ศึกษาการดำเนินงานจัดการของชุมชน กระบวนทัศน์ และรากฐานการจัดการป่าชุมชน ศึกษากฎหมายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิป่าชุมชน ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือ เพื่อเสนอแนวทางการร่วมมือกับภาครัฐในการพัฒนา นโยบาย รูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน นำมาประยุกต์ส่งเสริมเป็นแผนพัฒนา โครงสร้างการอนุรักษ์ป่าไม้ต่อไป

1.3 สมมุติฐานงานวิจัย

สมมุติฐานประการที่หนึ่ง การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน ต้องดำเนินการ โดยชุมชนเป็นหลักมากกว่าอาศัยภาครัฐเพียงอย่างเดียว

สมมุติฐานประการที่สอง สร้างจิตสำนึก การอนุรักษ์จิตสำนึกรักบ้านเกิด-ถิ่นเกิด-ฐานพื้นที่หรือท้องถิ่น ความผูกพันในขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคมท้องถิ่น ทำให้เกิดความเชื่อมโยงให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน

สมมุติฐานประการที่สาม รัฐบาลควรกำหนดทิศทางให้องค์ความรู้การอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อป้องกันมิให้กลุ่มนายทุนหรือผู้แสวงหาผลประโยชน์จากป่าเข้ามาบุกรุก

1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สาธารณะ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและคงรักษาจารีตประเพณีท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดภาคเหนือ วิธีการศึกษาเป็นการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหลายรูปแบบ คือวิเคราะห์ /การสังเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Groups Discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ทั้งภาครัฐและประชาชนในเขตพื้นที่โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) วิเคราะห์และศึกษาเอกสารการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนในภาคเหนือ
- 2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีส่วนรักษาป่าชุมชนให้ยั่งยืนอย่างไรในพื้นที่ภาคเหนือ
- 3) สัมภาษณ์เจาะลึกโดยการสืบค้นหาผู้รู้ ผู้นำชุมชน ส่วนภาครัฐ ปราชญ์ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีท้องถิ่นและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งด้านการผลิต การจัดการ การใช้ประโยชน์
- 4) จัดสนทนากลุ่ม (Focus Groups Discussion)

5) สัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) บุคคลที่มีความสำคัญของท้องถิ่นในชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องการสังเกตการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชุมชน

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ข้อมูลจากการสังเกต และข้อมูลการศึกษา เอกสารจะถูกนำมาตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน วิเคราะห์เนื้อหา Content Analysis จัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นการศึกษา สรุปและนำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนาความ (Descriptive) แต่ละประเด็นการศึกษา ทำการ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลในภาพรวมภายใต้กรอบแนวคิดของการวิจัย

ผู้วิจัยใช้การออกแบบเชิงคุณภาพ เวลาลงพื้นที่ภาคสนามผู้วิจัยจะต้องให้ความสนใจศึกษาวิถีในการดำรงชีวิตแบบแผนในการประเพณีในการปฏิบัติ รวมทั้งความหมาย ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง แก่นนำชุมชน วิธีการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อม ตามธรรมชาติ การอนุรักษ์จิตสำนึกรักบ้านเกิด-ถิ่นเกิด-หรือท้องถิ่น

การจัดการป่าไม้ชุมชนเพื่อความยั่งยืนต้องดำเนินการ โดยชุมชนเป็นแกนหลัก นำโดยประชาชนและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานกับสังคมปัจจุบันทำให้ ท้องถิ่นหรือชุมชนที่มีการอนุรักษ์ป่าไม้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ที่ได้มีการสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด สำหรับสังคมชุมชน ท้องถิ่น ไทยระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกลง และคัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไปดังจะเห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบสัมพันธ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” ในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ในปัจจุบัน

ยกตัวอย่างเช่น กองทุนหมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการชุมชนของคนภาคเหนือ การบวชต้น ไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนา

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรม รุมล้อม เป็นต้น

สำหรับคนไทยโดยทั่วไปทุกภูมิภาค การปรับตัวของสังคมชุมชน ท้องถิ่นไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญา สังคม อันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ดังจะเห็น ได้จากการปรับระบบ ความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชน ท้องถิ่นของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ ในรูปต่าง ๆ ของคนทุกภูมิภาคการจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมชุมชน ท้องถิ่นไทย ภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์ เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไปโดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีความหลากหลาย ตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนที่มีความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์ มีความหลากหลายภาษา หลากหลายความเชื่อ รวมทั้งการมีความหลากหลายแห่งภูมิปัญญา ท้องถิ่น เหล่านี้มีใช้ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้าม เป็นความร่ำรวย มั่งคั่งทาง ปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้น ๆ ได้การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมในชุมชน ท้องถิ่นไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสม ความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติของมนุษย์ ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและปรับตัวในสังคม ชุมชน ท้องถิ่นมนุษย์ ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญกัน น้อยเกินไปแต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปแบบ สถาบันการศึกษาทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหาและระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตาม ธรรมชาติของมนุษย์ โดยทั่วไปแล้วมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายของการเรียนรู้แบบสมัยใหม่ ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่ได้มาถึงแล้วเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเสมือนจริง” (Virtual Reality) และโลกทางกายภาพที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาตั้งแต่อดีต

จากที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นความตระหนักด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะด้านป่าไม้ เพราะป่าไม้คือทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของประเทศด้วย ประเทศไทยยังมีความเชื่อ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบกับการที่ประชาชน ยังมีความ

ห่วงหาวนความเป็นป่าชุมชนของตัวเองอยู่ และในขณะที่เดียวกันก็สร้าง ภูมิปัญญา ปลัดพังชาวบ้านในพื้นที่เพื่อให้เห็นความสำคัญ อยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้มากที่สุด ดีที่สุด

เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครเถียง ปัญหาที่มีอยู่ว่า รัฐถือว่า ป่าไม้เป็นของรัฐ ใครเข้าไปอยู่ในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตวนอุทยานก็ต้องย้ายออกไป ตามความเป็นจริงแล้วรัฐได้ปล่อยปะละเลยให้ชาวบ้านเข้าไปหักร้างถางพงชยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัดมาเป็นเวลาต่อเนื่อง “หลายช่วยคน” มาแล้วปัจจุบันในพื้นที่ ๆ รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไปทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งที่เข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิ์และธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ข้อขัดแย้งเหล่านี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจจับไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้ง ความเดือดร้อนอยู่ทั่วไป และเป็นข่าวอยู่ต่อเนื่องๆ

ความจริงประการหนึ่งที่ชาวบ้านจำนวนมากเพียงบอกกล่าวให้ฝ่ายราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับนโยบาย ระดับบริหาร และระดับปฏิบัติการ ทราบแต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนักก็คือ คนที่อยู่ป่าโดย ไม่ทำลายป่า “ก็มี” การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมี กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้ริเริ่ม โครงการสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อยังคงและสภาพป่าไว้อย่างสมบูรณ์

อีกประการหนึ่ง คือ กรณีการกล่าวอ้างแต่ส่วนที่ประสบผลสำเร็จ จนลืมศึกษา กรณีล้มเหลวหรือไม่ประสบผลสำเร็จ ตามนโยบายภาครัฐ บางอย่างอาจมีข้อผิดพลาดในสถานการณ์จริง หรือมีอำนาจอื่นใดเข้ามาเกี่ยวข้องในส่วนนี้ การแย้งชิง พื้นที่สาธารณะ เพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง ยังคงมีอยู่จริง แต่ด้วยอาจจะยังมีบางอย่างที่ยังปิดหูปิดตาภาคส่วนต่าง ๆ ที่ยังมีสามารถทำอะไรแน่ชัดแต่นักวิจัย มองว่า ส่วนที่ยังเป็นปริศนา อยู่ที่เราไม่ควรมองข้ามความอ่อนแออำนาจเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.5 ระดับความรุนแรงของปัญหาบุกรุกทำลายป่าไม้

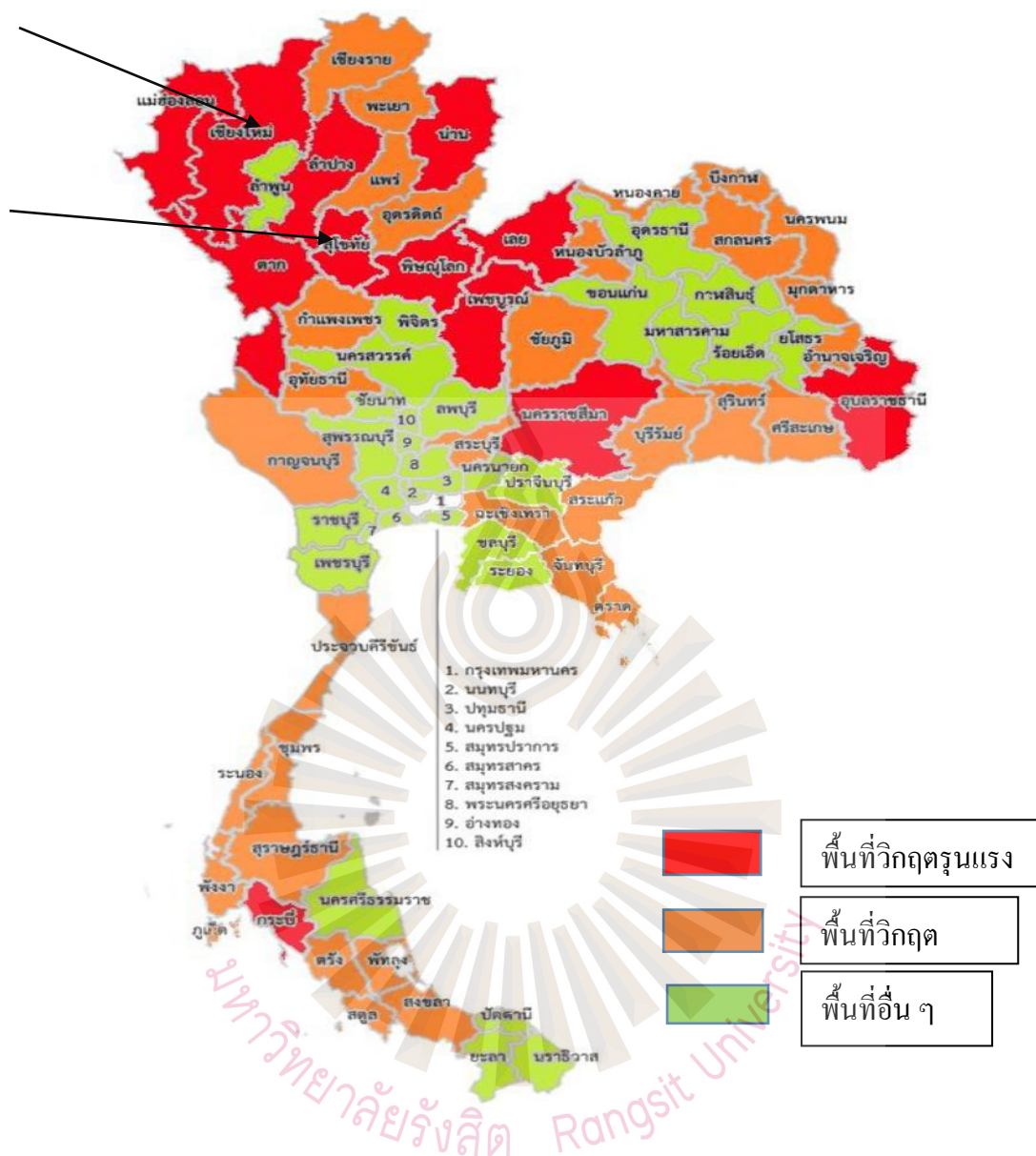
ปัจจุบันกรมป่าไม้ได้จัดตั้งสำนักงานป่าสงวนแห่งชาติเพื่อควบคุมดูแลและปฏิบัติการกิจของกรมป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทุกแห่ง แต่ยังไม่มีการสนับสนุนบุคลากรและงบประมาณใด ๆ รวมทั้งยังไม่มอบอำนาจในการควบคุมกำกับหน่วยงานป่าไม้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ป่าสงวน

แห่งชาติ ทำให้การปฏิบัติงานซับซ้อน และยังไม่บูรณาการในระดับพื้นที่ อีกทั้งอำเภอ และจังหวัด ไม่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่จะรับนโยบายการปฏิบัติงานด้านป่าไม้ ทำให้ฝ่ายปกครองซึ่งมีศักยภาพสูง ในการป้องกันปราบปราม และควบคุม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไม่สามารถปฏิบัติงานป้องกันรักษา ทรัพยากรป่าไม้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ส่งผลให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าสงวนฯ เป็นจำนวน มากกว่าป่าไม้ที่อยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งมีบุคลากร และงบประมาณ ในการ ป้องกันดูแลรักษาป่า มากกว่า โดยการบุกรุกป่าไม้มีหลาย ลักษณะได้แก่ การลักลอบตัดไม้ และแปรรูปไม้ เพื่อขายหรือส่งออกต่างประเทศ โดยเฉพาะ ไม้พะยุง, ไม้ชิงชันและไม้สัก ซึ่งขณะนี้สถานการณ์ อยู่ในขั้นวิกฤติ,การบุกรุกป่าไม้เพื่อใช้พื้นที่ ทางการเกษตร เช่น ยางพารา, ปาล์มน้ำมัน และมันสำปะหลัง เป็นต้น และการบุกรุกเพื่อสร้าง รีสอร์ท หรือบ้านพักตากอากาศ รวมทั้งการลักลอบล่า และค้าสัตว์ป่า ซึ่งปัญหาที่สมควรต้องแก้ไข อย่างเร่งด่วน คือ การบุกรุกพื้นที่ตัดไม้ทำลายป่าที่มีนายทุนอยู่เบื้องหลัง การทำเป็นขบวนการใหญ่ มีชาวต่างชาติผู้มีอิทธิพลและเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง จากสภาพปัญหาดังกล่าว กอ.รมน. กรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้ ร่วมกันประเมินลำดับความรุนแรงของ สถานการณ์ โดยเรียงลำดับความรุนแรงจากมากไปน้อยในพื้นที่ภาคต่าง ๆ ดังนี้ ภาคเหนือ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ภาคใต้และภาคกลาง ปรากฏว่ามีพื้นที่วิกฤตรุนแรง 12 จังหวัด และพื้นที่ วิกฤต 33 จังหวัด รวมพื้นที่วิกฤติ 45 จังหวัด มากกว่าครึ่งของประเทศ ดังนี้

1) พื้นที่วิกฤตรุนแรง (12 จังหวัด) ได้แก่ จังหวัด: เพชรบูรณ์, พิษณุโลก, สุโขทัย, น่าน, ลำปาง, อุบลราชธานี นครราชสีมา, เลย, กระบี่, เชียงใหม่, ตาก, และแม่ฮ่องสอน

2) พื้นที่วิกฤต (33 จังหวัด) ได้แก่ จังหวัด : กาญจนบุรี , กาแพงเพชร , จันทบุรี,ระยอง,ตรา, ชัยภูมิ, ชุมพร, เชียงราย, ตรัง, ตราด, บุรีรัมย์, ประจวบคีรีขันธ์, พะเยา, พังงา, พัทลุง,แพร่, ภูเก็ต, ระนอง, ศรีสะเกษ, สกลนคร, สงขลา, สตูล, สุราษฎร์ธานี, สุรินทร์, อุทัยธานี, สระแก้ว,มุกดาหาร, นครพนม, บึงกาฬ หนองบัวลาภู, สระบุรี, หนองคาย, อำนาจเจริญ และอุดรดิตต์

3) พื้นที่อื่น ๆ (31 จังหวัด) ได้แก่ จังหวัด : กาฬสินธุ์, ขอนแก่น, ชลบุรี, ชัยนาท ,นครนายก , นครปฐม, นครศรีธรรมราช, นครสวรรค์, นนทบุรี, นราธิวาส, ปทุมธานี, ปราจีนบุรี, ปัตตานี, พระนครศรีอยุธยา, พิจิตร, เพชรบุรี, มหาสารคาม, ยโสธร, ยะลา, ร้อยเอ็ด, ระยอง, ราชบุรี, ลพบุรี, ลำพูน, สมุทรปราการ, สมุทรสาคร, สมุทรสงคราม, สิงห์บุรี, สุพรรณบุรี, อ่างทอง, และอุดรธานี

รูปที่ 1.1 การแบ่งพื้นที่ตามความรุนแรงของการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้
ที่มา: การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ, 2557

จากรูปที่ 1.1 แสดงข้างต้นนี้จะเห็นความชัดเจนของแต่ละจังหวัดในพื้นที่ประเทศไทยที่มีความปัญหาด้านป่าไม้เป็นปัญหาที่มีความรุนแรงและมีแนวโน้มว่าป่าไม้ทรัพยากรที่สำคัญอีกประการหนึ่งยังคงประสบปัญหาที่รุนแรง ผู้วิจัยจึงมองเห็นว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นหนึ่งในโครงสร้างของประเทศ และถ้าทรัพยากรลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมต่างภายใต้แผนนโยบายการเจริญเติบโตของเมือง อาจจะทำให้ทรัพยากรของประเทศเลื่อนหายไปในอนาคต

บทที่ 2

การจัดการป่าชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะจารีตประเพณีท้องถิ่น กับแนวคิดรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง

การศึกษา “การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ” ของผู้วิจัยจะนำเสนอความเข้าใจและแนวคิดของผู้วิจัยที่ใช้ประกอบการศึกษาปรากฏการณ์ ของ “ป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน” ในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณี ตามคำนิยามที่ให้ไว้ในบทที่ 1 ที่ผ่านมา ว่าปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยกำลังศึกษามีความสอดคล้องต้องกันหรือแตกต่างกัน กับแนวคิด ทฤษฎีที่มีอยู่เดิม หรือเกิดองค์ความรู้ใหม่ แนวคิดใหม่ ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ที่ประโยชน์กับผู้สนใจนำไปพัฒนาความรู้ มุมมองและทัศนคติ ที่มีต่อ “ป่าชุมชน”

ในการศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยและสำรวจวรรณกรรมหลัก ๆ โดยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

“ป่าชุมชน” เป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีมานี้เอง ในปลายปีพุทธศักราช 2532 เกิดความขัดแย้งกันระหว่าง ชาวบ้านชุมชนห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ฮ่อง จังหวัดเชียงใหม่ กับบริษัท สัมปทานไม้เอกชนแห่งหนึ่ง ที่จะเข้าไปปลูกป่าบริเวณที่ชาวบ้านห้วยแก้วอ้างว่าเป็นพื้นที่ป่าชุมชน ห้วยแก้วมาเป็นเวลาแล้ว ความขัดแย้งนี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของกระแสป่าชุมชนขึ้นอย่างเป็นทางการ (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2540, น. 45)

2.1.1 ความหมายของป่าชุมชน

ป่าชุมชนมาจากคำว่า Community Forest sinv Social Forest ในภาษาอังกฤษมีนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ ดังนี้ (อำนาจ คอวนิช, 2535, น. 10-19) ได้กล่าวไว้ในวารสารสักทอง โดยสรุปความหมายได้ว่า ป่าชุมชนเป็นไม้ธรรมชาติ หรือป่าที่ประชาชนได้ร่วมมือกันจัดทำขึ้น เพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

“กรมป่าไม้” ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือเรื่องป่าชุมชน โดยสรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือ กิจการป่าไม้ที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า การจัดการป่า ตลอดจนการใช้สอยประโยชน์จากป่านั้น ๆ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย โดยสรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ ที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทอยู่ในป่าหรือใกล้กับป่า ได้ใช้ประโยชน์จากป่านั้นเป็นเวลานานมาแล้วโดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในและภายนอกชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

โดยสรุปความได้ว่า “ป่าชุมชน” คือ พื้นที่ที่ถูกชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ตลอดจนความร่วมมือกันใช้ประโยชน์ ซึ่งมีการนำระบบประเพณี ความเชื่อ มาเป็นตัวควบคุม เป็นแบบแผนการจัดการ ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกันไป ตามลักษณะโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีของชุมชนนั้น ๆ นอกจากเหตุการณ์ความขัดแย้งของป่าชุมชนบ้านห้วยแก้วจะส่งผลให้เกิดกระแสป่าชุมชนอย่างกว้างขวาง และได้รับการยอมรับมากขึ้น ในปีพุทธศักราช 2532 เป็นต้นมา

นักวิชาการในหลายแขนงได้ให้คำนิยาม “ป่าชุมชน” ไว้หลายประการด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะมีที่มาของคำแตกต่างกันออกไปก็ตาม มณฑล จำริญญพฤกษ์ (2535ก) จากภาควิชา วนวัฒนวิทยาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของ “ป่าชุมชน” ไว้ดังนี้ การจัดการในระดับชุมชนถึงแม้ว่าแนวคิดของคำเหล่านี้จะเหมือนกัน แต่ระดับของการจัดการนั้นต่างกันกล่าวคือ วนศาสตร์สังคม จะเป็นการจัดการป่าไม้ในระดับที่กว้างกว่ามีความหลากหลายทาง

กิจกรรมมากกว่าการจัดการป่าไม้ในระดับชุมชนที่มาจากกลุ่มประเพณีของวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุม แต่เฉพาะชุมชนเท่านั้น

คำนิยามที่กล่าวมาแล้วนั้นพบว่า ความหมายของป่าชุมชนเน้นทรัพยากร ซึ่งในที่นี้คือป่าไม้ ผลผลิตจากป่า ที่ดิน การจัดการในรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชนในท้องถิ่นและตัวคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่า ส่วนการนิยามที่เจาะจงนั้นขึ้นอยู่กับ

- 1) ลักษณะของการใช้ประโยชน์จากป่า
- 2) การจัดการดูแลรักษาป่า
- 3) สิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและดูแลป่า
- 4) เงื่อนไขของการเกิดป่าชุมชนว่าเกิดขึ้นเอง หรือจัดตั้งภายนอก

จากแนวคิดในเรื่องป่าชุมชนอาจสรุปได้ว่า การจัดการป่าต้องมีรูปแบบที่ต้องยึดตามความต้องการในการพึงพิงของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานและทำให้สามารถนำมากำหนดขอบเขตด้าน เนื้อหาการนิยามศัพท์คำว่าจัดการป่าชุมชน รวมถึงการออกแบบกระบวนการวิจัย

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) ผู้ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับป่าชุมชนในยุคแรกและเรียกแนวคิดนี้ว่าป่าไม้สังคม (Social Forest) ซึ่งเป็นระดับของการจัดการป่าไม้ที่กว้างขวางและครอบคลุมมากกว่า การจัดการป่าระดับชุมชน ความหมายของป่าไม้สังคมตามที่เสนอของ ฉลาดชาย คือ การใช้แนวคิดเรื่องสังคมไทย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้และชุมชน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมเกี่ยวกับสังคมและความผูกพัน การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน

จากพื้นฐานความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่องค์กรภาคประชาชนที่จะมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ 8 ประการ ดังนี้

1) ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง สมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ

2) ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพริกพื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่า เป็นต้น

4) ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้าน โครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

5) ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณี ท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง

6) ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมีทาบบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง

7) ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง

8) ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมใน 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากร ส่วนประเด็นหลัก คือ หลักการจัดการอยู่บนพื้นฐาน 4 ประการ คือ

8.1) การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร

8.2) การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม

8.3) ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ

8.4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

วิธีการจัดการ การจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ มีการร่างกฎเกณฑ์ และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราว เพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชนและมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล และรูปแบบการจัดการป่าชุมชน

- 1) รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี
- 2) รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์
- 3) รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2540, น.6) ได้ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่า หมายถึง การพัฒนารูปแบบและเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นและป่าชุมชน จากการศึกษาของโกมล แพรกทอง (2533, น.77) พบว่า เป็นคำที่เกิดขึ้นจากแนวคิดพื้นฐาน 4 ประการ ดังนี้

- 1) แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา แนวคิดนี้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบกับเป็นระบบอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงที่สร้างสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่จะทำให้มนุษย์อาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างสมดุลโดยไม่มีการทำลายเป็นส่วนสำคัญของแนวคิดนี้

- 2) แนวคิดทางการพัฒนาชนบท แนวคิดนี้มองกิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนเนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่ชุมชนจะพึ่งพิงได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม เป็นแหล่งไม้ใช้สอยเองในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากประเพณีและความเชื่อ

- 3) แนวคิดในการกระจายอำนาจ เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่า จากที่เคยดำเนินการโดยภาครัฐให้เป็นการร่วมดูแลโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ

ระหว่างภาครัฐและประชาชนและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในส่วนภูมิภาคสามารถบริการประชาชนได้ตรงความต้องการมากขึ้น

4) แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเเย่ได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการ ได้ผลประโยชน์อย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่ง ทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่าใช้เนื้อไม้ เป็นแหล่งน้ำ ฯลฯ ดังนั้นภายใต้การจัดการที่เหมาะสม จะสามารถใช้ประโยชน์แก่มนุษย์อย่าง นานัปการ

2.2 ประเภทป่าของป่าชุมชน จาริตประเพณีท้องถิ่น

ส่วนของป่าชุมชน ได้กล่าวถึง ประเภทป่าชุมชนไว้อย่างละเอียด และเพื่อเป็นการอธิบาย หัวข้อนี้ได้อย่างชัดเจน ผู้ศึกษาได้เสนอรายละเอียด ดังนี้

ป่าชุมชนซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลร่วมกันมีอยู่กระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย อีกทั้ง ยังมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของพื้นที่ป่า ระบบนิเวศของป่า รวมทั้งแตกต่าง ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ของชุมชนซึ่งเป็นตัวกำหนดความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เหมือนกันสิ่งเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมและนโยบายของรัฐบาล ทำให้ ป่าชุมชนตอบสนองความต้องการต่อชุมชนแตกต่างกัน ไปเช่นกัน ดังนั้นสภาพของป่าชุมชนใน ประเทศไทยจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ป่าชุมชนดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนา อธิบายได้ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ป่าชุมชนดั้งเดิม

คือ ป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชค่อนข้างหลากหลาย โดยพื้นที่ ป่าชุมชนจะถูกกำหนดห้ามไม่ให้บุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และตอบสนองประ โยชน์ดั้งเดิมสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มที่สำคัญได้ ดังนี้

2.2.1.1 ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า ป่าต้นน้ำลำธาร หรือชาวบ้านเรียกว่า อีกอย่างหนึ่งว่า ป่าขุนน้ำ หมายถึง บริเวณป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ มักอยู่ในเขตพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันสูง ซึ่งป่าต้นน้ำที่สำคัญพบมากในเขตภาคเหนือ

1) ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจ้ำ ป่าน้ำผุด อธิบายได้ว่า เมื่อฝนตกลงมา น้ำส่วนหนึ่ง ถูกกักเก็บไว้ใต้ดินเป็นน้ำบาดาล หรือแม่น้ำใต้ดินเล็ก ๆ และบางแห่งก็ไหล ซึมออกมาตามผิวดิน กลายเป็นน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพื้นที่ลักษณะนี้ จะถูกเรียกต่าง ๆ กันออกไป เช่น ที่น้ำซับ ที่น้ำผุด หละน้ำสู (น้ำรู) เป็นต้น

2) ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเชิงเขานั้น ชุมชนต้อง ทำนาแบบ ขึ้นบันไดด้วยข้อจำกัดของลักษณะภูมิศาสตร์ จึงมีข้อบังคับในการรักษาป่าที่ติดกับนา เพื่อให้ป่าธรรมชาติป้องกันการพังทลายของดินที่จะไหลมาทับถมที่นา อีกครั้งยังอาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้ เป็นไม้ใช้สอยอีกด้วย

3) ป่าพรุ คือ พื้นที่ป่าที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี คล้ายกับแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่มีป่าดิบปกคลุม พบในบริเวณภาคใต้มากที่สุด บริเวณป่าพรุเป็นแหล่งไม้ใช้สอย และอาหารตามธรรมชาติ

2.2.1.2 ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น

1) ป่าดอนปู่ตา พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีการตั้งศาลปู่ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องผลผลิตทางการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธี เช่น ไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นนั้น ๆ ปีละหนึ่งครั้ง

2) ป่าช้า ป่าเหว พบมากในภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง กล่าวคือ สมัยก่อนนั้นไม่นิยมเผาศพคนตายในวัด หลังจากประกอบพิธีทางศาสนาให้ผู้ตายแล้ว จะนำศพออกไปเผาตามชายป่าที่ชุมชนกำหนดไว้ใช้ในการเผาศพอย่างเดียว พื้นที่บริเวณนี้มักจะถูกปล่อยให้ เป็นป่าไม้ตามธรรมชาติ ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า ป่าช้า หรือ ป่าเหว

3) ป่าพิธีกรรม กล่าวคือ เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมในสภาวะต่าง ๆ ซึ่งบางสถานการณ์นั้นยากต่อการทำความเข้าใจ หรืออธิบาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลได้ มนุษย์จึงมักเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเข้ากับ เรื่องเหนือธรรมชาติ ปาฏิหาริย์ เช่น การเดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งแม้จะมีประสิทธิภาพสูงแต่ก็มีคน จำนวนไม่น้อยที่ต้องบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือก่อนขึ้นเครื่องบิน มนุษย์สร้างพิธีกรรม ขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ทั่วไปกับพลังเหนือธรรมชาติ สิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ผีสาว

เทวดา ปีสาง เทพเจ้า และวิญญาณนั้น ๆ มีบุคลิก อารมณ์ ความรู้สึกเหมือนกับมนุษย์ทั่วไป ซึ่งพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้น อาจสัมผัสติดอยู่ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ก้อนหิน บ้านเรือน หรือแม้กระทั่งในตัวมนุษย์ สามารถติดต่อกันได้โดยผ่านพิธีกรรม การใช้เวทย์มนต์ คาถา บอกกถ้าว อ้อนวอน เพื่อให้พลังเหนือธรรมชาตินั้น ๆ คຸ້ມครอง พฤติกรรมเหล่านี้ถูกอธิบายด้วยพิธีกรรม ท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดเป็นกระบวนการการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแสดงออกในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การบวชต้นไม้ ซึ่งทำได้โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ ซึ่งในพิธีนั้นจะมีผ้าเหลือง หรือผ้าขาวมาห่มต้นไม้ นั้น ๆ โดยมีความเชื่อว่า เทวดาอารักษ์นั้น ได้มาสิงสถิตต้นไม้ใหญ่ การห่มผ้าเหลืองหรือผ้าขาวให้ต้นไม้ใหญ่ ก็เท่ากับเป็นการปกป้องที่อยู่อาศัยของเทวดาอารักษ์ ให้ปลอดภัย เพื่อได้ช่วยรักษาต้นไม้ นั้น ๆ ไปด้วย หรือพิธีกรรมในการตัดต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ นั้น มีเทวดาอารักษ์สิงอยู่ ดังนั้น จึงมีความเชื่อว่าต้องทำพิธีก่อนลงมือตัดต้นไม้ ความเชื่อ และพิธีกรรม ก็จะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมหรือสภาพตามภูมิภาคของแต่ละพื้นที่

4) ป่าในวัด เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม การเรียนรู้ธรรมะของพระสงฆ์ และผู้สนใจเรียนรู้

5) ป่าภัยทาน อาจจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ซึ่งอยู่ในวัด หรือข้างวัด หรือไม่ได้มีส่วนในบริเวณใด ๆ ของวัดเลยก็ได้ แต่เป็นบริเวณที่ชุมชนสงวนไว้เป็นเขตภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่นั้น ๆ บางแห่งอาจเป็นสวนหรือที่ทำกินของราษฎร ซึ่งเจ้าของพื้นที่ให้ความเมตตาปกป้องคุ้มครองไม้ให้บุคคลใดมาทำร้ายสัตว์นั้น

2.2.1.3 ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่น ๆ

1) ป่าบุงป่าทาม พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้าง ดินลุ่มน้ำสำคัญ คือ ลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำชี ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำสงคราม เป็นต้น ป่าบุงป่าทามอยู่ในพื้นที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ เมื่อถึงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำไหลล้นฝั่งท่วมอยู่บนพื้นที่ลุ่มเป็นเวลาหลายเดือนของทุกปี พื้นที่ที่น้ำท่วมเรียกว่า “ทาม” ภายในบริเวณพื้นที่นั้น ไม่ได้ราบเรียบเป็นผืนเดียว จะมีลักษณะของเนินขนาดต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วไปเป็นคลื่นสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่เสมอกัน ส่วนที่เป็นพื้นลุ่มเป็นแอ่งจะมีน้ำขังตลอดปี พื้นที่ส่วนลุ่มต่ำต่อเนื่องกับเนินอื่น ๆ เรียกว่า “บุง” มักเป็นแหล่งอาหาร แหล่งขยายพันธุ์สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลานสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ นก สัตว์ หรือเรียกพื้นที่นั้นว่า “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ในภาษาวิชาการนั่นเอง ป่าบุงป่าทาม ไม่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากนัก แต่ป่าบุงป่าทามจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยตรงถ้าไม่มีป่าชนิดนี้อยู่เลย

2) ป่าชายเลน พบในพื้นที่ภาคใต้และภาคตะวันออกของไทย และบางจังหวัดในภาคกลางที่มีชายฝั่งทะเล มักมีพันธุ์ไม้สำคัญ คือ โกงกาง ลำพู ลำแพน แสม เป็นต้น ป่าชายเลนทำหน้าที่คล้ายป่าบุงป่าทาม คือ เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์ตามธรรมชาติ มีความสำคัญต่อระบบนิเวศโดยตรงเช่นกัน

3) ป่าหัวไร่ปลายนา พบในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของไทย เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเหลือไว้ให้เป็นเขตป่า เพื่อใช้ป่า เพื่อใช้ไม้ทำฟืน หรือเพื่อการก่อสร้าง

4) ป่ารอบหมู่บ้าน ในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านนั้นมักมีการเผาป่า หรือเผาซังข้าว และอาจเกิดไฟลุกลามไหม้ลามมาถึงหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงไม่นิยมทำเกษตรติดกับหมู่บ้านแต่จะเว้นพื้นที่ที่ติดป่าหมู่บ้านโดยรอบไว้ จึงจะถึงพื้นที่เกษตรกรรม ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านที่เว้นไว้นั้นจะกลายเป็นแนวกันไฟป่าธรรมชาติ และเป็นแนวกันลม และลดแรงปะทะของพายุฝนก่อนจะพัดเข้าถึงหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังช่วยลดหรือชะลอความรุนแรงของการระบาดของแมลงศัตรูพืช เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพรอบ ๆ หมู่บ้านนั่นเอง

2.2.2 ป่าชุมชนพัฒนา

เป็นพื้นที่ที่ส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูพื้นที่นั้น ๆ ด้วยการปลูกขึ้นใหม่หรือปลูกทดแทนและป้องกันดูแลรักษา จนป่าผืนนั้นฟื้นตัวกลายเป็นป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไปซึ่งกรมป่าไม้ ได้แบ่งลักษณะของป่าชุมชนพัฒนาไว้ดังนี้

ป่าชุมชนซึ่งปลูกบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม คือ พื้นที่เสื่อมโทรมในอดีตเนื่องจากถูกบุกรุกภายหลังชุมชนรอบพื้นที่เสื่อมโทรมเห็นความสำคัญ หรือต้องการแก้ไขปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน ซึ่งร่วมมือกันกับภาครัฐ ในการริเริ่มปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนมากมักเป็นพันธุ์ไม้โตเร็ว หรือไม้ของคนในชุมชน เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และนันทนาการของหมู่บ้านรอบ ๆ ป่าด้วย

ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน คือ ป่าที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันปลูกขึ้นมาเพื่อสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านโดยการจัดการมักถูกดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน

ป่าชุมชน โรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นห้องทดลอง เพื่อการศึกษา ค้นคว้าความสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิตรวมถึงเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของโรงเรียน รวมถึงรายได้ที่มาจากป่าชุมชน ก็จะถูกนำมาใช้ในโครงการอาหารกลางวันของเด็กนักเรียนอีกด้วย

ป่าในวัด ปลูกเพื่อความร่มรื่นทำให้บรรยากาศเหมาะกับการปฏิบัติธรรมส่วนไม้ที่ได้ก็นำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจกรรมภายในวัดมีการตั้งกฎเกณฑ์ไว้ เช่น ห้ามบุกรุก ห้ามตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ภายในบริเวณวัด และบางแห่งอนุญาตชาวบ้านเข้าไปเก็บหาอาหารตามธรรมชาติได้ด้วย

ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ เกิดจากการพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าชุมชนของชุมชนเพื่อการใช้ดินไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนใหญ่มักเป็นไม้โตเร็วเพื่อบริโภคดอก ใบ ผล และยังป้องกันการกัดเซาะพังทลายหน้าดินบริเวณโดยรอบด้วย

ป่าชุมชนสองฟากถนน มีวัตถุประสงค์เพื่อยึดไหล่ถนนไม่ให้เกิดการพังทลายของดินและเป็นร่มเงาให้กับผู้สัญจรไปมาและเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งอาหารของชุมชน

ป่าอนุสาวรีย์ เป็นรูปแบบการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณความดี ของบุคคลที่มีความดีความชอบ โดยการปลูกต้นไม้ในบริเวณพื้นที่โดยรอบ ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะใช้สถานที่เพื่อทำพิธีสักการบูชาแล้ว ก็ยังร่วมกันปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ ซึ่งยังสารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย

ป่าชุมชนเมือง เป็นพื้นที่ป่าในชุมชนอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ จะมีการจัดตกแต่งให้สวยงาม เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการออกกำลังกายเท่านั้น

ปามรดก มีอยู่ในภาคใต้ของไทย เกิดจากการสร้างและอนุรักษ์สืบทอดกันมาเป็นเวลานานับร้อยปี ผลผลิตให้ลูกหลานแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ โดยไม่ได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งปามรดกมีลักษณะใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล เป็นแหล่งจับน้ำอย่างดีให้กับชุมชน

ป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ เป็นป่าที่ชาวบ้านในบริเวณนั้นพยายามฟื้นฟู เพื่อลดความรุนแรงของพายุที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนพืชผลทาง

การเกษตร และป้องกันการพังทลายของหน้าดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่ของสัตว์น้ำหลายชนิด

จากข้อมูลข้างต้นกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนภาคเหนือหรือพื้นที่การศึกษาจัดอยู่ในประเภทป่าชุมชนทั้งหลาย กล่าวคือ เป็นป่าที่เกิดขึ้นเองธรรมชาติ ชาวบ้านร่วมกันรักษาเพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ โดยไม่มีการยึดครอง มีความสำคัญในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ใช้ประกอบพิธีกรรม วัฒนธรรม ตามความเชื่อของท้องถิ่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนนั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษกล่าวคือ การแสดงออกถึงแบบแผนการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของการใช้ความเชื่อเรื่องผี มาเป็นตัวควบคุมการใช้ประโยชน์ ตลอดจนอนุรักษ์ป่านั้น ๆ ไว้เพื่อประโยชน์สูงสุดในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในชุมชนให้คงอยู่เป็นสมบัติสืบไปถึงลูกหลานในอนาคต ประเพณี วัฒนธรรม เป็นตัวแปรในการกำหนดรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกันออกไป ไม่มีรูปแบบตายตัว นอกจากนี้ยังมีนโยบายรัฐบาลที่เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดรูปแบบการจัดการแต่ละยุคละสมัยต้องปรับและเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งก็เป็นความสัมพันธ์กันอย่างปฏิเสธไม่ได้ว่านับตั้งแต่มีการเรียกร้องสิทธิ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการ ป่าของคนในชุมชนก็เพื่อการที่จะมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าจริง ๆ เนื่องจากรูปแบบที่กฎหมายรับรองนั้น หมายถึงการที่บุคคลภายในและ ภายนอกยอมรับได้ในการกำหนดรูปแบบของแต่ละชุมชนได้ นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการและนักศึกษาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนได้ให้นิยามของการจัดการป่าชุมชนไว้ดังนี้

ปรีศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์ (2541) ได้เขียนเรื่อง ป่าชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการหลากหลายทางชีวภาพ สรุปได้ว่า การจัดการป่าชุมชนคือการปรับตัวและสร้างกลไกเพื่อปกป้องสิทธิอันชอบ ธรรมของชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรป่า โดยการเสนอแนวทางการจัดการให้รัฐเข้าใจและยอมรับ รูปแบบการจัดการของชุมชน ด้วยการนำความเชื่อเรื่องผีมาเป็นตัวควบคุมการจัดการทรัพยากรเป็นหลัก

โกมล แพรกทอง (2537) ได้เขียนเรื่องความหมายของป่าชุมชน สรุปได้ว่า ป่าชุมชนเป็นกระบวนการเพื่อนำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าและให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและการควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ (2535) เขียนไว้ในรายงานการวิจัยการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรท้องถิ่นสรุปได้ว่า การรวบรวมกิจกรรมด้านป่าไม้ที่ท้องถิ่นมีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในด้านการฟื้นฟูและการพัฒนาสภาพป่า รวมไปถึงการแปรรูปผลผลิตจากป่า โดยคำนึงถึงประโยชน์ของราษฎรในชุมชน

จึงสรุปได้ว่า การจัดการป่าชุมชน คือการนำความเชื่อเรื่องผี มาเป็นตัวขับเคลื่อนในระบบการจัดการป่าชุมชน ซึ่งแปรออกมาในรูปแบบของกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่เข้าใจและยอมรับของคนในชุมชน เพื่อรักษาความสมดุลในการประโยชน์ รักษา อนุรักษ์ พัฒนา พื้นที่ป่าเป็นแหล่งสาธารณะประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ โดยในกระบวนการจัดการทุกภาคส่วนชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติร่วมกันทุกชั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติร่วมกันทุกชั้นตอน

ในช่วงปีพุทธศักราช 2520-2530 ซึ่งเป็นยุคของแผนพัฒนาฉบับที่ 1 มีนโยบายเร่งรัดพัฒนาภายในประเทศ เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้เป็นฐานในการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมเน้นการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบประปา ทำให้มีการตัดต้นไม้เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสาธารณูปโภคเหล่านี้ รัฐบาลมีการให้สัมปทานป่ากับบริษัทเอกชนอย่างเสรี อีกทั้งชาวบ้านเองก็แผ้วถางป่าเพื่อให้ได้พื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นในช่วงการสนับสนุนปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ยางพารา เป็นต้น ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นสาเหตุที่สร้างความเสื่อมโทรมของป่าเมืองไทยเป็นอันมาก

ผลกระทบจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ทำให้เกิดปัญหาตามมาที่ส่งกระทบมากและเห็นได้ชัดคือปัญหาภัยแล้ง ส่งผลให้ชาวบ้านมีน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค การเกษตรและปศุสัตว์ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหาหิวอดตายกันเพื่อรักษาหาทางออกของปัญหาหิวอดตายกัน กล่าวคือ หาทางแก้ปัญหาเรื่องน้ำ ซึ่งต้นเหตุของการขาดน้ำใช้คือป่าถูกทำลายฉะนั้น การพูดถึงเรื่องจัดการป่าชุมชนจึงเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและมีแบบแผนขึ้นมา

จากการรวบรวมเอกสารพบว่า การจัดการป่าชุมชน หรือป่าที่คนในชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ร่วมกันใช้ประโยชน์นั้น เดิมชาวบ้านใช้ความเชื่อเรื่องผีท้องถิ่น ประเพณี ของชุมชนมาเป็นตัวควบคุมกำหนดพฤติกรรมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ กับป่าของท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องผีสิงต้นไม้ มีเทวดาปกปักรักษาต้นไม้ของความเชื่อในภาคเหนือหรือเรียกอีกอย่างว่า ดงป่า ดงเขา

เป็นป่าชุมชนที่คนในชุมชนนับถือกราบไหว้บูชาตามเทศกาลต่าง ๆ เช่นเทศกาลปีใหม่เมือง เทศกาลสงกรานต์ หรือยกตัวอย่างเช่น ประเพณีคนภาคอีสานที่มีความเชื่อเรื่องผี ซึ่งชื่อเรียกผีก็จะต่างกันออกไปตามถิ่น หรือท้องถิ่นตามภูมิภาคของประเทศไทยนั่นเอง แต่มีความเชื่อรูปแบบเดียวกันว่า ผีประจำป่านั้น ๆ จะปกป้องคุ้มครองหากเราปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตกลงร่วมกัน ซึ่งกฎระเบียบในแต่ละชุมชนจะแตกต่างกัน แต่หากปฏิบัตินอกเหนือจากจากกฎที่ตกลงไว้ ก็อาจทำให้ผีที่คุ้มครองป่าไม่พอใจ และคลั่งคลั่งให้มีเรื่องไม่เกิดขึ้นในหมู่บ้านด้วย เป็นด้วย ความเชื่อเหล่านี้ถูกปลูกฝังและฝังรากลึกในจิตสำนึกของคนในชุมชน อาจจะจางหายไปบ้างในชุมชนที่ความเจริญหลังไหลเข้ามามากแต่ก็ยังมีบางชุมชนที่ยังคงปลูกฝังความเชื่อเหล่านี้ให้กับคนในชุมชน โดยปรับไปตามยุคสมัยได้อย่างลงตัว

ต่อมาภายหลังที่รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของประเทศมากขึ้น เช่น การประกาศเขตพื้นที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่อุทยาน บางแห่งทับซ้อนกับพื้นที่ป่าสงวนหรือพื้นที่อุทยาน ชาวบ้านก็จะไม่สามารถทำกิจกรรมใด ๆ ภายในพื้นที่ป่านั้น ๆ ได้เป็นต้น การทำงานของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และนโยบายของรัฐบาลนั้น มีส่วนก่อให้เกิดปัญหาเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้านในช่วงนั้น จนทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนหรือป่าในท้องถิ่นของตนด้วยการพยายามสร้างรูปแบบจัดการขึ้นมาใหม่ โดยการจัดการนั้นเป็นที่ยอมรับได้ทั้งคนภายในชุมชน ในวัฒนธรรม และคนภายนอกชุมชนนอกวัฒนธรรม จึงออกมาในรูปของกฎระเบียบข้อบังคับในการใช้ประโยชน์อนุรักษ์พัฒนาป่าชุมชนพึงพึงร่วมกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากการรวมกลุ่มมีสาเหตุในการร่วมมือกันตั้งแต่แรกเริ่มและทำให้จุดมุ่งหมายนั้นสำเร็จ และเป็นจุดมุ่งหมายที่คนคนเดียวจะทำสำเร็จได้ยาก และการรวบรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจะต้องมีเป้าหมายเดียวกัน ร่วมกันทำเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีโดยมีนักวิชาการและผู้ศึกษาเกี่ยวกับ แนวคิดการมีส่วนร่วมได้อธิบายรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังต่อไปนี้

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531, น. 10) ได้เขียนการพัฒนาชนบทไทย ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมไว้ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างเข้มแข็งอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคล ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการที่สุดนั้น ต้องได้รับการตอบสนองและทำให้มีความ

เป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่าความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่ากิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่คนในพื้นที่ได้ร่วมกันคิด วางแผน ลงมือปฏิบัติร่วมกัน และประเมินผล หรือเข้าร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของกิจกรรม หรือเข้าร่วมตลอดทั้งกิจกรรม เช่น การกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ป่าเกษตรกรรมของคนในชุมชน โดยร่วมกันกำหนดของเขต กฎ กติกาในการใช้ประโยชน์ร่วมกันรวมทั้งประเพณี วัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติกันต่อป่าผืนนั้น ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน

2.3 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหลักในการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงความหมาย คุณค่า การจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด กับคนในท้องถิ่น สังคม ผู้ศึกษาจะเสนอรายละเอียด ดังนี้

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างสร้างขึ้นเพื่อความอยู่รอดของตนเอง เพื่อพัฒนาสังคมของตนเอง และยังเป็นเครื่องมือมนุษย์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีการเรียนรู้ การใช้และสืบทอดวัฒนธรรมนั้น ๆ จากรุ่นสู่รุ่น สิ่งที่เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน เพื่อความอยู่รอด ทั้งตนเองและวัฒนธรรมที่ตนเองสร้างขึ้น คำว่าทรัพยากรวัฒนธรรมและแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มีผู้ศึกษาและให้ความหมายไว้ ดังนี้

พิสิฐ เจริญวงศ์ (2542) ได้เขียนเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และได้กล่าวว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งของสำคัญที่จะต้องจัดการให้ถูกต้อง ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร จะใช้แนวทางอย่างไร กล่าวคือ สมบัติวัฒนธรรมที่เป็นมรดกนั้นเป็นบทบาทและหน้าที่ไปเกือบหมดแล้วต้องอนุรักษ์และสงวนให้คงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควรส่วนที่เป็นของใหม่ก็ต้องพัฒนาไม่หยุดอยู่กับที่ ฉะนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาจึงเป็นของคู่กัน

ทรัพยากรที่มีเป็นนามธรรมหรือทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี ศิลปะการแสดงคติ ความเชื่อ เป็นต้น นอกจากนี้ (สายันต์ ไพรชาจิตร, 2550, น. 13-14) ให้ความหมายที่คล้ายกับ คำอธิบายข้างต้น และอธิบายเพิ่มเติมในระบบวัฒนธรรมทางสังคม โดยเฉพาะมรดกทาง วัฒนธรรมที่มีความหมาย เช่น ความรู้ ภูมิปัญญา ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของแบบแผนที่เป็นสิ่ง ที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชนแต่ละสังคม แต่ละยุค สมัย กล่าวโดยสรุป คือ ความพยายามที่จะอธิบายว่าระบบวัฒนธรรมจะสอดคล้องในแต่ละสังคม หมายถึงการสร้าง ความรู้ แบบแผน วิธีปฏิบัติที่เป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ใน ดำรงชีวิตของมนุษย์มีการสืบทอดจากอดีต สร้างสรรค์ ดัดแปลงขึ้นใหม่เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ใน ชุมชนและสังคม ในชุมชนทั้งปวงมีทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหลัก ๆ ทั้งที่เป็นมรดกวัฒนธรรม และทรัพยากรวัฒนธรรมที่ร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้น มี 3 กลุ่ม คือ ทรัพยากรทาง โบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน สรุปได้ว่า เป็นการกำหนดเป้าหมาย การสร้างความรู้เชิงคุณภาพเพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายหรือประโยชน์ใช้สอยของทรัพยากร ในอดีตเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสร้างรูปแบบการจัดการซึ่งกระบวนการจัดการดังกล่าวควรเป็นการวิจัย ร่วมกับชาวบ้านหรือชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับเจ้าของภูมิปัญญา โดยมีนักวิชาการหรือหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงชุมชนท้องถิ่น ได้วิจัยให้ทรัพยากรของตนเอง การประเมินคุณค่า หรือศักยภาพทรัพยากรควรมีเป้าหมายในการจัดการเพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนต่อชุมชน สังคมและ ประเทศชาตินอกจากนี้กระบวนการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรยังทำให้ผู้ที่ทำ การจัดการได้ข้อมูลที่จะเป็นฐานข้อมูลในการต่อไป โดยวิธีการประเมินอย่างมีส่วนร่วม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ การจัดกับวัฒนธรรมทั้งในรูปแบบ ที่รูปธรรมและนามธรรม เพื่อรักษาความรู้ แบบแผน วิธีปฏิบัติ หรือการปรับตัวเพื่อให้ความรู้ แบบแผน หรือวิธีปฏิบัตินั้นเข้ากับยุคสมัย อันจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชน และส่งผลต่อองค์ความรู้ นั้นสู่รุ่นลูกหลานต่อไปได้

ว่าด้วยกฎหมายข้อบังคับในการอนุรักษ์ป่าไม้ ป่าชุมชน ในส่วนนี้ผู้วิจัยกล่าวสรุปให้เห็น ประเด็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าอนุรักษ์มีหลายฉบับ แต่ที่เป็นกฎหมายหลักในปัจจุบันมี 4 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งในกฎหมายทั้งสี่ฉบับนี้ได้มีมาตรการที่จะจำกัดการทำลายป่าไม้และสงวนพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทางระบบนิเวศและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อันเป็นต้นกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ โดยการกำหนดให้มีการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ไว้ และกำหนดห้ามการกระทำบางอย่างที่จะนำไปสู่การทำลายป่าไม้ สัตว์ป่า และของป่าในเขตดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้ฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษทางอาญา และต้องรับผิดชอบในทางแพ่งอีกด้วย นอกจากนี้กฎหมายดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะให้อำนาจหน้าที่แก่เจ้าพนักงานป่าไม้ และเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องที่จะป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์ดังกล่าว โดยการออกใบอนุญาต หรือการสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนทำให้สภาพแวดล้อมกลับคืนดีดังเดิม หรือเข้าไปดำเนินการแก้ไขสภาพแวดล้อมเองโดยคิดค่าใช้จ่ายจากผู้กระทำการละเมิด ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายปัจจุบันแบ่งออกได้ 4 ประเภท

- 1) ป่าสงวนแห่งชาติ
- 2) อุทยานแห่งชาติ
- 3) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- 4) เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันชาวบ้านบางหมู่บ้านทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและมีปัญหาพิพาทว่า ตนเคยอาศัยอยู่ในบริเวณ ดังกล่าว โดยชอบก่อนที่จะประกาศว่าเขตนั้นเป็นเขตป่าสงวน ซึ่งในกรณีนี้ เป็นปัญหาที่จะต้องนำสืบพิสูจน์ว่าเป็นความจริงเช่นไร ซึ่งถ้าเป็นความจริงอาจเป็นเพราะข้อบกพร่องในช่วงการสำรวจ ซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่สามารถสำรวจได้ครบทุกพื้นที่ได้จึงประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับทิมของราษฎร ซึ่งทางแก้ก็จะต้องเพิกถอนเขตดังกล่าวออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ถ้าไม่เป็นความจริง ราษฎรหมู่บ้านนั้นจะต้องอพยพออกจากพื้นที่ป่าสงวนดังกล่าววันแต่จะเข้าเงื่อนไข ที่จะได้รับสิทธิทำกินตามพระราชบัญญัตินี้

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติ คือการสงวนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นป่าสงวนไว้เพื่อใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงเศรษฐกิจ และนำผลประโยชน์จากป่าไม้มาเพื่อการพัฒนาอย่างมี

ประสิทธิภาพ และให้มีการใช้ประโยชน์นานที่สุดจนถึงลูกหลาน ดังนั้น กฎหมายจึงมีทั้งการห้ามมิให้บุกรุก หรือหาของป่า หรือเข้าไปก่อสร้างในเขตป่าสงวน แต่ถ้าเป็นพื้นที่ป่าดังกล่าวในเขตที่เรียกว่า ป่าเสื่อมโทรม ทางกรมป่าไม้ก็อาจอนุญาตให้ราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินเข้าทำกินได้โดยไม่สามารถถือเอากรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองได้ หรืออาจจะให้เอกชน เข้ามาปลูกป่าทดแทนได้ เพื่อพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าไม้ให้ดีขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาทางวิชาการอันจะนำไปสู่การพัฒนาทางระบบนิเวศน์ หรือการพัฒนาพันธุ์พืช เจ้าพนักงานป่าไม้ไม่มีสิทธิอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในป่าเพื่อศึกษาได้

กรณีที่ดีถือว่าเป็นการบุกรุก หรือทำลายสภาพป่าสงวนแห่งชาติ มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 14-20 มีหลักสำคัญ ดังนี้

- 1) กระทำต่อต้นไม้ ดิน หิน กรวด ทราย แร่และน้ำมัน พืช สัตว์ต่าง ๆ หรือซากสัตว์ ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนนั้น
- 2) ทำไม้ ซึ่งรวมถึง การตัด ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าหรือนำไม้ที่อยู่ในป่าออกมาจากป่าสงวนแห่งชาติ ไม่ว่าไม้นั้นจะเป็นไม้ หวงห้ามตามกฎหมายป่าไม้หรือไม่ก็ตาม เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจาก เจ้าพนักงาน
- 3) เก็บหาของป่า ได้แก่ การเก็บไม้พิน เปลือกไม้ หิน ซากสัตว์ น้ำผึ้ง มูลค้างคาว เป็นต้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน
- 4) เข้าไปยึดถือ ครอบครอง ทำประโยชน์ หรืออาศัยอยู่ แผ้วถาง เผาป่า หรือทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- 5) กรณีที่ราษฎรอาจได้รับการอนุญาตให้เข้าไปทำกินได้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ได้แก่ การให้สิทธิทำกิน การอนุญาตให้ปลูกป่า หรือทำสวนป่า ในเขตป่าเสื่อมโทรม หรือการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่หลังจากที่สัมปทานตามกฎหมายแร่ เป็นต้น

ผู้ฝ่าฝืน หลักการข้างต้น ต้องระวางโทษจำคุก ตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปี และปรับตั้งแต่ห้าพันบาทถึงห้าหมื่นบาท แต่ผู้กระทำความผิดจะต้องได้รับโทษจำคุกหนักขึ้น โดยต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท ถ้าได้กระทำการบุกรุก มีเนื้อที่เกินยี่สิบห้าไร่ หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ไม้สัก ไม้ยาง ไม้ สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ตามกฎหมายป่าไม้ หรือกระทำต่อไม้อื่น ๆ ซึ่งมีจำนวนต้นหรือท่อน รวมกันเกินยี่สิบต้นหรือท่อน หรือมีปริมาตรไม้เกินสี่ลูกบาศก์เมตร หรือกระทำต่อต้นน้ำลำธาร (พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา

31) กรณีที่หนึ่งจะถือว่าเป็นต้นหรือท่อนั้น ต้องมีขนาดใหญ่พอสมควร ถ้าเป็นเพียงเศษไม้เล็กไม้น้อยที่มีลักษณะเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ไม่ถือว่าเป็น ต้นหรือท่อน (ฎีกาที่ 3103/2532) นอกจากนี้ ผู้นั้นจะต้องถูกสั่งให้ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (รวมถึงครอบครัวและบริวารด้วย) ถ้าศาลพิพากษาว่ามีความผิด อีก ทั้งยังถูกริบเครื่องมือ ยานพาหนะ เครื่องจักร เครื่องกล เช่น เลื่อย รถแมคโคค ขวาน มีด เป็นต้น เว้นแต่ทรัพย์สินดังกล่าวจะเป็นของผู้อื่นที่ไม่รู้เห็นเป็นใจ เช่น เป็นรถที่เช่าซื้อมาจากบริษัทที่เป็นตัวแทนจำหน่ายรถยนต์ และบริษัทดังกล่าวไม่รู้เห็นถึงการที่จะนำรถไปกระทำความผิด บริษัทมีสิทธิขอรถที่ถูกริบไว้คืนได้ ภายใน 1 ปี นับแต่วันที่มิคำพิพากษา ให้รับ

ในส่วนนี้เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่จะเป็นส่วนอธิบายการจัดการป่าชุมชน นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับการจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรและวัฒนธรรม ซึ่งมีแนวคิดหลักการที่สนับสนุนประเด็นของผู้ศึกษา

2.4 แนวคิดรัฐประศาสตร์พลเมือง

แนวคิดที่สำคัญที่ผู้วิจัยใช้อย่างอิง รัฐประศาสตร์พลเมืองของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และ วลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) ให้นิยามว่าด้วยสังคมที่ชุมชนและท้องถิ่นดูแลรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ ของส่วนร่วมอย่างแข็งขัน “ทว่าในปัจจุบันนี้ประชาชนอเมริกันมีฐานะเป็นเพียงผู้รับบริการจากรัฐ (Clients) น่าจะต้องแปรเปลี่ยนพวกเขาให้กลับเป็นพลเมือง เพื่อให้รัฐทุกระดับเข้มแข็งยิ่งขึ้น พลเมืองจะประกอบกันเป็นชุมชน กลายเป็นพลังเพิ่มมหาศาล ในการบริหารและจัดการภาครัฐ” ด้วยเหตุผลที่ว่า

- 1) พลเมืองที่ก่อรูปเป็นชุมชนต่าง ๆ ย่อมมีความรับผิดชอบและมีความผูกพันต่อสมาชิกมากกว่าองค์กรของรัฐ
- 2) พลเมืองและชุมชนเองย่อมเข้าใจปัญหาของตนเองในหลาย ๆ เรื่องดีกว่าข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ
- 3) พลเมืองและชุมชนย่อม มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหอย่างดีที่สุดเพราะมันเป็นปัญหาของเขาเอง ในขณะที่ข้าราชการและพนักงานมักจะทำตามหน้าที่ตามระเบียบ ตามระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งเท่านั้น
- 4) ชุมชนและพลเมืองมีหัวใจ ใฝ่ดีและความสนทนมนในขณะที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนข้าราชการหรือพนักงานนั้นมักสนใจแต่เพียงหน้าที่และการงาน

5) ชุมชนมีความคล่องตัวและมีความสร้างสรรค์ ในขณะที่องค์กรของรัฐมักติดขัดอยู่กับระเบียบและข้อจำกัดต่าง ๆ ของราชการ

6) การใช้พลเมืองและชุมชนก็คือการใช้อาสาสมัคร และด้วยเหตุนี้จึงเป็นการลดค่าใช้จ่ายและพนักงานประจำของรัฐลงไปด้วย

7) ชุมชนในบางเงื่อนไขสามารถใช้ความสนิทสนมและความใกล้ชิดซึ่งกันและกันในการจูงใจให้สมาชิกทั่วไปประพฤติปฏิบัติตามมติข้อตกลงหรือคำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ ได้ดีนับเป็นการเพิ่มเติมประสิทธิผลในการบังคับใช้กฎหมายได้อย่างแยบยล

จะเห็นได้ว่าในความคิดของออร์สันและเกเบลอนั้น การประดิษฐ์รัฐบาลและการปกครองขึ้นมาใหม่ (Reinventing Government) คือ “การให้อำนาจแก่ประชาชน” (Empowerment) คือ การเปลี่ยนประชาชนผู้รับบริการให้กลายเป็นพลเมืองผู้มีโอกาสที่จะพึ่งตนเองและร่วมกันดูแลปัญหาส่วนรวมหรือปัญหาของบ้านเมืองได้อย่างสร้างสรรค์มากขึ้น

ประการสุดท้าย ชุมชนจะทำงานด้วยการสรรหาจุดแข็งและศักยภาพได้ดีจากมวลสมาชิกนั่นเองและพบว่าบ่อยครั้งที่ทรัพยากรและความสามารถถูกขุดค้นขึ้นมาได้อย่างน่าพิศวง ในขณะที่องค์กรของรัฐจะติดขัดอยู่แต่เรื่องขาดกำลังคนและขาดงบประมาณอยู่เสมอเพราะคนในองค์กรถูกฝึกให้หวังพึ่งแต่ทรัพยากรและบุคลากรในภาครัฐเท่านั้น เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) ที่มารัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง

แนวคิดพลเมือง

เมื่อก้าวถึงการเมืองภาคพลเมือง คือ การใช้อำนาจของพลเมืองในกิจกรรม ทางสังคม กิจกรรมทางการเมืองตามสิทธิของพลเมือง เกิดขึ้นได้ในระดับชุมชน หรือ ระดับชาติในประชาธิปไตยไทยที่มีตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ได้พัฒนามาสู่กิจกรรมทาง การเมือง สิทธิเสรีภาพ สิ่งแวดล้อม ความรู้ภูมิปัญญา สุขภาพอนามัย สิทธิทางเพศ หรือ อาจจะกล่าวโดยรวมคือพลเมืองได้ใช้อำนาจของตนในกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต จัดการชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ด้วยการไปหนุนเสริมกับรัฐ บางกิจกรรมอาจจะทำทลาย กับอำนาจรัฐ การแสดงออกนี้ในมิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองที่ส่งผลต่อ การจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐใหม่ พลเมืองจึงเป็นตัวกระทำทางการเมืองใหม่ ในรัฐพหุนิยมที่เน้นบทบาทของกลุ่มองค์กรทางสังคมในกระบวนการทาง

นโยบาย ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าเป็น การเมืองของพลเมือง ภาคพลเมืองพบประเด็นสำคัญ ๆ หลาย ประเด็น สามารถสรุปได้ชัดเจนว่ามีลักษณะ ร่วมกัน 4 ประเด็น หรือ 4 ประการ คือ

- 1) กลุ่ม องค์กร หรือขบวนการทางสังคม
- 2) คุณลักษณะของผู้นำ แกนนำ
- 3) คุณลักษณะของสมาชิก
- 4) การเชื่อมโยงเครือข่าย

จากลักษณะทั้ง 4 ประการดังกล่าวแล้วนั้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นฐานคิดที่สำคัญ การเมือง ภาคพลเมืองจะเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายใน ทางสังคมที่มีระบบคุณค่า มีความรู้สึก ความเชื่อร่วมอยู่อย่าง ไม่อาจจะ แยกได้ แต่ในสังคมยุคใหม่ภายใต้กระบวนการบริหารจัดการแบบใหม่ที่มีอิทธิพล ในการบริหารจัดการแบบใหม่โดยเฉพาะประเด็นสาธารณะ กิจกรรมรวมหมู่ของสมาชิกในสังคม ต้องเข้าใจสภาพสังคมอย่างแท้จริง เพื่อลดความบิดเบือนไปจากสภาพที่เหมาะสม และเป็นจริง รวมถึงทำให้สังคมมีทัศนคติที่เหมาะสมและถูกต้องทั้งต้องสร้างวัฒนธรรม ขยายฐานความเข้าใจ อย่างมีเหตุผลของประชาชนในเรื่องการเคลื่อนไหว ทางสังคมให้กว้างขึ้น องค์ความรู้ที่สมดุล ระหว่างการเคลื่อนไหวทางความคิด กับการเคลื่อนไหวทางกิจกรรม จึงต้องสร้างให้ประชาชน มีคุณลักษณะที่หลากหลายได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมให้ชุมชนพัฒนาต่อยอดได้

คำว่า “รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง” (Civic Public Administration) ในความหมายของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) ที่ได้เขียนไว้ในหนังสือรัฐประศาสนศาสตร์ พลเมือง หมายถึง การบริหารงานภาครัฐที่เน้นการบริหารที่สร้างพลเมือง ส่งเสริมสนับสนุนให้ภาค ประชาสังคม ชุมชน ท้องถิ่นมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานภาครัฐ

รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) มีคุณลักษณะที่สำคัญ เป็นการบริหารงานภาครัฐกับชุมชนประชาชน ร่วมกันในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง มุ่งปรับบทบาทของภาครัฐให้เป็นผู้รวบรวม สนับสนุน สนใจที่จะนำประชาชน พลเมือง รวบรวมความคิดและทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น มาช่วยกัน พัฒนา พร้อมกับการช่วยตัวเองและช่วยกันเองในชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

คุณลักษณะสำคัญของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ข้อมา ก็คือ ไม่ปฏิเสธข้าราชการ นักวิชาการ นักวิชาชีพ และนักการเมือง ซึ่งนักการเมืองที่รัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองมองว่า นักการเมืองดังกล่าวควรเป็นนักการเมืองที่เป็นพลเมืองด้วย (Citizen Politicians) ซึ่งหมายถึงสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชน ขณะเดียวกันก็เรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นด้วยในเวลาเดียวกัน ขณะเดียวกันรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ก็มุ่งให้ข้าราชการเป็นพลเมืองในขณะเดียวกัน (Citizen officials) ซึ่งหมายถึงการเป็นข้าราชการที่เห็นประชาชนเป็นสินทรัพย์ (Assets) ไม่ใช่เป็นภาระหรือหนี้สิน (Burden of Liabilities)

คุณลักษณะสำคัญของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) อีกประเด็นสำคัญ คือ มีความต้องการทั้งวิชาความรู้และวิสัยทัศน์ ต้องการให้พลเมืองฉลาด รอบรู้ และลึกซึ้งในศาสตร์และวิชาการด้วยเกิดเป็นวิชาชีพต่าง ๆ ที่เป็นพลเมือง (Citizen professionals) ทั้งนักวิชาการหรือนักศึกษาที่เป็นพลเมือง (Citizen Academics / Academicians) ด้วย ต้องการทั้งการวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Analysis) กับการเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ (Creative / Visionary Proposal) พร้อมกับการมีพื้นที่สาธารณะที่เสรีด้วย (Public Deliberation)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) ยังได้แสดงความคิดเห็นในหนังสือ รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ที่น่าสนใจอีกว่า พื้นฐานในการสร้างพลเมืองและเป็นที่มาของการบริการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Service) ใช้พัฒนารูปแบบการปกครองประชาธิปไตยหรือแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) ที่ใช้ในการปกครองระดับท้องถิ่น ประเด็นที่มีการตัดสินใจทางการเมืองและการบริหาร การปรึกษา เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม สร้างความรู้ความเข้าใจทั้งต่อตนเองและผู้อื่นร่วมกันชุมชนท้องถิ่นสร้างการชักจูงเพื่อให้ทุกคนยอมรับ

การบริการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Service) และรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ถือได้ว่าเป็นแนวคิดการจัดการภาครัฐที่ลดข้อจำกัดของแนวคิดแบบแผนวิธีการจัดการภาครัฐที่มีผลต่อแนวคิด แบบแผน และวิธีการในการจัดบริการสาธารณะ (Public Service) ที่ผ่านมามีในอดีต ซึ่ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) ได้ใช้คำว่า “รัฐประศาสนศาสตร์แบบฉบับ” ซึ่งหมายรวมถึงแต่รัฐประศาสนศาสตร์ยุคดั้งเดิม (Civic Public Administration) การบริหารรัฐกิจแนวใหม่ (New Public Administration) และการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) รวมเข้าด้วยกัน มีความแตกต่างกันโดยให้ทัศนะว่ารัฐประศาสนศาสตร์แบบ

ฉบับเน้นข้าราชการนักการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยโดยที่ประชาชน หรือประชาชนช่วยกันดูแลจัดการและพัฒนาบ้านเมืองด้วยตัวเอง ส่วนการบริการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Service) และรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (Civic Public Administration) ที่เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวัลย์พร รัตนเศรษฐ (2557) ใช้คำว่า “รัฐประศาสนศาสตร์แบบใหม่” สนใจพลเมืองที่เป็นชุมชนประชาสังคมท้องถิ่นด้วย สนับสนุนการกระจายอำนาจและการบริหารจัดการตัวเองของชุมชนประชาสังคมและท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธผู้นำ หรือการนำจากบุคคล กลุ่มอื่น แต่ต้องเป็นการนำที่กระตุ้น สามารถระดมพลังและผู้นำที่แบ่งปันบทบาทกับประชาชนในขณะเดียวกันเป็นการบริหารภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่สร้างจากประชาชน ประชาชนปกครองตัวเอง มีประโยชน์และเป้าหมายร่วมกัน เน้นว่าประชาชน ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์นั้นควรทำอะไร เน้นส่วนร่วม พลเมืองและคนที่อยู่ในระบบการเมืองและสังคมเป็น ผู้ควบคุมการบริหาร รัฐเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและอำนวยความสะดวก เน้นการกระตุ้น (Catalyst) มุ่งแก้ไขปัญหาในพื้นที่ ชุมชนท้องถิ่นสร้างเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหา

เป็นการบริหารของภาครัฐแบบผู้แทน (Representative Democracy) ที่ให้ความสำคัญกับผู้นำ นักการเมือง ข้าราชการ รัฐบาลเป็นหลัก เป้าหมายคือ การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน เน้นว่ารัฐบาลจะทำอะไร หรือควรทำอะไรเพื่อให้ให้นักการเมืองหรือผู้นำเป็นที่ยอมรับให้ประชาชนได้เป็นกลุ่มช่วยคิดและพัฒนาาร่วมกัน ได้ผลประโยชน์ร่วมกัน มุ่งเน้นประสิทธิภาพ

เพื่อให้ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนในการบริหารจัดการแบบรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวัลย์พร รัตนเศรษฐ (2557) ได้อธิบายรัฐประศาสนศาสตร์ทั้งสองแนวคิด ดังนี้

ตารางที่ 2.1 การบริหารจัดการแบบรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง

คำถามที่น่าสนใจ	รัฐประศาสนศาสตร์แบบฉบับ	รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง
ใครเป็นนักรัฐประศาสนศาสตร์	เป็นผู้ชำนาญการ (คนนอก) ที่ไม่จำกัดเป็นพลเมือง (Outside Expert)	นักวิชาชีพที่เป็นพลเมืองด้วย (Citizen Expert) หรือพลเมืองที่รัฐประศาสนศาสตร์ด้วย
มีใครหรือมีอะไรเป็นแรงจูงใจในการริเริ่มงาน	Outside Expert เป็นผู้สร้างแรงจูงใจเป็นตัวแบบ (Model) แรงจูงใจจากการชำนาญการ	สร้างอะไรร่วมกัน แก้ปัญหาอะไรร่วมกัน

ตารางที่ 2.1 การบริหารจัดการแบบรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (ต่อ)

คำถามที่น่าสนใจ	รัฐประศาสนศาสตร์แบบฉบับ	รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง
ใครเป็นผู้รับผิดชอบ	Outside Expert รับผิดชอบผู้ชำนาญการ ภายนอก	พลเมือง ที่เป็น Expert และ ไม่ เป็น Expert
เป้าหมายของการทำงาน	แก้ปัญหาใหญ่และน้อย	แก้ปัญหาและสร้างเครือข่าย ชุมชนร่วมกันด้วย
วิธีการทำงานเป็นหลัก	ใช้ผู้ชำนาญการมาแก้ไขปัญหา (Expert Intervention)	เป็น Public Work ให้ชุมชน สังคัมร่วมกันแก้ไขปัญหา
คำถามที่น่าสนใจ	รัฐประศาสนศาสตร์แบบฉบับ	รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง
วิธีทำความเข้าใจให้ผู้ร่วมงาน	สอนและบรรยายเป็นหลัก	ฝึกงาน สร้างความสัมพันธ์ ซึ่งอาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ ที่เป็นทางการเสมอไป
ที่มาของความรู้ในการทำงาน	นามธรรม เรียนรู้จากหนังสือ	ให้ความสำคัญกับสถานการณ์ ความเป็นจริงในท้องถิ่น ชุมชน พอกๆ กับให้ความสำคัญกับ ทฤษฎี
ทักษะหรือความชำนาญของนัก รัฐประศาสนศาสตร์หน้าที่หลัก ของรัฐประศาสนศาสตร์	ใช้การวิเคราะห์แยกแยะเป็น สำคัญ ทำงาน - บริการ - ทำแทน ประชาชน	ใช้การบูรณาการ สังเคราะห์ มองภาพรวมให้มากขึ้น Catalyst กระตุ้นให้พลเมือง เข้ามาทำงานให้ส่วนร่วมและ ดียิ่งขึ้น

ที่มา: เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ, 2557

2.5 ราษฎร ประชาชน และพลเมือง

ผู้วิจัย เน้นย้ำว่าในความเข้าใจของคนทั่วไปนั้น คำว่าประชาชน (People) ราษฎร (Subject) และพลเมือง (Citizen) ที่มีแทบจะไม่ต่างกัน ประหนึ่งว่าเป็นคำเดียวกัน ความจริงแล้ว “ประชาชน” (People) มีมาทุกยุคทุกสมัย เพราะมันหมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (Non-Ruler) แต่ราษฎรและพลเมืองนั้น เพิ่งเกิดไม่นานนี้ ดังที่กล่าวมาแล้ว ในสมัยโบราณนั้นประชาชนเป็นไพร่หรือเกือบ

ทั้งหมด มีสถานะที่ต่ำเป็นลูกน้อง เป็นข้าช่วงใช้ของขุนนางหรือเจ้าที่ดิน การเมืองสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยพวกเขาจากการเป็นไพร่หรือทาสกลายเป็นราษฎรหรือเสรีชน ที่มีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน รวมเรียกอดีตไพร่อดีตทาและขุนนาง-เจ้าที่ดิน รวมทั้งชนชั้นใหม่ๆ ทั้ง หลาย ราษฎรในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐและต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นเดียวกัน หมดคุณูปการอันยิ่งใหญ่ของรัชกาลที่ 5 ก็คือทรงให้ไพร่-ทาสกลายเป็นราษฎรนั่นเอง

“ประชาชน” เป็นคำไทยมิใช่ในรายการมานานแล้ว ดังปรากฏอยู่ในพระราชดำรัสหลายครั้งของสิ้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ยิ่งไปกว่านั้น ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 – รัชกาลที่ 7 ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็มีการใช้คำว่า ประชาชน และพลเมืองในความหมายผู้ที่ไม่ใช่กษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง หากเป็นสามัญชนที่อยู่ภายใต้รัฐ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ, 2557, น. 59-60)

ดังนั้นความหมายของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง อาจหมายถึงการบริหารงานภาครัฐที่เน้นการบริหารที่สร้างพลเมือง แต่ยังคงเห็นต่อไปว่าต้องรวมถึงการบริหารที่เปลี่ยนคนจน หรือคนชั้นล่าง ให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีเกียรติมีศักดิ์ศรี และสนใจที่จะทดแทนบุญคุณของแผ่นดินด้วยแนวคิดการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นคำที่มีการกล่าวถึงและใช้กันอย่างกว้างขวาง ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้มแข็งในการร่วมรับรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็น รวมถึงคิดสืบใจ และร่วมในการติดตามตรวจสอบ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการบ้านเมืองชุมชนอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

1) การให้สาธารณะได้รับรู้ (Inform the Public) โดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นในประเด็นที่สำคัญนั้นแก่ประชาชนเพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเป็นเบื้องต้นต่อประเด็นที่ประชาชนจะมีส่วนร่วม ข้อมูลดังกล่าวนี้อาจรวมถึงข้อดี ข้อเสีย ทางเลือกต่าง ๆ

2) การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน (Listen to the Public) ผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในประเด็นนั้นซึ่งก็มีทั้งเห็นด้วย สนับสนุนหรือไม่เห็นด้วย

คัดค้าน ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องมีการเปิดให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เพื่อเสนอแนะทางร่วมกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตน

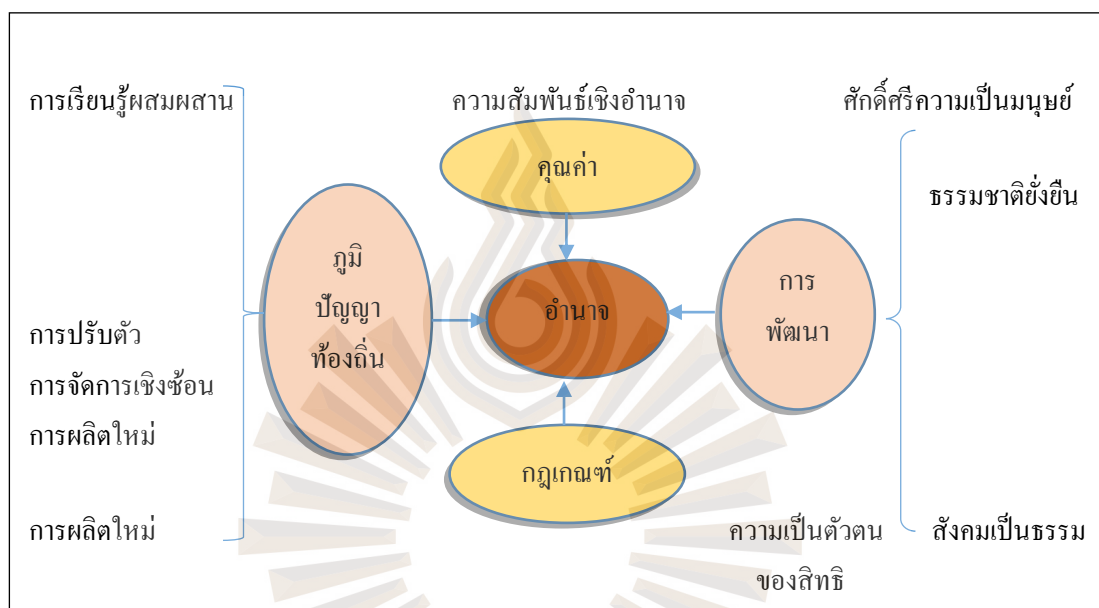
3) การร่วมกันแก้ไขปัญหา (Engage in Problem Solving) เป็นการร่วมกันของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการปรึกษาหารือเพื่อหาทางในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาที่สมบูรณ์ จากทั้งสี่ขั้นตอนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมกระบวนการที่จะนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาของชุมชนชนเพื่อหารูปแบบการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมในอนาคต

4) การจัดทำข้อตกลง (Develop Agreement) เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่สมบูรณ์ จากทั้งสี่ขั้นตอนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมกระบวนการที่จะนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาของชุมชนชนเพื่อหารูปแบบการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมในอนาคต

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับสภาวะการณ์ พบว่า ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ได้ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะ การจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่า กับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้ากับสัตว์ พืช แมลง หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากร เช่นการทำนา ทำไร่ ทำการเกษตร ทำประมง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นแบบแผนการใช้ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์ คุณธรรม ที่จะไม่เบียดเบียนธรรมชาติ จนเสียสมดุล แนวคิดดังกล่าวมิได้เน้นเฉพาะถึงการเรียนรู้ของมนุษย์จากประสบการณ์ตรง แล้วสรุปเป็นบทเรียนผ่านระยะเวลาของ ประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีการเน้นให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันของชุมชนอย่างยั่งยืนด้วย

กล่าวโดยสรุป ถ้าเราเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง เราจะพบกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัวและการผสมผสานแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนรู้สึกตัวว่ามีบทบาท มีส่วนร่วม สามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากนัก ชาวบ้านจะมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะการมองในเชิงกระบวนการการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา มีผลต่อการพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยอาศัยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จะรู้สึกว่าคุณเขามีสิทธิ มีตัวตน มีบทบาทและมีส่วนร่วม กล่าวคือ การดูแลป่าแล้วได้ประโยชน์เป็นรายได้จากการดูแล ซึ่งเป็นกระบวนการ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนำเข้าไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ ประเด็น หรือความคิดที่จะเชื่อมภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาให้มีความเข้าใจได้เป็นอย่างดี คือ ความคิดเรื่องอำนาจ ซึ่งสามารถจำลองขึ้นมาได้ ตามแผนภูมิของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) ดังนี้

รูปที่ 2.1 การจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ที่มา : อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544

ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำให้การสร้างสิทธิเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น คือความเป็นตัวตน เป็นการสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิของคนในชุมชนท้องถิ่น ว่าตนมีสิทธิในกระบวนการพัฒนา โดยการสร้างความรู้ชนิดใหม่เป็นทางเลือกให้กับสังคม เพื่อที่จะพยายามสร้างโอกาสและให้สังคมยอมรับและเห็นความสำคัญของระบบความรู้ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดนี้เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชนก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ยกทฤษฎีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาเป็นองค์ประกอบในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงความตระหนักในเรื่องป่าไม้ของพระองค์ท่าน และพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษานั้นพบว่าได้น้อมนำทฤษฎีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาใช้ในการดูแลป่าไม้เช่นกันด้วย ตำบลโหล่งขอด อำเภอ พร้าวจังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างในการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพอันเป็นที่ยอมรับ

2.6 ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วตามแรงหนุนเนื่องของประชากรที่เพิ่มขึ้นผนวกกับพลังผลักดันทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งค้าขาย โดยใช้ป่าเป็นตัวสำคัญเชิงพาณิชย์การเช่นนี้ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง เนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อยามน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลันและมีการพังทลายของดินอย่างรุนแรง จนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพทาง การเกษตร กลายเป็นทุกข์ร้อนของแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวยิ่งนัก โดยเฉพาะเรื่องป่าไม้ เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงห่วงใยเป็นอย่างมาก ตั้งแต่เริ่มเสด็จเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติเป็นต้นมา ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริกล่าวดังนี้

ป่าไม้สาธิตพระราชดำริเริ่มแรกส่วนพระองค์ในระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นประจำแทบทุกปีโดยในระยะแรกจะเสด็จฯ ด้วยรถไฟพระที่นั่ง ต่อมาเมื่อมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมดีขึ้นจึงเสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่ง ประมาณปี พ.ศ. 2503-2504 ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐมราชบุรีและเพชรบุรี เมื่อรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรีนั้น มีต้นยางขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายทั้งสองข้างทาง จึงได้มีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่าแห่งนี้ไว้ให้เป็นส่วนสาธารณะแต่ในระยะนั้นไม่อาจดำเนินการได้ เนื่องจากต้องจ่ายค่าทดแทนในอัตราที่สูง เพราะมีราษฎรมาทำไร่ทำสวนในบริเวณนั้นจำนวนมาก (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2548)

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ฯลฯ ได้ทรงเริ่มทดลองปลูกต้นยางด้วยพระองค์เอง โดยทรงเพาะเมล็ดยางในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวลและได้ทรงปลูกต้นยางนั้นในแปลงป่าไม้ทดลองในบริเวณแปลงทดลองปลูกต้นยางนาพร้อมข้าราชการบริพาร เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 จำนวน 1,250 ต้น ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณที่ประทับสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต นอกจากนี้ยังได้สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณป่าไม้สาธิตนั้น เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งในปี พ.ศ. 2508 แนวพระราชดำริด้านป่าไม้ : ทรงคิดค้นนาาวิธีที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยั่งยืน ทรงสร้างความรู้ความตระหนักให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึกร่วมกัน (Awareness and Sharing Participation) มากกว่าวิธีการใช้อำนาจบังคับ” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ

ประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2548) ณ หน่วยงานพัฒนาต้นน้ำทุ่งจ้อ ในปี พ.ศ. 2519 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริ ให้มีการปลูกต้นไม้ 3 ชนิด ที่แตกต่างกัน คือ ไม้ผล ไม้โตเร็วและไม้เศรษฐกิจ เพื่อจะทำให้เกิดป่าไม้แบบผสมผสานและสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถีประชาในชุมชน ประการสำคัญนั้นมีพระราชดำริที่ยึดเป็นทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้โดยปลูกฝังจิตสำนึกแก่ประชาชนว่า “เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็พากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง” นับเป็นทฤษฎีที่เป็นปรัชญาในด้านการพัฒนาป่าไม้ที่ยิ่งใหญ่โดยแท้

ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัฏจักรธรรมชาติ (Natural Reforestations) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยในปัญหาปริมาณป่าไม้ลงเป็นอย่างมาก จึงทรงพยายามค้นหาวิธีนานาประการที่จะเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทยให้เพิ่มมากขึ้นอย่างมั่นคงและถาวร โดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งได้พระราชทานพระราชดำริหลายวิธี คือปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ด้วยวิธีการ 3 วิธี คือ (1) ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว (2) ไม่ไปรังแกป่า หรือตัดไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น (3) ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไร เพราะต่อไม้ ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นไม้ใหญ่ได้

ปลูกป่าในที่สูง ทรงแนะนำวิธีการ ดังนี้ (1) ใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนยอดที่สูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ (2) ปลูกป่าต้นน้ำลำธาร หรือการปลูกป่าธรรมชาติ ทรงเสนอแนวทางปฏิบัติว่าปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม คือ ศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษาได้ (3) งดปลูกไม้ผิดแผกจากถิ่นเดิม คือ ไม่ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูกโดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน

การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธีในการปลูกป่าทดแทน เพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดินด้วยวิถีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติ ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า “...การปลูกป่าทดแทน จะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในการนี้เจ้าหน้าที่

ป่าไม้ ชลประทานและฝ่ายเกษตร จะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่ รับผิดชอบเพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง...”

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งย้าให้หมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ของไทยอาศัยภูมิปัญญาและความคิดริเริ่มของคนในชุมชนเองเป็นสำคัญในการพัฒนาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเน้นให้สร้างเศรษฐกิจที่พึ่งพิงตนเองได้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้หมู่บ้านและตำบลตกอยู่ในกลไกของระบบตลาดสิ้นเชิง แนวคิดนี้ได้นำไปปฏิบัติจนประสบความสำเร็จในหลายแห่ง เช่น ที่ ศิริวง ไม้เรียง กุดชุม เป็นต้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้น เน้นบ้านและชุมชน ลด การพึ่งพิงราชการและการตลาด หันกลับมาพึ่งพิงตนเอง และพยายามใช้ภูมิปัญญาและความสามารถดั้งเดิมของประชาชน จัดได้ว่าเป็นความคิดที่ใกล้กับการให้ประชาชนปกครองตนเอง แต่วัฒนธรรมชุมชนนั้น ไม่ได้เน้นให้ท้องถิ่นเป็นเวทีฝึกให้ประชาชนปกครองตนเอง การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนนั้นอาจจะมีได้ทั้งพื้นที่ของส่วนท้องถิ่นหรือส่วนภูมิภาคก็ได้ ถ้าจะสรุปว่าวัฒนธรรมชุมชนได้วางพื้นฐานล่วงหน้าไว้กับการปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนร่วมพัฒนาท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2557ก, น. 158-159)

2.7 ยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาหรือแผนพัฒนาชุมชนคืออะไร จะกล่าวถึงความหมายของ “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” ที่ผ่านมาได้มีการให้ความหมายไว้อย่างมากมาย แต่ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างความหมายของคำว่า “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” ซึ่งมีความหมายที่สอดคล้องและใกล้เคียงกัน กล่าวคือ “แผนชุมชน” เป็นกระบวนการวิเคราะห์วินิจฉัยปัญหาว่าคืออะไร และจะทำอะไร คือการวิเคราะห์ทางเลือก เป็นกระบวนการทางปัญญาที่ทรงพลัง เมื่อวิเคราะห์แล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหา กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นการเรียนรู้

“แผนชีวิตชุมชน” คือ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่น ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหา เรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเอง โดยใช้การสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดการทบทวนตนเองโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อกำหนด

อนาคตและทิศทางการพัฒนาตนเอง ที่ชุมชนและคนเป็นศูนย์กลาง มีความสัมพันธ์กับภาคีแบบ “หุ้นส่วนการพัฒนา”

“แผนพัฒนาชุมชน” คือ การกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม คิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาาร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก และนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ประสานความร่วมมือ กันภายในชุมชนและกลุ่มภาครัฐที่ให้การสนับสนุนในด้านความต้องการของประชาชน และการใช้ทรัพยากรในพื้นที่เพื่อตอบสนองปัญหา ของประชาชนเป็นหลักในการพัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่หรือพัฒนาในภาคส่วนจังหวัด หรือ องค์กรปกครองท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา และการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นนำไปสู่นโยบายเพื่อไปปฏิบัติภายในชุมชน หรือท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

กล่าวโดยสรุป “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อคนในชุมชนท้องถิ่นรู้จักตัวตนและเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเอง รู้ปัญหา/ความต้องการนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา ลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาในด้านต่าง ๆ ภายใต้อัตลักษณ์และทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น

“แผนพัฒนาชุมชน” จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองได้อย่างไร

หากแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการดังกล่าว โดยมีกระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่กระบวนการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาคี ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันระดมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมาจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้งแผนระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้างโอกาสการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคาผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ

รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจน และมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็จะนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด

ทั้งนี้ “แผนพัฒนาชุมชน” ที่จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองดังกล่าว จะมีความสอดคล้องกับนโยบายเพื่อการพัฒนาขบวนองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่น มีความเข้มแข็ง ผู้จัดการตนเองในช่วง 3 ปีข้างหน้า (พ.ศ.2558 - พ.ศ. 2560) โดยหนึ่งในนโยบายดังกล่าว ได้กำหนดให้มีการ “สนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ที่ครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นเป้าหมายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ใช้แผนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความมั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม/บูรณาการสร้าง โอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนในชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ยุทธศาสตร์จังหวัด”

บทบาทของผู้นำชุมชน ด้วยกระบวนการจัดการของชุมชนแต่ละพื้นที่ มีวิธีการคิดที่แตกต่างกันออกไปจึงมีการจัดการป่าชุมชน ด้วยวิถีคิดของผู้นำชุมชนนั้นมีการคัดสรรและตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสมและผู้นำชุมชนนั้นสามารถใช้อำนาจในการบริหารจัดการได้อย่างเต็มที่ “ด้วยเหตุผลที่ต้องมีกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชน หรือกฎหมายบ้านเพื่อให้หมู่บ้านหรือถิ่น ชุมชนนั้นมีพลังในการสร้างความร่วมมือเพื่อสร้างเกาะปกกันในอนาคต ผู้นำชุมชนทางภาคเหนือ เรียกว่า พ่อหลวงจะมีอำนาจในการสั่งการทุกอย่างเพื่อขับเคลื่อนชุมชนไปในทิศทางที่เกิดประโยชน์แก่คน ในชุมชน อีกทั้งยังรักษาสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้บุคลากรรุ่นหลัง“ด้วยเหตุนี้เองประชากรในพื้นที่จึงมีแนวทางป้องกันมิให้ พวกโจรที่อยู่ในคราบผู้ดีเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้ โจรในคราบผู้ดีที่วานั้น คือกลุ่มนายทุนที่เข้ามาแสวงหาผลกำไร หลอกให้ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชน พลิกตัวมาเป็น โจรปล้นและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ” เมื่อไหร่ก็ตามที่ธรรมชาติยังคงอยู่ที่นั่นย่อมมีโจรที่หวังเอาทรัพยากร ไปแปรรูปให้เป็นทั้งตัวเงินและสินทรัพย์ตัวเองโดยอาศัยต้นทุนที่ค่าใช้ธรรมชาติเป็นผู้สร้างหรือผลิตพอเห็นสมควรตามที่ต้องการก็แสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งนั้นมาเป็นของตนเอง คือโจรในคราบผู้ดีความ

แตกต่างที่ได้จากชุมชน ชุมชนเป็นพื้นฐานแห่งสินทรัพย์ที่นักลงทุนแสวงหาและมีความต้องการว่าด้วยเมืองที่กำลังเจริญเติบโต จึงเป็นเหตุทำให้คนเมืองแสวงหาความต้องการทางธรรมชาติแหล่งท่องเที่ยวความเป็นอยู่ในชนบททุ่งนารวมข้าวที่คนเมืองอาจลืมเลือนไปเมื่อหลายสิบปีก่อน ตอนนี้ยังคงย้อนหันกลับบริโภครวมความเป็นชนบท อากาศที่บริสุทธิ์ สังคมที่ไม่แข่งขันกัน ความเรียบง่ายในพื้นที่สร้างความอบอุ่นให้กันและกันอย่างมีความสุข จารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน ด้วยภาษา กิริยาที่อ่อนหวานทำให้หลาย ๆ คนหลงใหลในเสน่ห์ของล้านนา และธรรมชาติที่ยังคงความสวยสดงดงามราวกับภาพวาดที่ใครได้พบเห็นในฤดูกาลต่าง ๆ นี่ก็เสน่ห์ของชุมชนที่สร้างความแตกต่างได้อย่างลงตัว ด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าไม้ไว้ยังน่าอัศจรรย์ด้วยเหตุผลต่าง ๆ นี้จึงทำให้หลายคนมองเห็นความน่าค้นหาในชุมชนภาคเหนือ

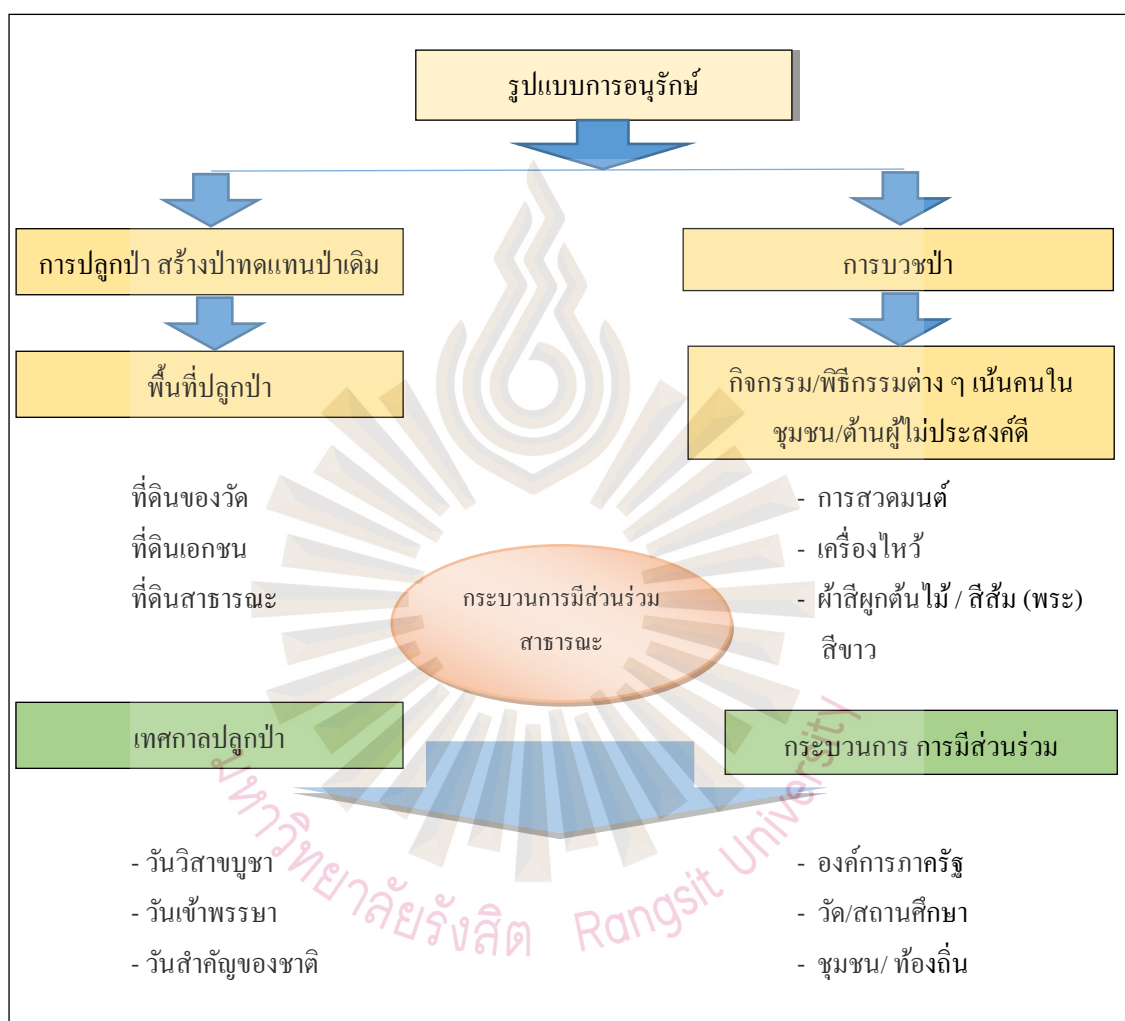
บทบาทประชาชนกับป่าไม้ในพื้นที่ บทบาทและความสำคัญในการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในพื้นที่ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเริ่มจาก ถิ่น หรือ ท้องถิ่นตามภูมิภานาของแต่ละพื้นที่เพื่อที่พื้นที่นั้น ๆ จะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการปลูกใจประชาชนเพื่อให้เกิดความรักความหวงแหนในสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งประชาชนจะต้องรักษาความเป็นเอกลักษณ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมของตนเองไว้ กล่าวคือผู้นำชุมชนจะต้องสร้างความร่วมแรงร่วมใจในชุมชน บทบาทหน้าที่แต่ละบุคคล เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกันในการอนุรักษ์ผืนป่า และสร้างขึ้นมาทดแทนในสิ่งที่ขาดหายไป มันอาจจะไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะใช้เวลาเพียงนิดเดียวเพื่อสร้างแต่อาจต้องใช้เวลาเกือบทั้งชีวิตที่จะอุทิศพลังเพื่อสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์

ในส่วนนี้จะกล่าวให้เห็นว่าในพื้นที่ป่าชุมชนมีศูนย์กลางอยู่ที่คนในชุมชน ซึ่งทำมาหากินเลี้ยงชีพอยู่ภายใต้เงื้อน ใจของสภาพแวดล้อม เป็นระบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติสภาพความสมดุลของทรัพยากร ในขณะที่ป่าเศรษฐกิจนั้นยังคงเน้นการตัดดวงเอาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นกรอบแนวคิดของป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นการรักษา การฟื้นฟู การสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนการปลูกป่าการรักษาต้น ไม้จึงจะเชื่อมโยงกับเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ที่ดินและการเพิ่มผลผลิตให้กับราษฎรในท้องถิ่น ป่าชุมชนจึงเป็นแหล่งผลิตที่มีต้นทุนต่ำของประชาชนในระดับครัวเรือน เป็นยุทธวิธีหลักของการขับเคลื่อนตัวเข้าสู่ระบบการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและความมั่นคงในการทำมาหากิน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าควรเป็นไปเพื่อความอยู่รอดทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ผลิตคือป่า และผู้บริโภคคือชุมชน การส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ให้พระสงฆ์มีการจัดการความรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจ

เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าที่แท้จริง ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา อนุรักษ์เชิงบูรณาการ แบบไตรภาคี คือชุมชน พระสงฆ์ และภาครัฐ สรุปเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์กัน ดังรูปต่อไปนี้

กระบวนการจัดการเพื่อพัฒนาป่าชุมชน โดยมีการอนุรักษ์ ตามความเชื่อแบบพระพุทธศาสนา

รูปที่ 2.2 แสดงถึงการสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน

ที่มา: กรมป่าไม้, 2540

การร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาด้านการปลูกป่าการรักษาต้นไม้จึงจะเชื่อมโยงกับเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ที่ดินและการเพิ่มผลผลิตให้กับราษฎรในป่าชุมชนจึงเป็นแหล่งผลิตที่มีความสำคัญของประชาชนทั้งในระดับท้องถิ่นและ ในระดับครัวเรือน

เมื่อกล่าวถึงคำว่าบริหารจัดการส่วนใหญ่มักจะนึกถึงการบริหารราชการศัพท์ที่ใช้ 2 คำ คือ การบริหาร (Administration) นิยมใช้ในการบริหารราชการหรือจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ศัพท์อีกคำหนึ่งคือ (Management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชนหรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ผู้วิจัยจึงศึกษาหาแนวทางการบริหารจัดการเข้ามามีบทบาทในงานชิ้นนี้เพื่อเพิ่มเนื้อหาให้เห็นชัดว่าบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นชุมชน ท้องถิ่น หรือการภาครัฐล้วนต้องใช้ ปัจจัยทั้ง 4 ในการบริหารสำคัญดังต่อไปนี้

1) การบริหารจัดการ (Management) โดยภารกิจต่าง ๆ องค์กรต่าง ๆ จะต้องมีการดำเนินงานของผู้บังคับบัญชาโดยตรงคือเป็นกลไกตัวประสานงานที่สำคัญที่สุดในการผลักดันและกำกับปัจจัยต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินการได้โดยมีประสิทธิภาพอันสูงสุดหรือให้เป็นที่ไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ แม้กระทั่งตัวชุมชนเองยังต้องใช้วิธีการบริหารจัดการด้วยตัวเองเพื่อความอยู่รอดของชุมชนและบทบาทที่ชุมชนต้องรับผิดชอบร่วมกัน

2) คนหรือบุคคล (Man) เป็นปัจจัยที่สำคัญของการบริหารจัดการ องค์กรต่าง ๆ ในการวางแผน หรือปรากฏในชุมชนตัวบุคคลที่ขับเคลื่อนทั้งผู้นำชุมชนเองและจำเป็นต้องมีคนที่ปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบต่อองค์กรหรือหน่วยงานนั้น ๆ

3) เงิน (Money) เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญในการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นกิจการต่าง ๆ เพื่อบริหารงานหากขาดงบประมาณ การบริหารของหน่วยงานก็ยากที่จะบรรลุเป้าหมาย

4) ทรัพยากรหรือวัสดุ (Material) เป็นอีกหนึ่งทรัพยากรที่จำเป็นในการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ ก็ต้องการพึ่งพาวัสดุอุปกรณ์ หรือทรัพยากรในการบริหารงาน แต่หากหน่วยงานหรือชุมชนใดขาดทรัพยากรในการบริหารงานก็ย่อมจะเกิดปัญหาตามมา

การบริหารงานทุกองค์กร หน่วยงานชุมชนใดเองก็ตามจะต้องพึ่งพิงหลักการบริหารจัดการ เพราะไม่เพียงเป็นสิ่งที่ต้องการเพียงแค่อ่างใดอย่างหนึ่งการวางแผนต่าง ๆ รวมถึงการสร้างกฎระเบียบในชุมชนใดก็ตามล้วนต้องให้หลักการบริหารจัดการเข้ามาเป็นองค์ประกอบและยึดหลัก 4 M/ 6 M เข้ามาเป็นแผนงานหลักในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ต่อไป

การบริหารการพัฒนา ดิน ปรัชญพฤทธิ (2555, น. 11) กล่าวไว้ว่า การบริหารการพัฒนา ในทศวรรษ 1980 เน้นกลยุทธ์การสร้างสมรรถนะทางการบริการ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ปฏิบัติกันได้ตอบ ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนและการเมืองของการปฏิบัติตามนโยบายพัฒนา การสร้างสมรรถนะของการบริหารก็เพื่อให้ระบบบริหารสามารถส่ง

มอบสินค้าและบริการให้แก่ประชาชนได้ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ รวมถึงการอนุรักษ์และการให้ความสำคัญคุ้มครองแก่ทรัพยากรธรรมชาติมิให้เสื่อมโทรม สิ้นเปลือง และมีมลพิษ การเน้นปฏิริยาโต้ตอบระหว่างภาครัฐและเอกชนเป็นการยอมรับว่าการบริหารการพัฒนา มิใช่อยู่ในความรับผิดชอบของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ยังเป็นภารกิจของเอกชนที่จะต้อง ปฏิบัติด้วย เฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อส่งเสริมการประกอบการแบบเสรีและสนับสนุนการปกครอง การบริหารแบบประชาธิปไตย ส่วนการเน้นการเมืองของการปฏิบัติตามนโยบายพัฒนานั้น สะท้อน ให้เห็นว่า การที่จะปฏิบัติตามนโยบายพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ จะใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ การบริหารแต่เพียงอย่างเดียวมิได้

สำหรับประเทศไทย ได้มีนักวิชาการหลายท่านพยายามอธิบายความหมายของการพัฒนา ที่ยั่งยืนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ แนวคิดของพระธรรมปิฎก (พระเทพเวที [ป.อ.ปยุตโต], 2541) ได้อธิบาย การพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้ เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกัน ครอบงำ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (Balance) หรือพอดีกันยั้งหนึ่ง คือ การทำให้ กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ” นั่น ก็คือ การกำหนดแนวทางการพัฒนา จะต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ โดยให้คุณค่าทางวัฒนธรรมรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและ สังคม รวมทั้งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้นตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก จึงสามารถสรุป ได้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านและทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็น ศูนย์กลางหรือเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่ดีกินดี และมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้และรุ่น ต่อ ๆ ไป”

“พื้นที่สาธารณะที่นำมาใช้ในท้องถิ่น” จุดยึดเหนี่ยวของชุมชน

กล่าวถึง “ชุมชน” ในสังคมไทยว่า “ปัจจุบันการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมมีนักวิชาการ ทั้งของรัฐและองค์กรเอกชนต่างให้ความสำคัญกับชุมชน (Community) เป็นอย่างมาก เพราะเป็น ทางเลือกที่เหมาะสมและใกล้ความจริงเป็นที่สุดที่จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างราบรื่น จึงมี การเคลื่อนไหวในการศึกษาหลายด้านขึ้น แต่เห็นว่าคนเป็นจำนวนมากที่เน้น ชุมชนจนลืมนิบริบท ของท้องถิ่น ยิ่งกว่านั้นการมองชุมชนในชนบทที่เรียกว่า “บ้าน” ซึ่งตรงกับคำว่าในภาษาอังกฤษว่า “Village” เป็นอันเดียวกับคำว่า “หมู่บ้าน” ซึ่งเป็นหน่วยย่อยในการปกครองที่มีคนผู้ใหญบ้านและ

กำนันปกครอง จึงมีนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษและญี่ปุ่นให้ความเห็นว่า สิ่งนี้นักวิชาการไทยพูดถึงชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นจริง การมองชุมชนในกรอบของหน่วยงานราชการเช่นนี้นำไปสู่การให้อำนาจในการปกครองและการดูแลไปอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้านกำนัน และ อบต. จนเกินเหตุ นับเป็นสิ่งที่นำไปสู่การแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลและพรรคพวก ชุมชนบ้านในสังคมไทยจำเป็นต้องมองจากการรวมตัวกันทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายในที่นอกจากการมีพื้นที่ในการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ไร่นา ที่ทำกินแล้ว ยังมีพื้นที่สาธารณะสำหรับคนในชุมชนต่างเป็นเจ้าของร่วมกัน มีป่าไม้ ป่าช้า วัด เขียงตะกอน และศาลผีที่เป็นที่มาของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมศีลธรรมและมโนธรรมของชาวบ้าน โดยเฉพาะวัดนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากในความเป็นชุมชน สำนึกที่ว่าตนเป็นคนบ้านนั้นวัดนี้อยู่ที่การมาประกอบพิธีร่วมกัน หรือการมาทำบุญตักบาตรตามประเพณีต่าง ๆ ร่วมสร้างวัดด้วยกัน โดยเหตุนี้ขอบเขตของชุมชนหรือพื้นที่ชุมชนจึงเป็นสิ่งที่รู้จักกันเพียงกลุ่มคนภายในเท่านั้น ดังนั้น คำว่า ชุมชนที่ใช้ในสังคมไทยจึงต้องคำนึงถึงการมีวัฒนธรรมร่วมกัน/มีสำนึกของความเป็นชุมชนเดียวกัน หรือเป็นชุมชนความสัมพันธ์ (Functional Community) มากกว่าชุมชนพื้นที่ (Geographical Community) (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551)

กลุ่มหมู่บ้านในภาคเหนือ ในภาคเหนือยังคงใช้ “ระบบหมวด” ในการจัดระเบียบละหน้าที่ระหว่างคนในชุมชนประกอบด้วยหมวดวัด หมวดบ้าน หมวดฝาย หมวดป่าไม้ “ผู้นำหรือพ่อหลวงมีหน้าที่ในการปกครองดูแลลูกบ้านทำหน้าที่ในการประนีประนอมหรือตัดสินใจเมื่อมีกรณีพิพาทหรือละเมิดกฎของหมู่บ้าน การที่ชาวบ้านยังคงใช้ระบบหมวดในหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นระบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพแม้ว่ารัฐบาลเข้าไปใช้ระบบการปกครองสมัยใหม่ก็ตาม มีการเลือกตั้งกำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนก็ตอบสนองเพียงเป็นพิธีตามความต้องการของรัฐบาลและระบบราชการเท่านั้น แต่มิได้ใช้ทำงาน ได้จริงในทางปฏิบัติกับพวกเขา และ “พวกเขาได้กล่าวว่าเราตั้งตำแหน่งเหล่านี้ไว้สำหรับรายงานและให้มาตรวจ ไม่ได้มีไว้สำหรับทำงานในระบบหมู่บ้านของเรา”

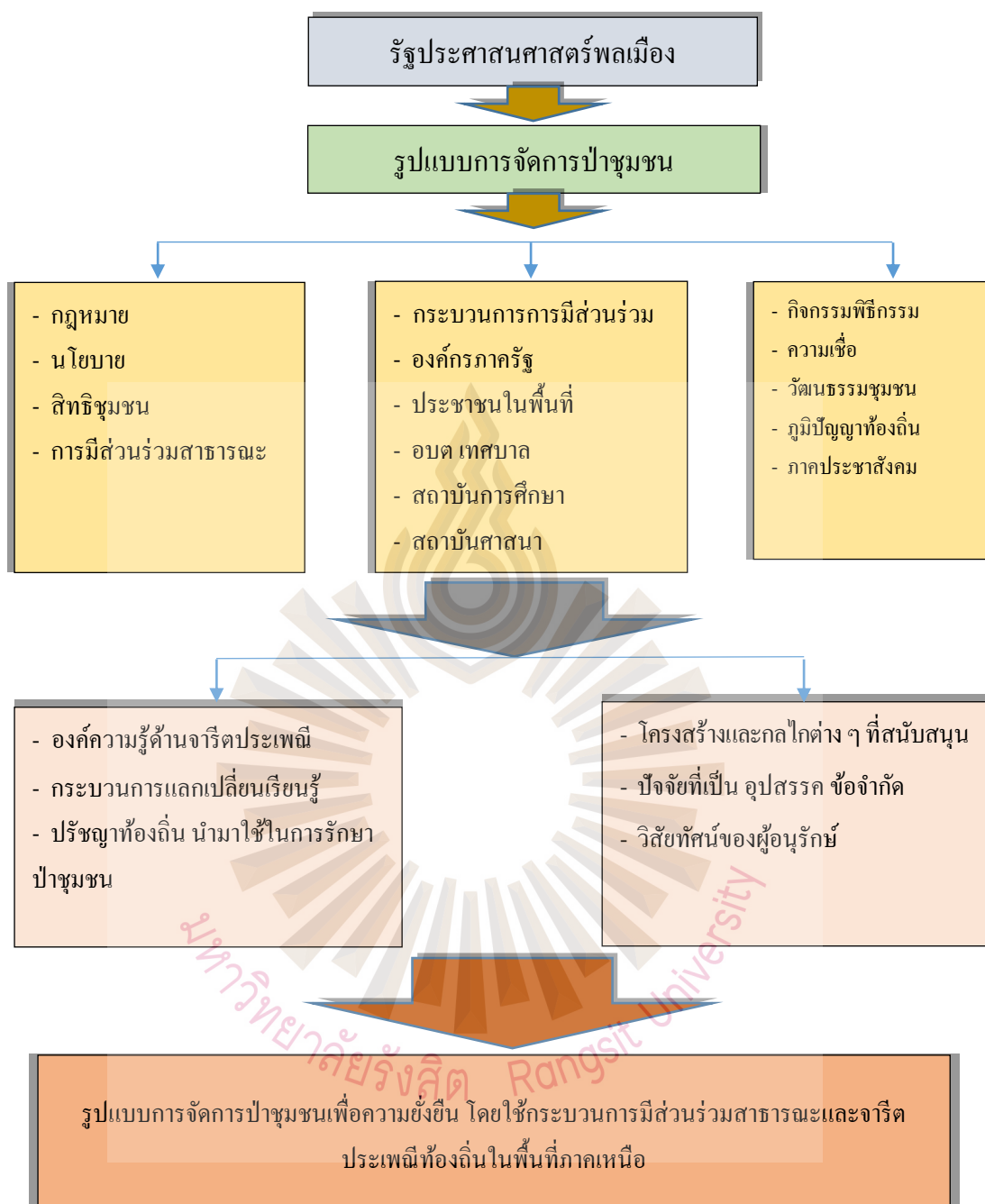
กล่าวได้ว่ากรณี บ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของคนในชุมชนที่มีต่องานอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะชุมชนอยู่ใกล้ชิดกับป่า เป็นผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าจึงมีสิทธิ์ที่จะเป็นผู้กำหนดแนวทางการอนุรักษ์ของคนในชุมชน จึงเป็นการแสดงออกถึงความมีจิตสำนึกร่วมกัน ในการอนุรักษ์ป่า อยู่ร่วมกับป่าอย่างมีระบบระเบียบ

เมื่อเปรียบเทียบ กรณี บ้านปากสิน ต.แม่สิน อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย มีความพยายามที่จะเริ่มจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจังและเริ่มตระหนักถึงภัยคุกคามที่เกิดขึ้น ก่อนหน้านี้ไม่ได้คำนึงถึงผลที่จะตามมาเพราะชุมชนเองยังขาดความรู้ที่จะช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างแท้จริง การร่วมกันอนุรักษ์ยังไม่ได้ผลเต็มที่สักเท่าไร ด้วยผู้นำชุมชนเองยังขาดความรู้ความเข้าใจในแนวทาง งานอนุรักษ์ป่าชุมชน

กฎระเบียบภายในชุมชน และแผนงานยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ผู้วิจัยจะนำเสนอสอดคล้องเนื้อหา ลงในบทที่ 4 เพื่อให้ทราบถึงการกำหนดแผนแนวทางการบริหารจัดการของชุมชนพร้อมเสนอ โหล่งขอคโมเดล ที่ได้รับรางวัลระดับประเทศเพื่อเป็นแนวทางการสนับสนุนแผนงานชุมชนที่มีร่วมมือพัฒนาชุมชนให้เป็นแบบอย่างและได้รับการยอมรับในขณะนี้

2.8 กรอบแนวคิด

ในการศึกษากรอบแนวคิดตามที่กล่าวมาว่า การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน แนวคิดที่ว่า ป่าชุมชนโดยประชาชนมาจากการมีส่วนร่วมและภาคประชาสังคม เพื่อที่จะจัดการหรือบริหาร กิจกรรมที่เป็นหน้าที่ของภาครัฐและประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องโดยประชาชนเองมีแนวคิดว่าการจัดการป่าชุมชนจะมีความสอดคล้องกับแนวความคิด รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง ที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557) เขียนไว้ว่า รัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบันประชาชนมีความตื่นตัว มีความความร่วมมือร่วมบริหาร พัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติมากขึ้น คือการที่พลเมืองเข้ามาจัดการ แต่งานที่ประชาชนร่วมกัน ทำ คืองานของภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ประชาชนได้รับประโยชน์ ภาครัฐก็ได้รับประโยชน์ ในการศึกษา กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

รูปที่ 2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

บริบทรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน

ตลอดเวลาที่ผ่านมาจนถึงแม้ประเทศไทยจะประสบภาวะวิกฤตที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ด้านป่าไม้ของประเทศ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2528, น. 60) ได้กล่าวว่า หัวใจสำคัญของการจัดการป่าในรูปแบบ “ป่าชุมชน” คือ การสร้างความร่วมมือในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างประชาชนภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากร เพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคมโดยรวมด้วยความตระหนักถึง ความสำคัญของวัฒนธรรม และจารีตประเพณีที่หลากหลายของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้และการพัฒนา การจัดการทรัพยากรในแนวทางดังกล่าว ไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างแน่นอนในประเทศที่มีระบบการเมืองแบบเผด็จการ เพราะการจัดการใช้ทรัพยากรจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจ ดังที่มีข้อมูลสรุปจากการศึกษาทั่วโลกออกมาว่าการที่ป่าเขตร้อนหายไปอย่างรวดเร็วนั้นเป็นเพราะประเทศเจ้าของป่า มีระบบการเมืองเข้ามามีอำนาจจัดการ จึงทำให้เกิดสัมปทานป่า ส่งขายสู่ตลาดต่างประเทศ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ผู้นำประเทศในช่วง 60-100 ปีที่ผ่านมา

3.1 บริบทการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ และปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ด้วย กล่าวคือหากใช้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ใช้แล้วหมดไป (Non-renewable) จำเป็นต้องหาทรัพยากรธรรมชาติประเภทใช้แล้วไม่หมดไป (สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ได้ใหม่ได้ หรือ Renewable) มาแทนที่ และต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดไปนี้ ไม่มากเกินขีดความสามารถของระบบนิเวศในการผลิตทดแทนได้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นฐานการผลิตของระบบเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีดังนี้ การปรับปรุงกระบวนการทัศนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับผู้บริหารประเทศ ต้องตระหนักว่าการพัฒนาประเทศจะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีความสมดุลทั้ง ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้โดยต้องถือหลักว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนประเภทหนึ่ง ดังนั้นการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรเท่ากับเป็นการเพิ่มทุนทางธรรมชาติเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ในระยะยาวอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเป็นการพัฒนาบนฐานทรัพยากรของตนเองได้ในที่สุด

สำหรับประชาชนทั่วไป ที่เคยเข้าใจว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของรัฐและเป็นหน้าที่ของรัฐ ที่ต้องจัดการทุกอย่างเพื่อให้ทันต่อความต้องการของประชาชน โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบและผู้ถูกกระทบ ต้องเปลี่ยนทัศนคติให้ยอมรับว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นที่หวงแหนของทุกคนในชาติ ต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ และจำเป็นต้องใช้อย่างประหยัด ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด รวมทั้งบำรุงรักษาให้สามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่องในระยะยาว ตลอดจนประชาชนต้องรับภาระต้นทุนและความเสียหายที่มีต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่คุ้มค่า

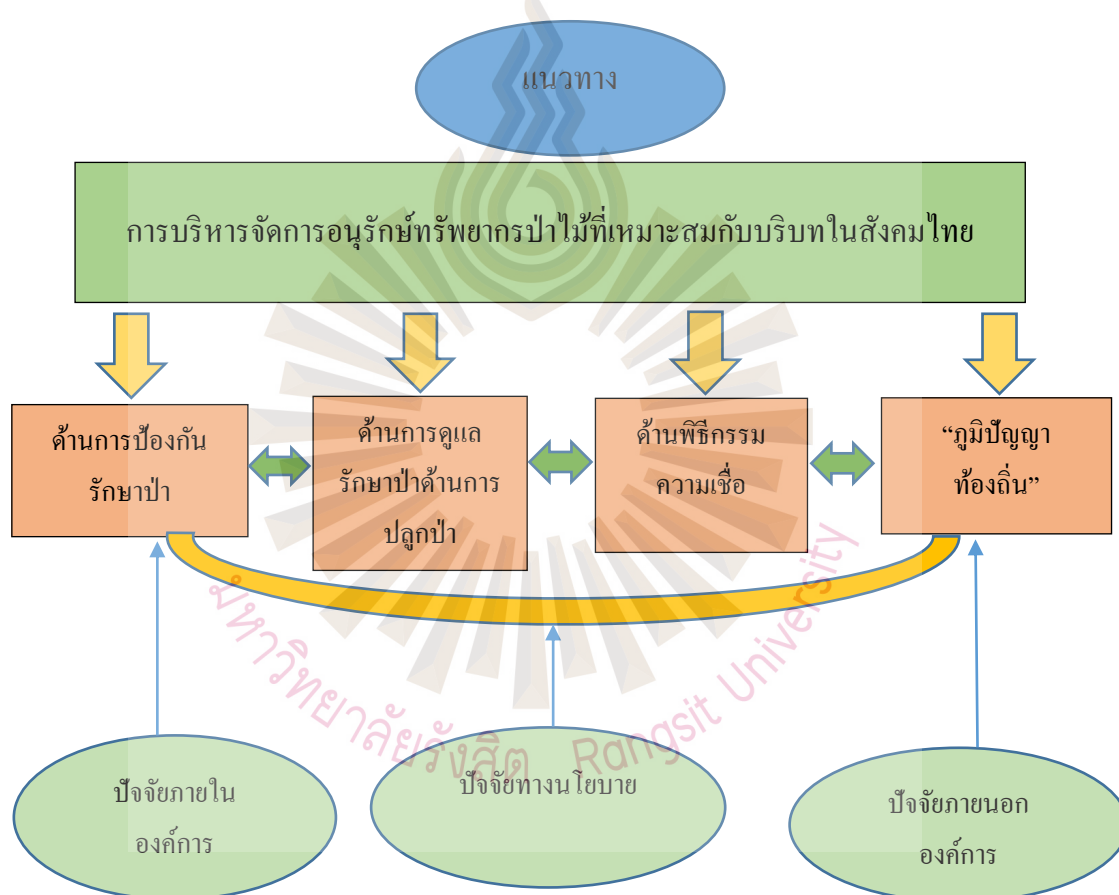
การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องยึดหลักการบริหารจัดการเชิงนิเวศ โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องเข้าใจถึงขีดจำกัดและความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ และจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการตามเขตพื้นที่การปกครองมาสู่การจัดการภายใต้ระบบนิเวศ เช่น ระบบลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดบูรณาการเชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และชุมชน ไว้ในกระบวนการบริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม

การจัดการสิ่งแวดล้อมจะต้องหลากหลายตามวัตถุประสงค์ โดยสิ่งแวดล้อมชีวภาพ/ ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในเชิงเศรษฐกิจ ต้องยึดหลักการนำมาใช้อย่างยั่งยืน เกิดประโยชน์และคุณค่าสูงสุด นำกลับมาหมุนเวียนใช้อย่างรู้ค่าแท้จริง รวมทั้งต้องคำนึงถึงความสูญเสียและผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วย สิ่งแวดล้อมกายภาพ หรือมลพิษที่เกิดจากใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องยึดหลักการป้องกันมากกว่าการแก้ไข และสิ่งแวดล้อมทางมนุษย์และสังคม คือ ศิลปะ วัฒนธรรมประเพณีที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นสิ่งที่มิมูลค่าไม่ได้ ควรได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 นั้นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลายองค์ประกอบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทน “ภูมิปัญญา

ท้องถิ่น” ที่ได้มีการสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับสังคมชุมชน ท้องถิ่นไทย ระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกลง และคัดแปลง ให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัว ตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไปดังจะ เห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อ ที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจะเห็นได้จากความรู้ ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้

รูปที่ 3.1 แนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ที่มา: สมชาย โพธิ์ตระกูล, 2558

สภาพการบริหารจัดการมีอิทธิพลต่อ การจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย จากแนวคิดผู้วิจัยมองเห็นว่า สภาพการบริหารจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย ด้านการป้องกันรักษาป่าอยู่ ด้านการดูแลรักษาป่าด้านการปลูกป่า ด้านพิธีกรรม ความเชื่อ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ยังขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ในแนวทางกลับกันยังมี ชุมชนท้องถิ่นบางชุมชน มองเห็นปัญหาและช่วยกันแก้ไขปัญหาในชุมชนตนเอง เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนซึ่งรวมถึงการให้กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลายเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจบนพื้นฐานของเทคนิคที่เหมาะสมที่สุดและเป็นทางเลือกที่ได้รับการยอมรับทางสังคม เศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องเน้นที่จะให้ป่าไม้กลับมาเป็นเหมือนเดิม แต่มุ่งการจัดการที่มองไปข้างหน้า โดยเพิ่มขีดความสามารถให้ป่าไม้กลับคืนสู่สภาพปกติ และ เปิดโอกาสในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสร้างสรรค์

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในระยะที่ผ่านมาภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงาน โดยขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชน และรัฐยังเป็นผู้ดำเนินงานหลัก ภายใต้อำนาจกีดด้านระเบียบและความไม่คล่องตัวในการทำงาน จึงทำให้ไม่สามารถจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นและชุมชนได้ และรัฐดำเนินงานในลักษณะ ตามแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุมากกว่าการป้องกัน

แนวคิดการบริหารจัดการของภาครัฐขาดหลักการชี้นำ ด้านการมีส่วนร่วมและความคิดที่ว่า การดำรงชีวิตและการพัฒนาต้องคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเป็นหลัก และการจัดการระบบนิเวศต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบและอย่างมีส่วนร่วม ที่ผ่านมาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ เดิมเน้นเพียงการให้มีน้ำสำหรับภาคการผลิตและอุปโภคบริโภคเป็นหลัก ปัจจุบันจึงประสบกับปัญหาการต่อต้านจากรายกร ทำให้ต้องพิจารณาริเริ่มการบริหารระบบลุ่มน้ำอย่างเป็นองค์รวม เพื่อลดปัญหาขัดแย้งในการจัดหา และจัดการแหล่งน้ำและการใช้น้ำ การจัดการด้านอื่น ๆ เช่น การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งและประมง ฯลฯ มีความจำเป็นที่ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อป้องกันวิกฤตการณ์ของอาชีพประมง และความขัดแย้งเช่นเดียวกัน การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และแนวคิดของคนในประเทศที่เป็นอุปสรรค ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การสร้างความรู้ความเข้าใจ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2550)

ร่วมกันทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ในอันที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบายและวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องทำให้ทุกฝ่ายตระหนักว่าทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและมีคุณค่าต่อวิถีการดำรงชีวิต จำเป็นต้องใช้อย่างประหยัด เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและบำรุงรักษาให้สามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่องในระยะยาว ดังนั้นการบริหารการจัดการต้องยึดหลักการจัดการเชิงนิเวศ และจำเป็นต้องสร้างพลังทางสังคม เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนให้เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีสมดุล

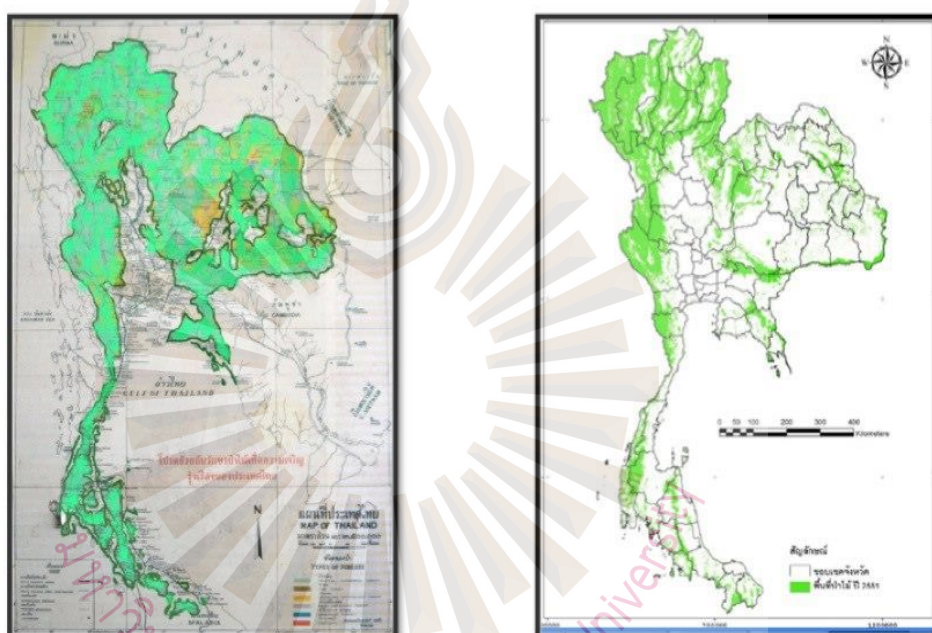
บทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “รัฐ : เจตนารมณ์ทางการเมือง กระบวนการตัดสินใจ” และการจัดสรรทรัพยากรการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการวางรากฐานของประเทศให้มั่นคง ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องระยะยาว และกระจายให้แก่คนในสังคมยุคปัจจุบัน เท่า ๆ กับการเอื้อประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไปอย่างเท่าเทียม ดังนั้น จึงเป็นสัญญาประชาคม ที่ต้องการความต่อเนื่อง ต้องการผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ซึ่งมองเห็นผลประโยชน์ระยะยาวของคนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ รัฐในฐานะที่เป็นผู้จัดสรรทรัพยากร และกำหนดทิศทางของประเทศ จำเป็นต้องแสดงเจตนารมณ์ โดยการวางกลไก ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและกฎเกณฑ์มาตรการต่าง ๆ เพื่อให้นโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการตัดสินใจ ที่เปิดโอกาสให้ภาคีการพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางสร้างกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งสนับสนุนจัดสรรทรัพยากรที่จำเป็นอย่างพอเพียง ไม่ใช่เฉพาะแก่ภาครัฐเท่านั้น แต่ต้องสนับสนุนการดำเนินงานของภาคีการพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญ แม้ว่าการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการนี้ จะไม่สามารถวัดผลประโยชน์ตอบแทนเชิงเศรษฐกิจในระยะสั้นได้เลยก็ตาม ประชาสังคม : การสร้างกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมการพัฒนาที่ยั่งยืนจะบรรลุเป้าหมายได้ ต้องเกิดจากการขับเคลื่อนของประชาสังคมมาจากความร่วมมือของคนส่วนใหญ่ ที่มีความตระหนักรู้ ยึดถือคุณค่าและมีเป้าหมายร่วมกัน มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ และพฤติกรรม โดยคำนึงถึงความยั่งยืน และผลประโยชน์ระยะยาวของคนรุ่นต่อไป โดยร่วมกันผลักดันขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะเริ่มได้จากการสร้างเครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการทำงานร่วมกัน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ รวมทั้งการใช้เครื่องมือด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นสิ่งจะสร้างความตระหนักรู้ให้กับสังคมได้อย่างกว้างขวาง (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2550)

ด้านทรัพยากรป่าไม้ไทย สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ แต่การพึ่งพิงอาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ล้วนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง เกิดเป็น

วิกฤตการณ์ทั้งทางด้านบรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า และพลังงานขึ้นทั่วโลก การศึกษาสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์สถานการณ์วิกฤตการณ์ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการสร้างความตระหนักและช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชาติต่อไป มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากป่าไม้มาเป็นเวลายาวนาน และได้รับประโยชน์จากป่าไม้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของโลก ทั้งในส่วนที่เกิดจากภายในเปลือกโลก การเปลี่ยนแปลงบริเวณบริเวณพื้นผิวโลก และการเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศของโลกอันมีผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงมีตั้งแต่การเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ไปจนถึงการเกิดอย่างฉับพลันและรุนแรง ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก ผลกระทบจากภาวะโลกร้อน ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม ดังนี้ (1) เกิดพายุหมุนบ่อยขึ้นและมีความรุนแรงมากขึ้น (2) ปัญหาฝนแล้งและไฟป่า อุณหภูมิของอากาศที่สูงขึ้น ทำให้ปริมาณน้ำและความชุ่มชื้นระเหยไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ฝนแล้งยังทำให้เกิดไฟป่าได้ง่าย (3) ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เป็นผลมาจากการขยายตัวของน้ำทะเลเนื่องจากอุณหภูมิที่สูงขึ้น และธารน้ำแข็งที่ขั้วโลกละลายเร็วกว่าปกติ การละลายของธารน้ำแข็งจะทำให้ระดับน้ำทะเลสูงขึ้นท่วมพื้นที่ชายฝั่งทะเล (4) ปัญหาชายฝั่งทะเลถูกกัดเซาะ เป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากสืบเนื่องมาจากที่ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เพราะปริมาณน้ำจะไปกัดเซาะชายฝั่งทะเลให้พังทลายมากขึ้นกว่าเดิม

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ผลกระทบจากภาวะโลกร้อน คือ อุณหภูมิของโลกที่สูงขึ้นส่งผลให้เกิดภัยพิบัติจากน้ำท่วม ภัยแล้ง ดินถล่มบ่อยครั้ง และทวีความรุนแรงมากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้ฤดูหนาวจะสั้นลง พื้นที่ทางภาคใต้จะมีฝนตกชุกและเกิดอุทกภัยบ่อยขึ้น ในขณะที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องเผชิญกับความแห้งแล้งมากขึ้น ปัญหาดังกล่าวนอกจากจะส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนทั่วไปแล้ว ยังทำให้ผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นรายได้หลักของประเทศลดลงอีกด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ และที่สำคัญสำคัญเรื่องนี้คือป่า ป่าไม้ ประเทศไทยกำลังถูกภัยคุกคามอย่างหนัก เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมการผลิตและการใช้พื้นที่ในด้านอุตสาหกรรมต่าง ๆ เริ่มพัฒนาอย่างเนื่องระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยบอบช้ำมากกับการบุกรุกป่าไม้ ป่าไม้หายไปไหน จากคำถามมากมายที่สังคมในช่วงหนึ่งเรียกร้องการทวงคืนผืนป่า สังคมไทยเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันมา จนกระทั่งได้ปิดสัมปทานป่าลง และมีนโยบายส่งเสริมด้านทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น แต่ถึงอย่างไรป่าไม้ไทยยังคงถูกคุกคามเล็ดลอดสถานการณ์ป่าไม้เริ่มเกิดปัญหารุนแรง ตามความต้องการ ผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ ต่างชื่นชมป่าไม้ในประเทศไทยเพราะเป็นไม้เนื้อดีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความสวยงามคงทนต่อสภาพแวดล้อมทั้งแดดและฝน จนกระทั่งไม้ในประเทศไทยลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วเกินอัตราความ

เป็นไปได้ของปริมาณการฟื้นตัวของป่าไม้ และการเจริญเติบโตของไม้อย่อมมีระยะเวลาพอสมควร ไม้ต้นหนึ่งอาจใช้เวลายาวนานถึง 20 ปี ในการเติบโต ผู้นำประเทศและนักวิชาการด้านป่าไม้ต่างพากันตระหนักถึงข้อนี้ จึงเริ่มกลับมามองเห็นคุณค่าของป่าไม้มากขึ้น ทั้งปลูกเพิ่มออกกฎหมายระเบียบ แผนกลยุทธ์ต่าง ๆ แต่ระดับความต้องการในตลาดยังคงต้องการอย่างต่อเนื่องจึงมีการลักลอบตัด และบวกกับภาคประชาชนขยายความเจริญเข้าสู่ชนบทภาครัฐจำเป็นต้องให้พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ป่าไม้ลดลงเหลือเพียงไม่ถึงครึ่งของอัตรา ร้อยละปริมาณได้จากการปรากฏดังรูปที่ 3.2 ต่อไปนี้

รูปที่ 3.2 แผนที่ แสดงป่าไม้ ที่สืบทอดได้จากกองค้นคว้า กรมป่าไม้ เมื่อปี 2506

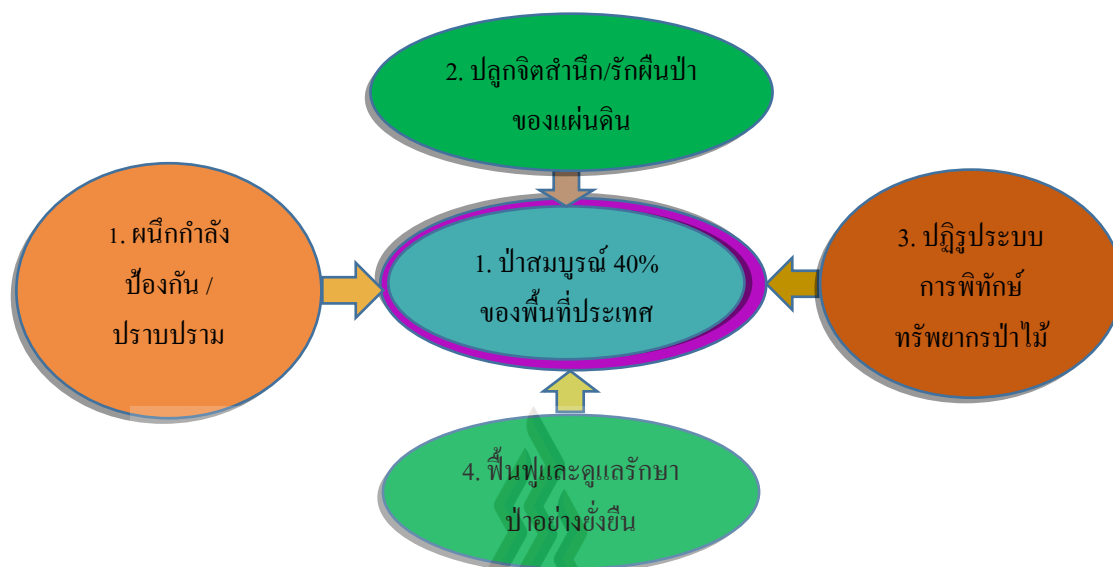
เปรียบเทียบกับแผนที่พื้นที่ป่าไม้ปัจจุบัน

ที่มา: ศศิน เฉลิมลาภ, 2555

จากแนวคิดนี้ผู้วิจัยมองว่าอำนาจจากภาคส่วนต่าง ๆ กำลังสะท้อนความเป็นตัวตนด้านการจัดการในแต่ละส่วนที่ได้รับผิดชอบ ทำไมป่าไม้เราเหลือเพียงเท่านี้ เหตุมัน เกิดจากไหนอย่างไร เป็นที่ประจักษ์ชัดแน่แท้ที่อยู่ในเรื่องราวของภาคส่วนต่าง ๆ รวมทั้งการบริหารงาน ภาครัฐที่ส่งตรงด้านนโยบายลงมาสู่ภูมิภาค บางอย่างเอื้อต่อสถานการณ์มากจนเกินเหตุ

ทิศทางป่าไม้ในประเทศกำลังเป็นอีกหนึ่งประเด็น ที่จะข้อมองถึงถิ่น ดังที่ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2557 น, 13) ได้กล่าวไว้ใน เหตุอยู่ที่ท้องถิ่น การปกครองถิ่นเป็นระบบเปิด มิใช่ระบบปิด เป็นระบบที่พัวพันกับการเมืองระดับชาติ และการปกครองส่วนภูมิภาคเรามาจวิเคราะห์มันได้โดย แยกมันออกจากสวนกลางและส่วนภูมิภาคได้ คนไทยส่วนใหญ่ต้องการ การปกครองท้องถิ่นมากขึ้นมิใช่เมินเฉยหรือ แหนงหน้าต่อปัญหาของท้องถิ่น แต่เมื่อไม่มีการปกครองท้องถิ่นที่มีบทบาท หรืออำนาจเพียงพอ พวกเขาจึงเอาการเมืองและปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคไประดม ทรัพยากรให้ท้องถิ่นมากขึ้น

การดำเนินงานด้านนโยบาย : ทิศทางนโยบายการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากสถานการณ์การบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย มีจำนวนลดลงเป็นปริมาณมาก ก่อให้เกิดผลกระทบและความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ที่รุนแรง ประเทศไทยต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้มีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ป่า เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์และสมดุล ประชาชนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพื่อให้มีพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ และเพื่อเป็นการหยุดยั้งการบุกรุกพื้นที่ตัดไม้ทำลายป่า และพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์พิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังนี้ วิสัยทัศน์ (Vision) “ประเทศไทยมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์อันเป็นรากฐานการพัฒนาชาติให้มั่นคงยั่งยืน” พันธกิจ (Mission) หยุดยั้งการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภทอย่างเร่งด่วนหยุดยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หยุดยั้งการลักลอบล่าและค้าสัตว์ป่า จัดทำแนวเขตป่าให้ชัดเจน สร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ขับไล่ออนจับกุมเอาผิดกับผู้เข้าครอบครองพื้นที่ป่าโดยผิดกฎหมาย ป้องกันการบุกรุกแผ้วถางป่าของราษฎรรายใหม่ในเขตพื้นที่รกร้างหรือเสื่อมโทรม ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานและกระบวนการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพ ปรับปรุงกฎหมายที่มีความขัดแย้งกันทำให้เกิดช่องว่าง หรืออุปสรรคในการพิทักษ์ ทรัพยากรป่าไม้วรวมทั้ง การปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศอย่างเคร่งครัดฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม ส่งเสริมการปลูกป่าบริเวณพื้นที่ถูกบุกรุก และบริเวณช่องทางผ่านแดนร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เป็นป่าอาเซียน ปรับปรุงระบบการดูแลรักษาป่าโดยให้ทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

รูปที่ 3.3 แผนยุทธศาสตร์พิทักษ์ป่าไม้ของชาติ

ที่มา: มุลินธิสืบนาคเสถียร, 2561

3.2 แผนยุทธศาสตร์พิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ประกอบด้วย 4 ประเด็นยุทธศาสตร์

1) ประเด็นยุทธศาสตร์ ผนึกกำลังป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ สิ่งสำคัญในการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้คือ ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการร่วมกันปกป้องด้วยความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของชาติอย่างจริงจัง ต้องมีความชัดเจนในการกำหนดแนวเขต กฎหมาย อำนาจหน้าที่ การสนับสนุน รวมทั้งความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ป่าและพื้นที่รอบป่า บังคับความสำเร็จของการปฏิบัติการคือความเข้าใจร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้ได้อย่างรวดเร็วยุทธศาสตร์นี้มีกลยุทธ์ที่สำคัญดังนี้ หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เร่งรัดการจับกุมผู้บุกรุกป่าไม้ โดยจัดลำดับความเร่งด่วนกับผู้บุกรุกรายใหญ่ เป็นลำดับแรก แล้วดำเนินการกับรายอื่น ๆ ต่อไป ประสานความร่วมมือใช้อากาศยานในการป้องกัน และปราบปรามการลักลอบบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เร่งรัดติดตามให้ได้ตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ และใช้มาตรการทางกฎหมาย ดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดอย่างเฉียบขาดและจริงจัง

2) จัดตั้งหน่วยเฉพาะกิจป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่าจัดตั้งหน่วยเฉพาะกิจป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่าประจำ แต่ละภาค (ฉก.ปพม.) เพื่อสนับสนุนกำลัง

เจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า กำลังหลัก เป็นเจ้าหน้าที่ทหารสนธิกับเจ้าหน้าที่ ป่าไม้, ตำรวจ, ฝ่ายปกครอง และฝ่ายกฎหมาย เป็นต้น สามารถ เข้าปฏิบัติงานครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ โดยจัดตั้งขึ้นปีต่อปี จนกว่าสถานการณ์จะคลี่คลาย อยู่ภายใต้การควบคุมอำนาจการ ประสานงาน และกำกับดูแลของ กองอำนาจการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร ทุกหน่วยงานให้การสนับสนุนการจัดกำลัง และการปฏิบัติงานของหน่วยเฉพาะกิจป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่าตามที่ร้องขอ การคัดเลือกเจ้าหน้าที่และหน่วยปฏิบัติในการสนธิกำลังของหน่วยเฉพาะกิจต้องพิจารณาผู้ที่มีความซื่อสัตย์เสียสละ และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำผิดกฎหมายป่าไม้โดยเด็ดขาด ให้มีการจัดตั้งด่านตรวจ จุดตรวจ และ จุดสกัด ทำการตรวจค้น และจับกุมการล่าสัตว์ป่าผิดกฎหมายอย่างเคร่งครัด โดยให้มีการสนธิกำลังทั้งพลเรือนตำรวจและทหาร

3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า เพิ่มช่องทางการมีส่วนร่วมภาคประชาชนให้มากขึ้นในการแจ้งข่าวสาร โดยจัดตั้ง ศูนย์รับแจ้งเหตุ, ศูนย์ร้องเรียน, ศูนย์ดำรงธรรม เป็นต้น ประสานความร่วมมือสื่อมวลชน (วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์) ให้ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข่าวสารการป้องกันการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างกว้างขวางและให้ประณามการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าและกระทำผิดกฎหมายป่าไม้ เพื่อให้สังคมช่วยกันต่อต้านและหยุดยั้งการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ประสานความร่วมมือจากภาคเอกชน ภาคประชาชน และกลุ่มจิตอาสาใน การร่วมยับยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ให้รางวัลนำจับแก่ผู้แจ้งข้อมูล ข่าวสาร และให้การสนับสนุนจรรยาบรรณไปสู่การจับกุมได้เป็นผลสำเร็จณรงค์ ประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสารการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ให้เข้าถึงประชาชนในชุมชนในเขตพื้นที่ป่าและพื้นที่รอบป่า อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง

4) ยึดคืนพื้นที่ป่า ยับยั้งการบุกรุกป่าและแก้ปัญหาป่าบุกรุกคน โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ เป็นหลักฐานหลัก ร่วมกับหลักฐานอื่นที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกเพิ่มเติมหลังจก มติคณะ รัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541ที่ผ่อนผันให้ราษฎรอยู่อาศัย ทำกิน ในพื้นที่ป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหา โดยใช้แผนที่ภาพถ่ายสี กระทบวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2545 ร่วมกับการตรวจสอบภาคพื้นดินในการกำหนดพื้นที่ผ่อนผัน โดยการจัดทำแนวเขตป่าไม้ที่ปรากฏอยู่บนแผนที่ภาพถ่าย ปี 2545 เป็นหลักฐานสภาพป่าไม้ตามมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 นำไปวิเคราะห์ร่วมกับ ข้อมูลแนวเขตป่าไม้ที่ปรากฏบนแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบัน เพื่อสรุปแนวเขตพื้นที่ที่มีการบุกรุกเพิ่มเติมในช่วงเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2545 เป็นต้นมา ให้ตรวจสอบและดำเนินการทั่วประเทศ

การบุกรุกพื้นที่ใหม่ไม่มีมติหรือระเบียบใด ๆ ผ่อนผันให้ทั้งสิ้น ต้องดำเนินการตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดและเด็ดขาดเพื่อนำพื้นที่มาฟื้นฟูสภาพป่า ส่วนพื้นที่ที่พิสูจน์แล้วพบว่ามีกรบุกรุกก่อนปี พ.ศ. 2545 ให้ดำเนินการภายใต้กรอบของกฎหมาย มติคณะรัฐมนตรี หรือระเบียบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลักฐานหลัก ร่วมกับหลักฐานอื่นที่เกี่ยวข้องในกรณีที่ต้องดำเนินการตามกฎหมาย มติคณะรัฐมนตรี ระเบียบ และ หลักวิชาการแล้ว จำเป็นต้องดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากบริเวณนั้น อาจมีมาตรการชดเชยที่เหมาะสมและเป็นธรรม ทั้งนี้หากยังไม่สามารถเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ได้ทันที ให้ดำเนินการควบคุมขอบเขตพื้นที่มิให้ขยายเพิ่มเติม โดยเด็ดขาดและกำหนดเงื่อนไขการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ พื้นที่ที่ได้ดำเนินการยึดคืนพื้นที่ได้แล้วให้เร่งดำเนินการฟื้นฟูตามหลักวิชาการและดำเนินกิจกรรมป้องกันการบุกรุกซ้ำในพื้นที่เดิม หากมีการบุกรุกซ้ำให้ดำเนินการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด ยับยั้งการบุกรุกป่าไม้เพิ่มเติม ด้วยการสร้างระบบติดตามตรวจสอบสภาพป่าอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การจัดทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศปีล่าสุดที่กรมแผนที่ทหาร หรือ หน่วยงานอื่น ได้บินถ่ายแล้ว เพื่อจัดทำแนวเขตพื้นที่ที่ยังมีสภาพเป็นป่าไม้ในปัจจุบันไว้เป็นกรอบในการตรวจสอบการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และนำไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นผลการแปลภาพดาวเทียมที่จะถ่ายในอนาคตเพื่อกำหนด Hot Spot ที่มีการบุกรุก เพื่อยับยั้งการบุกรุกทำลายป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องเร่งให้จัดสรรงบประมาณให้มีการบินถ่ายภาพให้ครบทั้งประเทศโดยเร็ว

จากแผนยุทธศาสตร์ของภาครัฐส่วนกลาง ลงสู่ส่วนภูมิภาค รัฐบาลพยายามเร่งสร้างความร่วมมือจากประชาชนให้เกิดความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นแรงจูงใจในหลายภาคส่วนให้ร่วมมือปฏิบัติ ถึงอย่างไรก็ตามการที่รัฐบาลพยายามเร่งแก้ปัญหาในขณะนี้ ก็เป็นการแก้ปัญหาที่ปลาย กล่าวได้ว่า ปัญหาส่วนใหญ่อาจไม่ได้เกิดจากภาคประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะเกิดจากหลายสาเหตุ หรือหลายปัจจัย การลงตรวจสอบพื้นที่จริงแฝงตัวอยู่ใน บริเวณชุมชน ผู้วิจัยพบว่า ยังมีมมมีอีกหลายภาคส่วนทั้งทางตรงและทางอ้อม พยายามเข้าถึงป่า ไม้ชุมชนบ้าง เข้าถึงแหล่งชาวบ้านบ้าง กรณีดังกล่าว เป็นความเคลื่อนไหวภาคใต้กฎหมาย หรือกฎระเบียบสังคมที่รัฐบาลวางไว้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้านป่าไม้ ภาครัฐกำหนด ทิศทางอย่างเรียบง่าย จัดระบบการเพื่อให้เข้ากับชุมชนแบบเรียบง่ายมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสูญเสีย การเอื้อประโยชน์ที่ทำกินที่ช่วยเหลือผู้ยากไร้ มิให้สังคมมีความความเหลื่อมล้ำ ถือว่ารัฐกำลัง พยายามสร้างความสมดุลให้แก่ผู้ไม่มีที่ทำกินให้ล้มตาอ้าปากได้ แต่เมื่อรัฐถือฤๅณในระดับหนึ่งก็ ควรมีกฎระเบียบอย่างชัดเจน เพื่อมิให้มีการกล่าวอ้างสิทธิได้อีก (การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ, 2557, น. 23)

ก่อนที่จะกล่าวถึงเชียงใหม่และสุโขทัยอย่างละเอียดในบทต่อไปนั้น ผู้เขียนขอกล่าวภาพรวมของทั้ง 2 จังหวัดก่อน ดังต่อไปนี้

“จังหวัดเชียงใหม่ มีการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ชุมชนที่มีระดับความสำเร็จสูง ทั้งนี้ จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ป่าไม้ค่อนข้างสูงถ้าเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นในบริเวณรอบ ๆ แต่กรณีนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งประเด็นการศึกษาไปที่ โหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ เป็นหนึ่งพื้นที่เล็ก ๆ ที่ประสบความสำเร็จด้านจัดการป่าชุมชนมีการบริหารจัดการอย่างมีแบบแผนและระบบ ประชาชนมีส่วนร่วมกันเพื่อพัฒนา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ และมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐปฏิบัติตามเงื่อนไขนโยบายภาครัฐที่ส่งตรงลงพื้นที่ ร่วมกันสร้างกฎระเบียบแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ไม่เพียงแต่กลุ่มชาวประชาชน แต่ยังร่วมไปถึง กลุ่มเยาวชน แม่บ้าน พระสงฆ์ผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนใน โหล่งขอด ด้วยการสร้างแรงปลุกฝังความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ต้องการพัฒนาขับเคลื่อนให้ประชาชนกินดีอยู่ดี ต่างจากจังหวัดสุโขทัย เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ของการทำการเกษตร ด้วยพื้นที่ติดกับบริเวณป่าไม้ มีประชาชนอาศัยอยู่หลากหลาย เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตรกรรม แต่อีกหนึ่งประเด็น ผู้วิจัยเห็นความชัดเจนในส่วนที่เป็นอุปสรรคในด้านการจัดการป่าชุมชน ชุมชนท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนชุมชนอันเป็นรากฐานความเป็นพลเมือง หน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อสังคม”

3.3 เชียงใหม่ บทบาทและสังคมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จากการลงพื้นที่ที่จะเห็นว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงล้านนา วัฒนธรรมผู้คนพากันหลั่งไหลไปเยือนพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยเป็นบุคคลหนึ่งหรือในฐานะนักท่องเที่ยว ที่ชื่นชอบเที่ยวเชิงธรรมชาติป่าภูเขา จึงได้ไปพบพื้นที่ หนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ไม่ไกลจาก อำเภอเมืองเชียงใหม่ หมู่บ้านตั้งอยู่กลางหุบเขา สวยงาม อากาศเย็นสบาย มุ่งหน้าสู่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พื้นที่นี้เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่มีธรรมชาติและป่าเขาล้อมรอบ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีพืชไร่ การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เป็นหมู่บ้านตามรอยเท้าพ่อโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ 9 ผู้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย ยิ้มแย้มแจ่มใส มีวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนที่เข้มแข็งนี้ คือ จุดเริ่มต้นของงานวิจัยชิ้นนี้

ความเข้มแข็งของภาคประชาชนชาวโหล่งขอด สนใจที่จะธำรงรักษาความเป็นพื้นเมืองดั้งเดิมและคงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กัน มีความชัดเจนมาก อาทิเช่น การขับเคลื่อน ชุมชน

ด้วยกลุ่มมวลชนในพื้นที่ตำบลโหล่งซอด ประกอบด้วย กลุ่ม 5 ภาคลักตำบลโหล่งซอด (1) คณะสงฆ์ตำบลโหล่งซอด (2) ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลโหล่งซอด (3) องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งซอด (4) ชมรมผู้สูงอายุตำบลโหล่งซอด (5) กลุ่มสตรีแม่บ้านตำบลโหล่งซอดและ หัวหน้าส่วนราชการตำบลโหล่งซอด ได้แก่ สถานีตำรวจภูธรโหล่งซอด อุทยาน-แห่งชาติศรีลานนา อาสาสมัครสาธารณสุข โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนาเม็ง,บ้านหลวง โรงเรียนบ้านหลวง โรงเรียนบ้านนาบุญโหล่งซอด และสภาเด็กและเยาวชนตำบลโหล่งซอด ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลวางแผนประสานงานและดำเนินตามแผนปฏิบัติงานศรีลานนาให้เกิดคึกคักชุมชนในพื้นที่ที่ชัดเจนและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของทุกภาคส่วน ประชาชนทั่วไปหันมาร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนและมีส่วนในการอนุรักษ์จารีตประเพณีท้องถิ่นมากขึ้น การจัดกิจกรรมโดยเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่น เช่น กิจกรรมประกวดหมู่บ้านดีเด่น “ชุมชนบ้านหลวง” ชนะเลิศดีเด่นระดับจังหวัดในการประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” รับโล่พระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สว่างความดีใจให้กับหมู่บ้านที่ช่วยสร้างชุมชนให้เป็นต้นแบบ

ไม่น่าเชื่อว่า ชุมชนเล็ก ๆ อย่างบ้านหลวงโหล่งซอด กลับมีสิ่งดึงดูด ความเป็นวิถีชุมชนท้องถิ่นอย่างมีเอกลักษณ์ บรรยากาศความสวยงามของบ้านหลวงโหล่งซอด มีความสงบ นุ่มนวลใจของผู้พบเห็น ชุมชนน่าอยู่ ทั้งในบริบทด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนและกำลังพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งของจังหวัดเชียงใหม่

3.4 สูโขทัย บทบาทและสังคมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

จากการลงพื้นจะเห็นว่าที่จังหวัดสุโขทัย เป็นอีกแหล่งในการการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และผู้คนพากันไปชมความงดงามอันเป็นเอกลักษณ์ ด้านความแตกต่าง ๆ อาณาจักรสุโขทัยเมื่อครั้ง 700 ปี ก่อนเคยรุ่งเรือง ดังคำที่ว่า “รุ่งอรุณแห่งความสุข” จะเห็นได้ว่าจังหวัดสุโขทัยเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีทรัพยากรป่าไม้ ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากประชาชนย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยในระยะเวลาต่อมา ทำให้ป่าไม้ในพื้นที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อด้านการเกษตร พืชสวนเป็นอย่างมาก สุโขทัย เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่เกิดอุทกภัยด้านน้ำท่วมเกือบทุกปี เนื่องจากแม่น้ำยมเป็นแม่น้ำสายเล็ก ๆ ทอดไหลผ่านยาวไปถึง อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร ต้นสายน้ำอยู่เขตอำเภอวังชิ้นจังหวัดแพร่ ชุมชนเริ่มขยายตัวออกเป็นบริเวณกว้าง ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ศึกษาในพื้นที่ตำบลแม่สิน ศรีสัชชาลัย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่การเกษตร อานาบริเวณติดกับแหล่งป่าสงวน และพื้นที่ป่าอุทยานป่าคา และอุทยานเวียงโกศัย มีทรัพยากรด้านป่าไม้ปกคลุมพื้นที่โดยรอบ และเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้าน

การเกษตร ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำสวน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เหมือนกับชุมชนท้องถิ่นทั่วไป และศึกษาการเปรียบเทียบกับพื้นที่เชียงใหม่คือ บริบทชุมชนมีลักษณะคล้ายกัน แต่มีการจัดการที่แตกต่างกัน เนื่องจากพื้นที่ชุมชน แม่สิน ดังที่กล่าวมานี้ มีทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ และ ส่วนใหญ่เป็นพืชที่ทำการเกษตรเกือบทั้งหมด

ด้านบทบาทผู้นำ : ในพื้นที่ตำบลแม่สิน การข้อมูลสัมภาษณ์เบื้องต้น พบว่ากลุ่มผู้นำชุมชนขาดประสิทธิภาพการดำเนินงาน โดยภาพรวมพื้นที่มีระบบอุปถัมภ์มากจนเกินไป การประสานงานแกนนำกลุ่มชุมชนถูกผูกขาด อีกทั้งในชุมชนเริ่มอยู่แบบสังคมเมือง ภาวะทุนนิยมเริ่มเข้ามาในพื้นที่ การบริหารจัดการเน้นภาคส่วน รัฐเป็นหลัก ชุมชนท้องถิ่นขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างเห็นได้ชัด เน้นการทำเกษตรพืชสวน สภาพพื้นที่ป่า เป็นป่าเสื่อมโทรมขาดการจัดการที่ดี เน้นคุณภาพเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลัก ลืมหลักการอนุรักษ์ป่าไม้ ขาดการพัฒนาจิตสำนึก การมีส่วนร่วมสาธารณะ เนื่องจากอ้างเพียงอย่างเดียวว่า ชุมชนถือครองกรรมสิทธิ์เป็นที่ดิน (ส.ป.ก.) คือ ที่ดินบริเวณที่ได้ประกาศให้เป็นเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งจะอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยไม่สามารถนำมาออกเอกสารสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดินได้ หรือจะเรียกกันง่ายๆ ก็คือ ที่ดิน (ส.ป.ก.) เป็นที่ดินที่ทางภาครัฐ ยกให้แก่เกษตรกรเพื่อสำหรับใช้เป็นที่ดินในการทำมาหากินด้านการเกษตร การที่ชุมชนอ้างว่าเป็นที่ดินรัฐถือครองเป็นกรรมสิทธิ์มิได้ด้วยประมวลกฎหมาย นั้น ช้าเดิมลงไปรากลึกในการบริหารจัดการที่ดินของรัฐ การจัดระเบียบพื้นที่ต่างๆ ในบริบทนี้ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ควรนิ่งนอนใจในการถือครองที่ดิน เพราะอาจเกิดการสวมรอยจากกลุ่มอื่นใดที่แสวงผลประโยชน์

จากข้อมูลข้างต้น พบว่าส่วนใหญ่พื้นที่แม่สิน ยังไม่สามารถเห็นจุดเชื่อมโยงระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับภาครัฐในการอนุรักษ์ด้านป่าไม้ ให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยเน้นย้ำว่า จะเห็นเฉพาะ กลุ่มภาคส่วน ดังเช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตร (ธกส) เข้าไปยังพื้นที่ร่วมกับภาคส่วนช่วยกันปลูกป่าตามโครงการ 9101 ที่ภาครัฐส่วนกลางสนับสนุนการปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ให้กับชุมชน และส่งเสริมเกือบทุกพื้นที่ของประเทศ จะเห็นได้ว่าถ้าไม่มีโครงการเหล่านี้การปลูกป่าในชุมชนท้องถิ่นก็จะไม่เกิดขึ้น กับจัดการที่ล้มเหลวจุดบกพร่องในการดำเนินงานทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน จะจัดทำโครงการหรือกิจกรรมให้เกิดขึ้น ได้จะต้องมีการสั่งการลงพื้นที่รับสารจาก อบต. องค์การบริหารส่วนตำบล

ความเข้มแข็งในชุมชน แม่สิน คือการเกษตรที่พัฒนาต่อยอดผลผลิตออกสู่ตลาดส่วนกลาง โดยมีกลุ่มเอกชน บริษัท ให้แรงสนับสนุนด้านการเพราะปลูก และการส่งออกสู่ตลาด ช่วงแรกได้ผลกำไรเป็นที่พอใจ จะเห็นได้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งประชาชนมีความกินคืออยู่ดี เนื่องจาก ระบบทุนนิยมที่เข้ามายังพื้นที่จึงทำให้เกษตรกร ไม่ได้ตระหนักถึงและดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืน แต่พยายามเร่งสร้างชุมชนให้มีความเจริญทันสมัย เพราะด้วยเหตุนี้เอง ทำให้กลุ่มสมาชิกให้ชุมชนท้องถิ่น มิได้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้มากนัก ผิดกับโหล่งขอด ที่มีความตระหนักรู้ตัวกันคิด จากการสูญเสียทรัพยากรอันมหาศาล และมีอีกหลายชุมชนที่พยายามสร้างความเจริญสู่ชุมชน จนลืมคำว่ายั่งยืนด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริงเป็นอย่างไร

เป็นเรื่องน่าเสียดายและเสียใจทุกครั้งที่เราได้รับรู้ถึงคำวิพากษ์วิจารณ์ของการจัดการป่าชุมชนที่ค่อนข้างไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร การทำงานที่ไม่เป็นเอกภาพของเจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่ทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในพื้นที่แม่สิน ตกเป็นจำเลยสังคมทุกครั้งว่าเป็นชุมชนที่ไร้ความสามารถจนทำให้ไม่สามารถยกระดับภาพลักษณ์ของการจัดการป่าชุมชน ของแม่สินให้ดีกว่านี้ได้ ทั้ง ๆ ที่งบประมาณและความช่วยเหลือมีอยู่ระดับหนึ่ง แต่กลับจัดสรรไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการแก้ไขปัญหา ยิ่งไปกว่านั้นแม่สินยังมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่กลับไม่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และหาแนวทางแก้ไขหรือหาชุมชนต้นแบบมาดำเนินงานต่อยอดเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพตามที่ชุมชนท้องถิ่นอื่นได้ร่วมกันคิด ทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนมากขึ้น

เมื่อมีกฎหมายให้อำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชน และสถานที่ หน่วยงานต่างใช้อำนาจหน้าที่ของตน จึงเกิดปัญหาของการบังคับใช้กฎหมายที่ซับซ้อน กล่าวคือ ในพื้นที่นั้นเป็นความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลแม่สิน ความชัดเจนในเรื่องของการใช้กฎหมายต่างหรืออำนาจส่งตรงลงมาส่วนนั้น อาจแบ่งแยกอำนาจการบริหารจัดการเพื่อเป็นเครื่องในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว และเพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ทุกภาคส่วน อีกทั้งช่วยกันเสนอแนวทางแก้ปัญหาโดยดึงประชาชนในท้องถิ่นที่เข้าร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานส่วนท้องถิ่นมิได้เพิกเฉยกับเหตุการณ์ที่เป็นกระแสสังคมของภายนอก ด้วยสภาพอำนาจที่มีไม่เพียงพอ ทั้งซ้ำซ้อนและมีช่องโหว่ไปพร้อม ๆ กันนั้นทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขยับตัวทำอะไรไม่ได้มากนัก โดยเฉพาะประเด็นการปรับเปลี่ยนรากฐาน

กระบวนการใหม่ๆ การสร้างมูลค่าให้แกชาวบ้านในพื้นที่ กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะของชุมชนมิให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน เป็นปัญหาที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งไม่สามารถขับเคลื่อนได้เพียงฝ่ายเดียวต้องอาศัยการประสานงานอย่างเข้มข้น ระหว่างส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่นชุมชน ผู้ประกอบการฯ และนักวิชาการ เพื่อทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมามากครั้ง มักจะถูกประชาชนในพื้นที่ หรือกลุ่มคน ฯลฯ ต่อต้าน ไม่ยอมรับ ไม่ปฏิบัติตาม ทำให้ปัญหายังคงค้างอยู่อย่างนั้น ปัญหาที่แก้ไขไม่เกิดผลสำเร็จหลายต่อหลายครั้ง อย่างที่เคยกล่าวไว้ข้างต้น อาจมิใช่ความผิดของคนในชุมชนเพียงอย่างเดียวเพราะ เนื่องจากชุมชนมีขนาดใหญ่มีป่าไม้ปกคลุมอยู่รอบบริเวณ เศรษฐกิจค่อนข้างไปในทิศทางที่ดี มีทั้งอุตสาหกรรมเกษตร กลุ่มโรงเรียน และชุมชน ประชากรอาศัยค่อนข้างหนาแน่น ทั้งนี้การประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก จึงไม่แปลกที่อาจจะมีการลงทุนจากภาคส่วนอื่นมาสนับสนุนในเรื่องของทุนนิยมมากขึ้นการสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นิยม และท้ายที่สุด การหมุนกลับเป็นวงกลม ปัญหาที่อาจจะหมุนวนกลับเป็นวงเวียนเดิมก็คือหน่วยงานรัฐและชุมชนไม่ทำความเข้าใจกันและกัน ไม่มีการให้ความรู้ของรากฐานกระบวนการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและเหมาะสม ไม่มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้ประชาชนอย่างถูกต้องขาดการสื่อสารและทำความเข้าใจระหว่างกัน ทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่สำเร็จ

อีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยได้กังวล คือการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่แม่สินมีการเกษตรด้านผลผลิตให้กับกลุ่มบริษัทเอกชน ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความอยากได้ผลผลิตจำนวนมากขึ้น การจัดการป่าชุมชนอาจลดลงอย่างต่อเนื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะอาจจะเรียกกลับคืนมาได้ยาก เนื่องจากประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการด้านการผลิตสูง จึงอาจไม่เข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมที่ภาครัฐนำนโยบายลงไป เพียงแต่มุ่งเน้นสร้างรายได้ให้มากขึ้น ซึ่งนโยบายหรืออำนาจดังกล่าวอาจเป็นเพียงด้านนโยบายที่ไม่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนมากนัก

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่หรือได้พูดคุยพบปะ ประชาชนในพื้นที่แม่สิน ได้ยินเสียงสะท้อนจากชาวบ้านบางกลุ่มที่เป็นนักอนุรักษ์ ว่าชาวบ้านกับประชาชนไม่ค่อยมีบทบาทมากนักในเรื่องของการจัดการป่าชุมชน เพราะส่วนใหญ่ไม่มีการจัดการป่าชุมชนหรือการอนุรักษ์เท่าที่ควร ไม่ได้มีใครสนใจในการปลูกป่ารักษาป่าชุมชนเท่าไรนัก จะมีแต่ชาวบ้านไม่กี่คนที่จะมาช่วยกันทำแนวกันไฟในฤดูแล้ง เพราะบ้านติดกับป่าเลยต้องดูแลเป็นพิเศษ และชาวบ้านก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีความรู้ในเรื่องการจัดการป่ามากนัก ถ้าจะมี คือการจัดทำโครงการปลูกป่าจะให้ประชาชนเข้าไปร่วมปลูก จะให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศบอกเท่านั้น เพราะเป็น โครงการส่งเสริมจากภาคส่วนกลาง จึงต้องไป

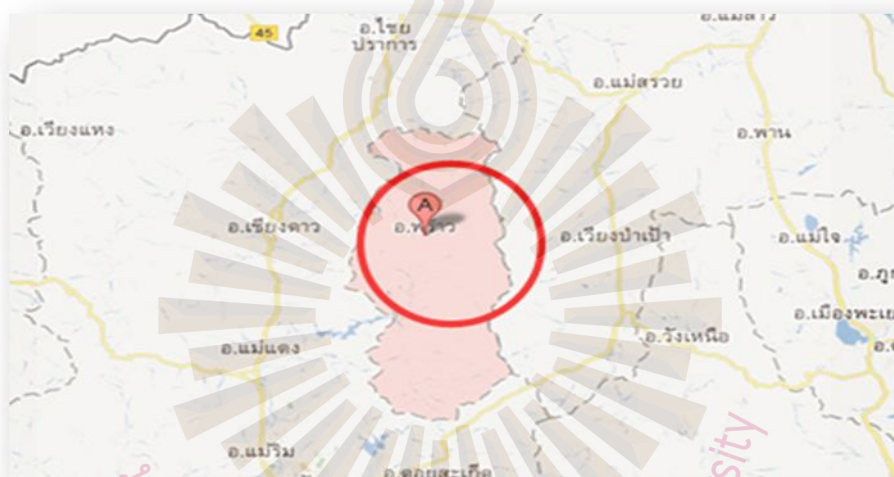
ช่วยกันปลูก ก็คือการขับเคลื่อนนโยบายของภาครัฐนั่นเอง แต่ถ้าลองมองดูความเป็นจริงแล้ว ชาวบ้านในพื้นที่ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจัง เพราะส่วนใหญ่เน้น การทำเกษตรพอเสร็จจากการทำเกษตร ก็กลับบ้านพักผ่อนเข้าก็ไปทำเกษตรเหมือนเดิมการส่งเสริมปลูกพืชหมุนเวียนก็ไม่มี ส่วนใหญ่ก็ปลูกไว้กินเอง ขายบ้างเล็กน้อย ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการปลูกฝังเรื่องการปลูกป่า เพราะเห็นทำไปแล้วได้ประโยชน์อะไร แต่ไม่กล้าพูดเพราะกลัวความผิด นี่คือภาพสะท้อนให้เห็นว่าการที่ชุมชนใฝ่ฝันแต่สร้างชุมชนท้องถิ่นให้เจริญด้วยทุนนิยม จนลืมความเป็นชุมชนที่แท้จริงรากฐานเดิมที่เคยมีอยู่ในด้านทรัพยากรธรรมชาติอาจหมดไปเพราะไม่ช่วยกันรักษาตัวเอง

เชียงใหม่ ในฐานะผู้ดำเนินงานวิจัย พบว่า คำเนินพฤติกรรมแนวทฤษฎีการจัดการตนเอง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด-ถิ่นเกิด-การดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณี ความเป็นพลเมือง ตามแนวทางรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (รัฐประศาสนศาสตร์แนวใหม่) ที่ประชาชนในชุมชนและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐพยายามทำความเข้าใจต่อกัน มุ่งหาแนวทางการทำงานที่เอื้อต่อการประสานงานกันมากขึ้น จนสามารถบรรลุเป้าหมาย ของการทำงานได้ โดยสิ่งสำคัญที่สุดที่ประชาชน โห่ลงขอ ได้สะท้อนออกมาชัดเจนคือ การสร้างความเท่าเทียมกันในสังคมชุมชนท้องถิ่น ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ภาครัฐเคารพศักดิ์ศรีของกันและกันในชุมชน ลดความทุกข์ยากของจิตใจระหว่าง เพื่อสร้างโอกาสการดำเนินงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนพร้อมร่วมแรงร่วมใจในการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นตอบ โจทย์การวิจัย ยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนทุกคน นอกจากนั้น คนที่โห่ลงขอสามารถตอบได้ว่าชุมชนของเขามีความเข้มแข็งในด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยแท้จริง โดยเฉพาะจิตใจที่อ่อนโยน และกล้าที่จะยอมเปลี่ยนแปลงจากเดิมใช้ชีวิตที่เคยบุกเบิกป่า และการด้านทานกระแสทุนนิยม หรือสังคมนิยม มิให้เข้าไปในท้องที่ เพื่อรักษาและคงอยู่ธรรมชาติและวิถีชีวิตอันเรียบง่าย และ ออกจากสังคมนิยมเอความสงบสุขของประชาชนในพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย เลือกพื้นที่ศึกษาใน ต.โห่ลงขอ อ.พร้าว จ. เชียงใหม่ เพราะเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในด้านการบริหารจัดการป่าชุมชนมีกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และคงรักษาจารีตประเพณีท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์แบบ และเป็นพื้นที่ได้รับรางวัล “โห่ลงขอโมเดล ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม” ตัวอย่างระดับประเทศ ศึกษาเปรียบเทียบโดยศึกษา ตำบลแม่สิน อำเภอ ศรีสังขนาลัย จ.สุโขทัย โดยเลือกพื้นที่อาศัยของชุมชน ที่มีเขตพื้นที่ติดกับป่าชุมชน มีอาณาเขตติดกับป่าไม้ ธรรมชาติ และแหล่งชุมชนที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับทรัพยากร

ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ การบริโภคอาหาร โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ แต่ในขณะเดียวกันกลับพบปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงตัดสินใจ คัดเลือกพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้

เลือกพื้นที่ศึกษาพื้นที่ ที่ 1 กรณีศึกษา ต.โหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ เหตุผลในการเลือกพื้นที่นี้ คือ การบริหารจัดการป่าชุมชนมีความเข้มแข็งมีการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน มีการจัดตั้งภาคีเครือข่ายมีกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคงรักษาจารีตประเพณีท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์แบบ และเป็นพื้นที่ได้รับรางวัลตัวอย่างระดับประเทศ

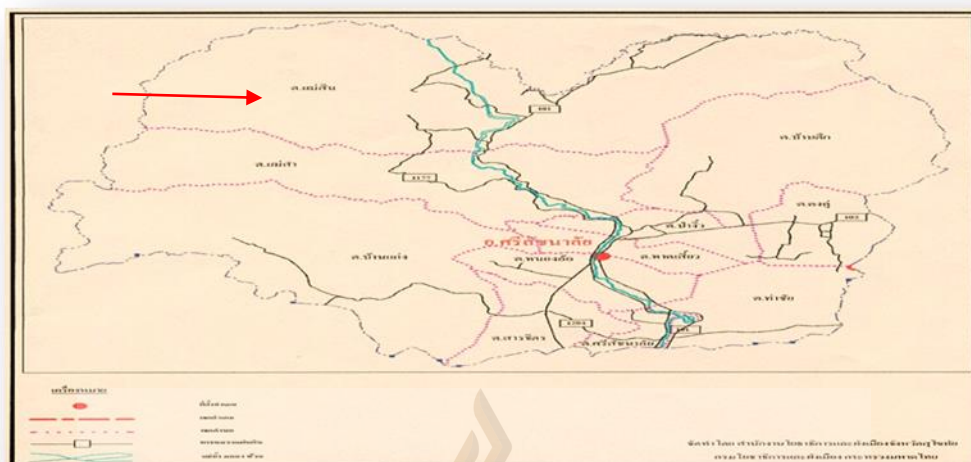

รูปที่ 3.4 ที่มาของภาพค้นหา GPS

ที่มา: Google Maps, 2017

ศึกษาเปรียบเทียบ พื้นที่ ที่ 2 กรณีศึกษา โดยศึกษา ตำบลแม่สิน อำเภอศรีสาขาน้อย จังหวัดสุโขทัย โดยเลือกพื้นที่อาศัยของชุมชนเขตพื้นที่ติดกับป่าชุมชนมีอาณาเขตติดกับป่าไม้ธรรมชาติ และแหล่งชุมชนที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ ทำสวนทำไร่ การบริโภคอาหาร โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ แต่ในขณะเดียวกันกลับพบปัญหาการเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้

รูปที่ 3.5 ที่มาของภาพค้นหา GPS

ที่มา: Google Maps, 2017

เกณฑ์คัดเลือกพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ส่วนการศึกษาครั้งนี้จะมีด้านการศึกษาแบ่งออกเป็น หลายระดับ ศึกษาด้านกระบวนการทันสมัย ๆ การส่งเสริมนโยบาย การสร้างมูลค่าให้กับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งผลสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ “กรณีที่ประสบความสำเร็จ มีกระบวนการพัฒนาส่งเสริมรูปแบบใดบ้าง” และ “กรณีที่ไม่ประสบความสำเร็จ มีอะไรเป็นอุปสรรคเพราะเหตุใด”

การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการค้นคว้าและเก็บข้อมูล แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้แนวทฤษฎีการจัดการตนเอง การสร้างจิตสำนึกกรักบ้านเกิด-ถิ่นเกิด-การดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณี และความเป็นพลเมือง ตามแนวทางรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง (รัฐประศาสนศาสตร์แนวใหม่) พระราชบัญญัติและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อำนาจหน้าที่ของภาครัฐนโยบายภาครัฐ ภาควิชาการ ภาควิชาสังคมและสิทธิชุมชน เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา บทความวิชาการ และสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต เพื่อนำมากำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

...ในบทที่ 3 นี้จะแสดงให้เห็นภาพว่าการพัฒนาบริบทด้านกระตุนเศรษฐกิจภายในชุมชนเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ หากจำเป็นต้องพัฒนาสังคมชุมชนท้องถิ่นและยกระดับสภาพชุมชนให้เข้มแข็งด้วย เพราะเศรษฐกิจจะดีหรือไม่ ผู้คนกินดีอยู่ดีหรือไม่ นั้น อาจเกี่ยวข้องถึงความต้องการความเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมพลังอำนาจ หรือให้โอกาสชุมชนได้พัฒนา

ศักยภาพด้านต่าง ๆ ชุมชนกล้าที่จะเปลี่ยนแปลง กล้าที่จะปรับปรุงแก้ไข ตามนโยบายของรัฐบาล ก็เป็นอีกรูปแบบการทำงานหนึ่งที่ช่วยบรรลุเป้าหมายทั้งรัฐและประชาชน หากแต่พัฒนาใด ๆ ก็ตามเกิดความขัดแย้งไม่มีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ค่านิยมสังคมจะเกิดความอึดอัด ว้าวุ่นใจต่อประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น หากแต่ต้องการแก้ไขปัญหานั้น ท้องถิ่นใด ๆ ก็ตามแต่ ควรที่จะให้เกียรติชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งประชาชนเขามองว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ เป็นแกนนำสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนการทำงานต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย...(ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2560)

บทที่ 4

บทบาทชุมชน : กับสถานการณ์คนกับป่าความเชื่อประเพณีท้องถิ่น อุดมการณ์การจัดการป่าชุมชนในสังคมล้านนา

4.1 บทบาทชุมชนการจัดการทรัพยากรชุมชน

บทบาทชุมชนการจัดการทรัพยากรของชุมชน และการพิทักษ์คุ้มครองสิทธิในชุมชน การต่อสู้และความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องนับร้อยปี ตั้งแต่ยุคของการควบคุมอำนาจการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ด้วยแนวทางการรวมศูนย์อำนาจโดยรัฐ ผ่านระบบขิดเส้นเขตป่าและระบบสัมปทานพื้นที่ป่า แร่ธาตุ ที่ดิน พลังงานและอื่น ๆ ประชาชนและชุมชนในชนบทที่อยู่ท่ามกลางสภาพความสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติจึงมีฐานะเป็นเพียงผู้อาศัยและผู้บงการรวมทั้งไม่มีสิทธิ์ในการครอบครองหรือ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ จนกว่าจะได้รับอนุญาตจากภาครัฐ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2439 เป็นต้นมา รัฐบาลสยามได้สถาปนากรมป่าไม้ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ ควบคุมการทำไม้ โดยเฉพาะการสัมปทาน ไม้สักในเขตภาคเหนือของประเทศไทย การสถาปนากรมป่าไม้ครั้งนั้นนับได้ว่าเป็นการประกาศรวม ศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ ประเทศไทย ซึ่งก่อนหน้านั้นพื้นที่ป่าไม้ในเขต ภาคเหนืออยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าเมืองซึ่งระบบการจัดการที่แตกต่างกันไปในช่วงเริ่มต้นของ การวางระบบรวมศูนย์อำนาจการจัดการป่า รัฐบาลสยามได้ว่าจ้างนายโฮร์เบิร์ต สเลด (Horbert Slade) นักป่าไม้ชาวอังกฤษ ให้มาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและวางกฎเกณฑ์การบริหารจัดการป่าไม้ ต่อมานายสเลดได้รับการแต่งตั้งให้เป็น เจ้ากรมป่าไม้ (อธิบดีกรมป่าไม้) คนแรกในประวัติศาสตร์ กรมป่าไม้เมืองไทย ทั้งนี้ การบริหาร จัดการทรัพยากรป่าไม้ในสมัยนั้นเน้นการทำไม้สัก และต่อมา เป็นไม้กระยาเลยจากป่าธรรมชาติ โดยผู้รับสัมปทานส่วนใหญ่เป็นบริษัทต่างชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น บริษัทของอังกฤษ เช่น บริษัทบอม เบย์-เบอร์มาร์ โดยรัฐบาลสยามได้รายได้จากสัมปทาน โดยเก็บ ค่าภาคหลวงการทำไม้ในเขตสัมปทาน ทั้งนี้ ประเทศไทยเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ในเขต ป่าธรรมชาตินับตั้งแต่นั้นเรื่อยมา และรัฐบาลได้ประกาศปิดสัมปทานป่าไม้ทั่วทั้งประเทศอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2532 ซึ่งนับรวมเวลาในการทำไม้ในป่าธรรมชาติเกือบ 1 ทศวรรษ

ที่ผ่านมา รัฐใช้อำนาจผ่านกรมป่าไม้ โดยมีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการแสดงอำนาจเหนือพื้นที่ป่าไม้ด้วยการประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ของรัฐ และออกกฎหมายป่าไม้เพื่ออำนาจการให้มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้แต่เพียงผู้เดียว ดังนั้น เทคนิคของรัฐในการควบคุมทรัพยากรป่าไม้ก็คือกำหนดพื้นที่ให้เป็นของรัฐ และออกกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2507 นัยสำคัญของกฎหมายฉบับนี้คือการกำหนดนิยาม “ที่ดินป่าไม้” ซึ่งกฎหมายฉบับนี้นิยามว่า “ที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลใดครอบครองเป็นเจ้าของตามประมวลกฎหมายที่ดิน” หมายความว่า ที่ดินทั้งที่มีต้นไม้ปกคลุมและไม่มีต้นไม้ปกคลุม แต่ยังไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน โดยกรมที่ดิน ถือว่าที่ดินป่าไม้ และจัดเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากนี้กรมป่าไม้ยังออกประกาศ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าใน พ.ศ. 2503 ทั้งนี้ ในเชิงการควบคุมพื้นที่เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ได้ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขึ้นทั่วประเทศ ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน กรมป่าไม้ยังออกประกาศ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และมีการประกาศอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย แต่ดูเหมือนว่าระบบการจัดการป่าแบบรวมศูนย์อำนาจโดยมีกรมป่าไม้ทำหน้าที่หลัก ไม่สอดคล้องกับระบบสังคม การเมือง และระบบนิเวศธรรมชาติในสังคมไทย และไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์เดิมที่จะเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ในทางตรงกันข้ามพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยกลับลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงจากประมาณร้อยละ 43 ของพื้นที่ประเทศในปี พ.ศ. 2516 เหลือเพียงประมาณร้อยละ 25 ในช่วงทศวรรษ 2540 (กรมป่าไม้, 2560ข)

ด้วยเหตุนี้ “ชาวบ้าน” และ “ระบบเกษตรกรรมในป่า” มักถูกตำหนิจากเจ้าหน้าที่และสังคมว่าเป็นสาเหตุหลักของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ รัฐมักมองว่าชาวบ้านและระบบเกษตรกรรมดังกล่าวเป็นศัตรูที่ร้ายกาจต่อทรัพยากรป่าไม้ และได้ใช้ความพยายามหลายครั้งในการควบคุมประชากรที่อาศัยในป่า ซึ่งมักถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เช่น ในปี พ.ศ. 2533 กรมป่าไม้ได้ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกองทัพบก (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน) ดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ราษฎรผู้ยากไร้พื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือที่รู้จักกันในนาม “คจก.” (โครงการจัดสรรที่ดินทำกิน “เพื่อ” ผู้ยากไร้หรือ “เพิ่ม” ผู้ยากไร้) โดยมีการอพยพชาวบ้านที่อาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายในเขตป่าต้นน้ำ ให้มาอยู่รวมกันในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมและมีความเปราะบางทางระบบนิเวศต่ำ ทั้งนี้ ทางโครงการวางแผนที่จะดำเนินการกับราษฎรที่อยู่ในเขตป่าทั่วประเทศ โดยได้ริเริ่มการดำเนินโครงการที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเหนือเป็นพื้นที่แรก ในพื้นที่ที่อพยพ ทางโครงการ ได้จัดตั้งระบบหมู่บ้านและจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินให้กับเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย และเมื่อ อพยพชาวบ้านออกไปแล้ว ทางกรมป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทำการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำ โดยไม่

ค่านึงว่าการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ต้นน้ำนอกจากไม่นำไปสู่การฟื้นฟูและรักษาพื้นที่ป่าไม้แล้ว ยังนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่าอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การโต้แย้งจากนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศในเรื่อง ข้อกล่าวหาของรัฐที่ว่า “ชาวบ้านทำลายป่า” (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2535) นักวิชาการกลุ่มนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของปัญหาการทำลายป่า ซึ่งมีข้อสรุปร่วมกันว่าสาเหตุสำคัญของปัญหา ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้สืบเนื่องจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการพลาผลาญทรัพยากรและการรักษาความมั่นคงของชาติ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้จึงเกี่ยวข้องโดยตรง กับการ พัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม แต่ดูเหมือนว่าข้อโต้แย้งดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การทบทวนและสร้างนโยบายป่าไม้ที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านเท่าไรนัก นโยบายการจัดการป่าไม้ของไทยยังคงเน้นการอนุรักษ์และคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ โดยยังคงมองชาวบ้านเป็น ศัตรูสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ในช่วงทศวรรษ 2520 คณะรัฐมนตรีมีมติผ่านนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2558 ซึ่งกำหนดให้ประเทศควรมีพื้นที่ป่าอย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ อ้างอิง สัดส่วนระหว่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าเศรษฐกิจ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7

จะเห็นได้ว่าปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับป่าในสังคมไทยเกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน หรือตั้งแต่กรมป่าไม้อ้างสิทธิเหนือพื้นที่ป่าไม้ แต่แนวคิดการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ของรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาได้ หลักฐานที่ชัดเจนได้แก่การลดลงของพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การจัดการป่าที่มีกรมป่าไม้เป็น “พระเอก” เพียงผู้เดียวยังก่อให้เกิดความขัดแย้งและการแข่งขันทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม การเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เน้นและเปิดโอกาสให้ภาคีต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการตัดสินใจสำหรับการจัดสรรทรัพยากรอย่างเท่าเทียมจึงเริ่มขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวให้มีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้จากภาครัฐไปสู่ภาคประชาชนเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังในช่วงต้นทศวรรษ 2530 โดยมีงานเขียนเรียก “ขบวนการป่าชุมชน” หมายถึง ขบวนการป่าชุมชนเป็นขบวนการภาคประชาชนที่เรียกร้องให้กรมป่าไม้ซึ่งมีความชอบธรรมตามกฎหมายในการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้แต่เพียงหน่วยงานเดียวเกิดการยอมรับการดำรงอยู่ของชุมชนและสิทธิชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ และทำการมอบอำนาจให้ชุมชนเหล่านี้ในการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเองในรูปแบบ “ป่าชุมชน” อย่างไรก็ตาม คำว่าป่าชุมชนถูกทำความเข้าใจและถูกตีความต่างกันระหว่างกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้าน และนักวิชาการ ซึ่งมีมุมมอง ความเชื่อ และประสบการณ์ที่แตกต่างกันในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งแต่บุคคล กลุ่ม หรือ

หน่วยงาน ต่างก็พยายามที่จะนิยามความหมาย “ป่าชุมชน” ที่สะท้อนความเชื่อ ความรู้และอุดมการณ์ ดังกล่าว เนื้อหาในส่วนนี้พยายามนำเสนอภาพการเมืองว่าด้วยการนิยามและให้ความหมายป่าชุมชน ของบุคคล กลุ่มคน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยนำเสนอผ่านกรณีศึกษาการยกร่างและ ผลักดันกฎหมายป่าชุมชน

“ผู้วิจัยสรุปประเด็นได้ว่า “ป่าชุมชน” เป็นวาทกรรมที่ถูกนำเสนอในฐานะทางเลือกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา เป็นวาทกรรมที่ยังมีการโต้แย้ง ถกเถียง และยังไม่ตกผลึก ป่าชุมชนถูกตีความและให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งล้วนสะท้อนความเชื่อ ความรู้ และอุดมการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้ การช่วงชิงการนิยามและกำหนดความหมายป่าชุมชนของแต่ละฝ่ายนั้นก็เพื่อให้ชุดความเชื่อ ความรู้และอุดมการณ์ของตัวเองได้รับการยอมรับจากผู้กำหนดนโยบาย และมีชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งได้ปรับใช้วาทกรรมป่าชุมชนเพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตนเองในการควบคุมและจัดสรรทรัพยากรในท้องถิ่น ชาวบ้านลุกขึ้นมาจัดการป่าชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือความเป็นปะเพณีท้องถิ่นมาผูกจิตเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึก มักได้รับการยอมรับจากสังคมและเจ้าหน้าที่ในฐานะผู้ปกป้องรักษาทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม”

ดังกรณีต่อไปนี้ผู้วิจัยทำการศึกษาป่าชุมชน บ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นชุมชนท้องถิ่นของสังคมล้านนาเล็ก ๆ ที่มีการสร้างมูลค่าให้ชุมชนกลายเป็นต้นแบบด้านการพัฒนาความสามัคคีการมีส่วนร่วมในชุมชน กลายเป็นแรงขับเคลื่อนอันทรงพลังที่ นำชุมชนไปสู่ความยั่งยืน

4.2 ชุมชนบ้านหลวงโหล่งขอด

ชุมชนบ้านหลวงโหล่งขอด ตั้งอยู่ที่ ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 80 กิโลเมตร โดยประมาณ อำเภอพร้าวมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอไชยปราการ และอำเภอแม่สรวย (จังหวัดเชียงราย) ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเวียงป่าเป้า (จังหวัดเชียงราย) ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอดอยสะเก็ด ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอแม่แตงและอำเภอเชียงดาว (จังหวัดเชียงใหม่) ลักษณะที่ตั้ง อำเภอพร้าว อาณาเขต และการปกครอง ขนาด องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด มีเนื้อที่ทั้งหมดโดยประมาณ 305 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 187,500 ไร่ ที่ตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด ตั้งอยู่เลขที่

73 หมู่ที่ 3 ตำบลโหล่งซอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอพร้าว ประมาณ 31 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 60 กิโลเมตร อาณาเขต องค์การบริหาร ส่วนตำบลภูมิประเทศ องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งซอด โดยทั่วไปเป็นเขตพื้นที่ป่าไม้และภูเขา คิดเป็นร้อยละ 93.12 เขตพื้นที่เกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 5.64 เขตพื้นที่ ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 1.05 เขตแหล่งน้ำ คิดเป็นร้อยละ 0.19 ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ (องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งซอด, 2560)

1) ป่าไม้และสัตว์ป่า มีพื้นที่ป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา จำนวน 187,500 ไร่ 5.2 มีแหล่งท่องเที่ยว ตำบลโหล่งซอดมีแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ดังนี้

2) วัดพระธาตุดอยเวียงชัยมงคล ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลโหล่งซอด อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่

รูปที่ 4.1 สภาพพื้นที่ตำบลโหล่งซอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งซอด, 2560

ลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของพลเมืองชุมชนการขับเคลื่อนชุมชนด้วยกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติของหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งซอด

- 1) พ.ร.บ. สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล
- 2) พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2552
- 3) มาตรา 67 (7) และ มาตรา 68 (8) พ.ร.บ. กำหนด
- 4) และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (24) กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน

- 5) พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457
- 6) มาตรา 27 (ข้อ 9) มาตรา 119 และมาตรา 132

ผู้ประสานงานการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ตำบลโหล่งขอด เป็นตัวแทนของบุคคลในระดับหมู่บ้าน ๆ ละ 1 คน จำนวน 9 คน ทำหน้าที่ในการประสานงานทุก ๆ กรณี เกี่ยวกับป่าไม้ใน เขตชุมชนหมู่บ้านของตนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการศรีลานนา

ทั้งนี้ ในการขับเคลื่อนชุมชนของตำบลโหล่งขอด จะให้ความสำคัญในเรื่องของการทำงานแบบบูรณาการกับทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกลุ่ม 5 ภาคีหลัก จะขาดภาคประชาชนหรือภาคราชการส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้เน้นความรักสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อกันให้ความสำคัญเสมอภาคกันเพื่อทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) เพื่อสร้างระบบนิเวศน์ให้เกิดความสมดุล โดยเฉพาะการบริหารจัดการแหล่งน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 3) เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ มีการประกอบสัมมาอาชีพได้อย่างปกติสุข มีความสุขและมีความเป็นอยู่แบบพอเพียงตามวิถีชุมชนคนโหล่งขอด ปราศจากความหวาดระแวงซึ่งกันและกันสามารถทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ด้วยดี

ภูมิประเทศเป็นที่ราบในหุบเขา เกือบตลอดการทำการเกษตรมาแต่อดีตเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำน้ำขอด ที่มีความยาวถึง 9 กิโลเมตร หล่อเลี้ยงผู้คนในชุมชนและพืชผลทางการเกษตรของโหล่งขอดมาช้านาน จนกระทั่งมีผู้คนหลังไหลย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ จากชุมชนเล็ก ๆ จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกทั้งพื้นที่ป่าและพื้นที่ลำน้ำขอด ปี 2548 สัตยูณานันตรายของโหล่งขอดเริ่มขึ้น ด้วยเหตุการณ์นี้ที่สร้างความเสียหายต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เดิมโหล่งขอดเคยเป็นพื้นที่ประสบปัญหาภัยแล้ง ปัญหาไฟป่าในพื้นที่ ซึ่งมีปัญหาเกิดขึ้นมาโดยตลอดถึงหน้าแล้งก็ไม่มีน้ำใช้เพื่อการเกษตร ถึงฤดูฝนมีน้ำมากซึ่งทำให้เกิดปัญหาอุทกภัยมาโดยตลอด นับจากนั้นเป็นต้นมาพื้นที่โหล่งรอดประสบปัญหาติดต่อกันมานานหลายปี และในปี 2553 เกิดอุทกภัยน้ำท่วมครั้งใหญ่ แม้แต่ดินตะกอนจากป่าช้าตาโถมเข้าไป บริเวณบ้านเรือนประชาชน เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก เป็นมูลค่ากว่า 15 ล้านบาทและนี่คือจุดเปลี่ยนสำคัญ ที่ทำให้ผู้นำชุมชนต้องร่วมกัน หาแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน โดยมีการประสานหน่วยงานพัฒนาเคลื่อนที่ 32 เชียงดาว ร่วมคิดร่วมพัฒนาเสนอแนวทางการแก้ไข โดยนำเสนอแผนการจัดการเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้น เป็นการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าในการช่วยเหลือราษฎรที่ประสบกับปัญหา โดยการใช้เครื่องมือในหน่วยงานออกช่วยเหลือชุมชนอย่างเร่งด่วน

ระยะที่ 2 ระยะกลาง เป็นระยะกลาง หน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 ออกปฏิบัติการขุดลอกลำน้ำขุดความยาว 9 กิโลเมตร เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาลำน้ำสายหลักของชุมชนให้มีน้ำใช้

ระยะที่ 3 ระยะยาว มีการวางแผนทางโหล่งขุดโมเดล 9 ประการ ได้แก่ การสร้างฝายต้นน้ำ โครงการสร้างฝายกั้นน้ำตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งโปรดให้ดำเนินการเร่งสร้างฝายจำนวนมาให้เพียงพอต่อการชะลอน้ำ เพื่อป้องกันอุทกภัยและแก้ไขปัญหากลภัยแล้ง โดยมีรูปแบบฝายกึ่งถาวร และฝายแบบผสมผสาน และปลูกป่าเพิ่มเติมพื้นที่ที่ถูกบุกรุก และพื้นที่สาธารณะ การขุดลอกลำน้ำสายหลัก 3 สายในโหล่งขุด ได้แก่

- 1) ลำน้ำขุด
- 2) ลำน้ำแม่ปุย
- 3) ลำน้ำแม่บอน

ส่งเสริมความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีพื้นบ้าน โดยมีการป้องกันการบุกรุกป่าไม้โยการใช้กฎหมายชุมชน สร้างฝายทดน้ำ ตามแบบภูมิปัญญาชาวบ้านท้องถิ่น การขุดลอกลำน้ำสายเล็ก ๆ ในชุมชน (ลำเหมืองไส้ไก่) ที่เป็นลำน้ำดินตามธรรมชาติ และการจัดการทำแก้มลิง ตามลำห้วย ทำการสร้างฝายต้นน้ำ โดยแนวทางทั้งหมดได้ดำเนินการมาต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

จากที่เห็นประเด็นดังกล่าวมานั้นผู้วิจัย สรุปได้ว่าชุมชน โหล่งขุดเริ่มเจอกับภัยธรรมชาติที่คาดไม่ถึงประชาชนจึงก่อเกิดการร่วมแรงร่วมใจกันในชุมชนและเพื่อให้เกิดความเป็นรูปธรรมทางผู้นำได้ติดต่อกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 เชียงดาว เพื่อ พัฒนาพื้นที่มิให้เจอกับภัยจากธรรมชาติ

“การเข้ามาของ นพล 32 (หน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 เชียงดาว) เกิดจากช่วงฤดูแล้งชาวบ้านไม่มีน้ำที่จะใช้อุปโภคบริโภค ประกอบกับลำน้ำขุดตื้นเขิน ชาวบ้านไม่สามารถนำน้ำมาทำการเกษตรได้ ทางเราผู้นำชุมชนในพื้นที่เลยร้องขอ เข้าไปทาง นพล 32 (หน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ 32 เชียงดาว) ได้เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาร่วมกันและเป็นที่มาของโครงการโหล่งขุดโมเดล การจัดการน้ำอย่างเป็นระบบจากพื้นที่ที่เคยแห้งแล้งในยามที่ฝนทิ้งช่วง

พื้นที่ที่เคยถูกน้ำท่วมอย่างหนักในยามฤดูฝนหรือน้ำหลาก ได้พลิกฟื้นคืนสภาพให้โหลง
 ขอดกลับมาเป็นดินแดนแสนอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง สร้างรอยยิ้มทั้งใบหน้าแก่ชุมชนโหลง
 ขอดให้กลับคืนมาอีกครั้ง” (พระครูวรวรรณวิวัฒน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม
 2560)

การพัฒนาแผนปฏิบัติงานร่วมกับอุทยานแห่งชาติศรีลานนา

ลักษณะของแผนปฏิบัติการศรีลานนาที่ 1/2556 กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่แผนปฏิบัติการ
 ศรีลานนา เป็นแผนการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนอย่าง
 เป็นรูปธรรมของ กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แนวคิดให้ประชาชนรักษาป่า ดูแลป่า การใช้
 ประโยชน์จากป่าไม้ และร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แบบบูรณาการทุกภาค
 ส่วน เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกำหนดให้อุทยานแห่งชาติ
 ศรีลานนาเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาภายใต้ยุทธศาสตร์ ป่าล้อม บ้านผายหลวงล้อมเมืองเปลื้อง
 น้ำลาย ด้วยพันธกิจ 4 ประการ คือ งานป้องกันปราบปราม งานมวลชน งานปลูกจิตสำนึก และงาน
 ส่งเสริมอาชีพ โดย กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานหลัก ในการควบคุมดูแลและอำนวยการ
 ระดับจังหวัด อุทยานแห่งชาติศรีลานนา จะเป็นหน่วยงานหลักในการควบคุมดูแลและอำนวยการ
 ในระดับพื้นที่ อบต./เทศบาล จะเป็นผู้ดำเนินการหลักในการขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่ของตนและ
 ส่วนราชการตามความรับผิดชอบแต่ละพื้นที่ จะให้คำแนะนำปรึกษา และลงไปช่วยเหลือตามโอกาส
 ที่เหมาะสม และภาคเอกชน องค์กรเอกชน (NGO) หรืออื่น ๆ จะให้การสนับสนุนช่วยเหลือตาม
 ความต้องการภายใต้ความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องแบ่งการปฏิบัติงานออกเป็น
 3 ระยะ ตามกรอบระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2547-2560) คือ ระยะสั้น (ระยะ 6 เดือนแรกของปีที่ 1) ระยะ
 กลาง (ระยะเวลา 2 ปี) และระยะยาว (ระยะ 6 เดือนสุดท้าย) และในเจตนารมณ์ของ ผอ.กอ.รมน.
 จังหวัดเชียงใหม่ ต้องการให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และ
 ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยการบูรณาการทุกภาคส่วนให้เกิดแนวความคิดไป ในทิศทาง
 เดียวกันและกำหนดแผนงานให้มีขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจน ตรวจสอบและประเมินผลได้ ซึ่งต้อง
 อาศัยประชาชนในพื้นที่หรือชุมชนนั้น ๆ ได้มีความคิดริเริ่มร่วมปฏิบัติด้วยความสนใจในวิถีชุมชน
 ภายใต้กรอบของกฎหมายที่เหมาะสมตามแผนงานที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกัน เป็นสำคัญ และต้องการ
 ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเชิงลบเป็นเชิงบวก ทั้งจากประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีทัศนคติที่ดี
 ต่อกัน ไม่หวาดระแวงซึ่งกันและกัน มีการเปิดเผยข้อมูลต่อเจ้าหน้าที่ ในส่วนของพื้นที่ที่ครอบครอง
 ในเขตอุทยาน ไม่ว่าจะรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือจงใจ เมื่อได้สำรวจข้อมูลพื้นที่ครบถ้วนแล้ว ต้องยอมรับ
 ว่าพื้นที่ที่บุกรุกได้กระทำผิดกฎหมาย และเจ้าหน้าที่ก็จะดำเนินการในกรอบกฎหมายโดยใช้หลัก

ผ่อนปรน หรือการมีเงื่อนไขที่จะต้องยินยอมปฏิบัติตามหรือต้องกินพื้นที่บุงกรุกบางส่วนหากมีการบุงกรุกมากเกินไปจนเกินความจำเป็น ภายใต้ข้อตกลงที่จะจำกัดขอบเขตไม่ให้มีการบุงกรุกเพิ่มเติม และร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้ให้ เกิดความอุดมสมบูรณ์ที่ยั่งยืนตลอดไป

ประโยชน์ของแผนปฏิบัติการศรีลานนาการจัดทำแผนปฏิบัติการศรีลานนา เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาการบุงกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นรูปธรรมในการปฏิบัติอย่างชัดเจนของ กอ.รมน. จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ได้เห็นถึงแนวทางการดำเนินงานตลอดถึงความเชื่อมโยงของการบูรณาการการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในเชิงสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อกัน เพื่อทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ตัดสินใจ และกำหนดแนวทางในการดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการ นอกจากนี้ประโยชน์ข้างต้นแล้ว การจัดทำแผนปฏิบัติการศรีลานนายังมีประโยชน์อีก ดังนี้

- 1) ทำให้หน่วยงานผู้ปฏิบัติในพื้นที่โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินงานแบบมีทิศทางมุ่งตรงไปยังจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างสะดวกและเกิดผลดี
- 2) ทำให้แผน/โครงการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปตามความต้องการของประชาชน และประชาชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง จัดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ได้หมดไป
- 3) การบูรณาการทุกภาคส่วน ในการแก้ไขปัญหาการบุงกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ มี กอ.รมน.จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานหลักอำนวยการ และประสานงาน ผู้การปฏิบัติในพื้นที่ อย่างชัดเจนต่อเนื่อง เป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ อย่างคุ้มค่า และประหยัด
- 4) หน่วยงานผู้ปฏิบัติในพื้นที่แต่ละองค์กรทราบว่าหน่วยงานของตนจะดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน/โครงการอะไรบ้าง ในภารกิจ อำนาจหน้าที่ตามห้วงระยะเวลา 1-3 ปี ของ แผนปฏิบัติการศรีลานนา
- 5) ทำให้อุทยานแห่งชาติศรีลานนา เป็นอุทยานต้นแบบ ในการแก้ไขปัญหาการบุงกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นรูปธรรม เป็นการนำร่องและขยายผลไปสู่อุทยานแห่งชาติอื่นของประเทศต่อไป

4.3 โครงสร้างลักษณะของแผนงานพัฒนาสามปี

แผนพัฒนาสามปี หมายถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา อันมีลักษณะเป็นการกำหนดรายละเอียด แผนงาน โครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นสำหรับปีงบประมาณแต่ละปี ซึ่งมีความต่อเนื่องและเป็นแผนก้าวหน้า ครอบคลุมระยะเวลาสามปีโดยมีการทบทวนเพื่อปรับปรุงเป็นประจำทุกปี เป็นการแปลงแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่การปฏิบัติโดยมีหลักคิดที่ว่า ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาหนึ่ง ๆ จะมีแนวทางการพัฒนาได้มากกว่าหนึ่งแนวทาง และภายใต้แนวทางการพัฒนาหนึ่งจะมีโครงการ กิจกรรมได้มากกว่าหนึ่งโครงการ กิจกรรมที่จะต้องนำมาดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ต้องการในแต่ละยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งจะมีผลต่อวัตถุประสงค์ เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย แก่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนการจัดทำแผนพัฒนาสามปีการจัดทำแผนพัฒนาสามปีมีขั้นตอนการ ดำเนินการ ทั้งหมด 7 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการจัดทำแผนพัฒนาสามปีในขั้นตอนนี้ หน่วยงาน ผู้รับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาเสนอโครงการจัดทำแผนพัฒนาสามปี ผ่านปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้ผู้บริหารพิจารณาอนุมัติโครงการ แล้วประสานงานกับ คณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่น คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาขั้นตอนนี้คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาสรุปยุทธศาสตร์การพัฒนาและแนวทางการพัฒนาจากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พร้อมทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น รวมทั้งสรุปยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัด / อำเภอ และนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นเพื่อนำเสนอต่อ คณะกรรมการพัฒนา คณะกรรมการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล หารือขอ จัดการประชุมร่วม คณะกรรมการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาคม และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันพิจารณาโดยการจัดทำแผนพัฒนาสาม ปีในครั้งแรก ให้เวทีการประชุมร่วมกันดังกล่าว คัดเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนา แนวทางการพัฒนาที่สมควรนำมาใช้เป็นแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาสามปี เพื่อเป็นกรอบ พิจารณาจัดทำโครงการ/กิจกรรมในแผนพัฒนาสามปีต่อไป เวทีการประชุมร่วม

พิจารณา ว่ามีโครงการ / กิจกรรม อะไรบ้างที่ต้องการดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแนวทางการพัฒนาที่คัดเลือกมาใช้เป็นกรอบในการพัฒนา

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นดำเนินการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นต่อการจัดทำแผนพัฒนาสามปี รวมทั้งทำการวิเคราะห์ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการพัฒนาที่เลือกต้องการข้อมูลประเภทใดเป็นพิเศษต้องการข้อมูลของช่วงเวลาใด และจะเก็บข้อมูลจากแหล่งใด เพื่อที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาโครงการ/กิจกรรมได้อย่างถูกต้องโดยการเก็บรวบรวม ข้อมูลจะต้องเก็บข้อมูลภายในองค์กรและข้อมูลภายนอก เพื่อสามารถนำมาวิเคราะห์ SWOT (การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค) ได้การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 4 กิจกรรมหลัก คือ

- 1) การประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมา
- 2) การคัดเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนา
- 3) การจัดลำดับความสำคัญของแนวทางการพัฒนา
- 4) การตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาในช่วงสามปี

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ของแนวทางการพัฒนา เป็นขั้นตอนของการประชุมร่วมกันพิจารณาคัดเลือกวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์พัฒนามาจัดทำวัตถุประสงค์ของแนวทางการพัฒนา โดยพิจารณาคัดเลือกวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์พัฒนาจากแผนยุทธศาสตร์พัฒนาที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาในช่วงสามปี โดยนำวัตถุประสงค์ดังกล่าวมาจัดทำเป็นวัตถุประสงค์ของแนวทางการพัฒนาในช่วงสามปี

ขั้นตอนที่ 5 การจัดทำรายละเอียดโครงการ / กิจกรรมการพัฒนา ในขั้นตอนนี้คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น พิจารณาคัดเลือกโครงการที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาในช่วงสามปีมาจัดทำรายละเอียดโครงการ ในด้านเป้าหมาย ผลผลิต ผลลัพธ์ งบประมาณ ระยะเวลา ผู้รับผิดชอบและตัวชี้วัดความสำเร็จ โดยเน้นการศึกษารายละเอียดของกิจกรรมที่จะดำเนินการในปีแรกของแผนพัฒนาสามปี เพื่อให้สามารถนำไปจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีได้ต่อไป

ขั้นตอนที่ 6 การจัดทำร่างแผนพัฒนาสามปี ในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี มีเค้าโครงประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บทนำ

ส่วนที่ 2 สรุปผลการพัฒนาท้องถิ่นในปีที่ผ่านมา

ส่วนที่ 3 การนำเสนอพัฒนาสามปีไปสู่การปฏิบัติ

ส่วนที่ 4 แนวทางการติดตามประเมินผล

ขั้นตอนที่ 7 การอนุมัติและประกาศใช้แผนพัฒนาสามปี

1) คณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นเสนอร่างแผนพัฒนาสามปีที่ผ่านการพิจารณา ให้ผู้บริหารท้องถิ่นเสนอคณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่นหรือเสนอคณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่นระดับอำเภอในกรณีที่มีการมอบอำนาจ เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ

2) ผู้บริหารท้องถิ่นนำร่างแผนพัฒนาสามปีผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่น หรือคณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่นระดับอำเภอในกรณีที่มีการมอบอำนาจเสนอขอรับอนุมัติจากสภาท้องถิ่น

3) สภาท้องถิ่นพิจารณาอนุมัติแผนพัฒนาสามปี แล้วส่งให้ผู้บริหารท้องถิ่นประกาศใช้แผนพัฒนาสามปี และนำไปปฏิบัติ รวมทั้งแจ้งสภาท้องถิ่น คณะกรรมการพัฒนาจังหวัด คณะกรรมการอำเภอ คณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่น คณะกรรมการประสานแผนพัฒนาท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประกาศให้ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปัจจุบัน มีหน้าที่ในการส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ บทบาทในการพัฒนาการท้องถิ่นก็เช่นกัน ถ้อยบทบาทที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดึงความได้เปรียบของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือในชุมชนมาพัฒนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เป็นแหล่งรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นได้เป็นให้ชุมชนก็จริง แต่การริเริ่มและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เจริญก้าวหน้าอย่างเป็นพลวัต และมีความยั่งยืนบนแนวความคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการดำรงรักษาจุดขายหรือระดับประคองกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับ ความต้องการของตลาดอย่างต่อเนื่องนั้นเป็นประเด็นปัญหาสำคัญหรือเป็น โจทย์ใหญ่ ที่ท้าทายผู้บริหาร หรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นอยู่ไม่ใช่น้อย นอกจากนี้ในบางกรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่สามารถค้นหาโอกาสหรือมองไม่เห็นช่องทางในการส่งเสริมบทบาทการพัฒนาการท้องถิ่น ทั้ง ๆ ที่มีความได้เปรียบของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หรือมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีอยู่เหนือกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น

4.4 การจัดการป่า ตามครรลองของชาวล้านนา

ดินแดนล้านนามีสภาพภูมิศาสตร์เป็นภูเขาที่มีพื้นที่อุดมไปด้วยป่าไม้นานาพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้สัก ซึ่งเป็นไม้สักดีมีคุณภาพ ชาวล้านนาค้นเคยและดำรงชีวิตโดยอาศัยอาหารและทรัพยากรธรรมชาติจากป่ามาโดยตลอด นักปราชญ์ได้กล่าวถึงเรื่องการจัดการป่าไว้ในคัมภีร์โบราณประเภทกฎหมายและตำนานเมืองต่าง ๆ หลายฉบับ แม้ว่าเอกสารเหล่านั้นจะไม่อาจสะท้อนภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการป่าได้ทั้งหมด แต่ก็ช่วยสะท้อนให้เห็นและเข้าใจถึงจารีตประเพณีการจัดการป่าและการใช้ทรัพยากรในป่าร่วมกันเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว และยังมีร่องรอยจารีตการจัดการป่าจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันการจัดการป่าแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังจากที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้นำเอาระบบการจัดการป่าไม้แบบรวมศูนย์จากส่วนกลางเข้ามาบังคับใช้และประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับป่าไม้หลายฉบับ มีผลทำให้การจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแบบดั้งเดิมที่เคยถือปฏิบัติกันมาเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง แต่เดิมนั้นชาวบ้านถือว่า “ป่า” เป็น “สมบัติร่วม” หรือ “ป่าหน้าหมู่บ้าน” ของชุมชนที่ทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของป่าและใช้ทรัพยากรจากป่าร่วมกัน แต่ปัจจุบันรัฐเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการและใช้ป่าเพียงผู้เดียว โดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือในการรับรองสิทธิซึ่งปัจจุบันมีระบบสิทธิ 2 ระบบ “สิทธิของรัฐ” และ “สิทธิของปัจเจก/เอกชน” โดยที่รัฐยกเลิกและไม่รับรองสิทธิจารีตดั้งเดิมของชุมชนหรือสิทธิของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่อดีตหลายร้อยปี “ป่าหน้าหมู่บ้าน” ที่อยู่ติดกับหมู่บ้านที่เคยเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชนมีสถานภาพทางกฎหมายเป็นป่าของรัฐไปทั้งหมดชุมชนไม่มี “สิทธิ” ในการจัดการหรือใช้ทรัพยากรส่วนรวมในป่าอีกต่อไป

คำว่า “ป่า” ในความหมายของชาวบ้านมิใช่หมายถึงเพียงต้นไม้และที่ดินเท่านั้น แต่ป่ามีความหมายรวมถึงวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้านต่อสิ่งที่เขาได้รับจากป่าหรือธรรมชาติชาวบ้านเชื่อว่าป่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติที่คุ้มครองรักษาป่าและทรัพยากรในป่า เช่น “ผีป่า” “ผีขุนน้ำ” ชาวบ้านสมัยโบราณเมื่อ พ.ศ.2167 จัดพิธีเช่นไหว้ผีหรือ “อารักษ์” ที่รักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าทุกปีได้แก่ผีที่รักษาป่าเหมียงซึ่งเป็นป่าชุมชนประเภทหนึ่ง “อารักษ์ป่าเหมียง” ผีที่รักษาบ่อเกลือภูเขาของชาวลัวะ จังหวัดน่าน เรียกว่า “อารักษ์บ่อมาง”

จากคัมภีร์โบลานแบ่งป่าออกเป็นหลายประเภท ได้แก่ ป่าที่ผู้ปกครองหรือเจ้าเมืองกำหนด เป็นป่าของรัฐเรียกว่า “ป่ายาง” นอกจากนี้ยังมี ป่าแพะ ป่าดง สำหรับป่าที่มีพันธุ์ไม้ชนิดเดียวขึ้นเอง ตามธรรมชาติเกือบทั้งป่านั้น ชาวบ้านและเอกสารโบราณเรียกชื่อป่าเหล่านั้นตามชื่อพันธุ์ไม้ในป่า เช่น ป่าเหมียง(ต้นชาป่า) ป่าสัก ป่าเหียง(ไม้เหียง) ป่าแดง(ไม้แดง) ป่าดิง(พลวง) เป็นต้น ฯลฯ ส่วนป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ไหลผ่านหมู่บ้านชาวบ้านเรียกว่า “ป่าต้นน้ำ” หรือ “ป่าขุนน้ำ” ในอดีตต้นไม้บางชนิดที่ชาวบ้านชาวเมืองเชื่อว่าเป็นไม้มงคลของหมู่บ้านและของเมือง ในอดีตพวกเขาจะหาพันธุ์ไม้นี้มาปลูกไว้เพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น ไม้ศรีบ้าน ไม้ศรีเมือง ไม้เลื้อยบ้าน ไม้เลื้อยเมือง ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการป่า และการใช้ทรัพยากรจากป่าในอดีตอย่างยั่งยืนของชาวบ้านในชุมชนล้านนา (อนุฉรรัตน์ วิเชียรเขียว, 2531)

นอกจากนี้ ชาวบ้านสมัยโบราณมีความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์และสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านของตนเป็นอย่างดี ซึ่งถือว่าเป็น “ภูมิศาสตร์ของชาวบ้าน” และชาวบ้านได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิศาสตร์ ถ้าเป็นหมู่บ้านตั้งติดกับป่าหรือ “แพะ” ก็จะมีคำทั้งสองคำนี้อยู่ในชื่อหมู่บ้านด้วย เช่น บ้านป่าสัก (อำเภอแม่แตง เชียงใหม่) บ้านป่าเหมือด (ไม้เหมือด/อำเภอสันทราย เชียงใหม่) บ้านป่าแพะ (อำเภอแม่แตง เชียงใหม่) บ้านแพะขาว (อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) บ้านแพะหนองห้า (อำเภอลี้ลำพูน) ฯลฯ เป็นคำว่า ป่าแพะ คือ เป็นคำล้านนาใช้เรียกป่าละเมาะทั่วไป ในพื้นที่ราบที่อยู่ติดกับเขตหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเดินออกไปหาของป่าและหาอาหารจากป่าแพะได้ตลอด ปัจจุบันป่าแพะกับป่าที่นักวิชาการ เรียกว่า “ป่าชุมชน” รัฐในสมัยโบราณให้ความสำคัญกับป่าต้นน้ำ กล่าวถึงป่าต้นน้ำว่า ให้ชาวบ้านช่วยกันรักษาป่าต้นน้ำและบริเวณริมน้ำไว้ให้ดี เพื่อว่าทุกคนจะได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืนและห้ามชาวบ้านฟันต้นไม้เพื่อทำไร่ในบริเวณป่าต้นน้ำ โดยทั่วไปชาวล้านนาสมัยโบราณจะไม่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับป่าต้นน้ำหรือบนภูเขาสูง เนื่องจากเป็นความเชื่อว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านจะต้องประกอบพิธีเช่นไหว้ผีต้นน้ำทุกปี ซึ่งแตกต่างจากป่าเหมียงบางแห่งอาจจะไม่ใช่ป่าต้นน้ำ ชาวบ้านจึงเข้าไปอาศัยทำมาหากินได้ หรือชาวบ้านขึ้นไปตั้งถิ่นฐานบนภูเขาเนื่องจากต้องการพื้นที่ทำกิน (ชลธิรา สัตยวัตนา, 2546, น. 45)

4.5 ภาพรวมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย

การดำเนินชีวิตของคนไทยมีทั้งความเหมือนและแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งสภาพแวดล้อม ชาติพันธุ์ ความเชื่อ ศาสนา และประเพณีที่หลอมรวมจนก่อให้เกิดเป็นวิถีชีวิต และอัตลักษณ์ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นตัวบ่งบอกถึงค่านิยมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม, 2559, น. 25-30) ภาคเหนือ เดิมคือ อาณาจักรล้านนาซึ่งมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูดภาษาเขียน วัฒนธรรม และประเพณีด้วยสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็นกว่าทุกภาคทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคเหนือเป็นไปอย่างเรียบง่ายละมุนละไม ทั้งภาษาพูดแบบคำเมืองที่ไพเราะอ่อนหวาน ประเพณีและการแสดงพื้นเมืองอันอ่อนช้อยสวยงาม เช่น ประเพณีปอยหลวงยี่เป็ง ลอยโคม การแสดงฟ้อนเล็บ ฟ้อนเงี้ยว ตีกลองสะบัดชัย อีกทั้งผู้คนในภูมิภาคนี้ยังมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมากแต่ก็ยังคงนับถือผีตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิมเห็นได้จากการทำพิธีสืบชะตาหรือการส่งแถนในเรื่องวัฒนธรรมการกินมีความคล้ายคลึงกับชาวอีสาน คือนิยมรับประทานข้าวเหนียวและปลาร้า อาหารที่มีชื่อของชาวเหนือ ได้แก่ น้ำพริกหนุ่ม ไข่ั่ว ขนมหินน้ำเงี้ยว เป็นต้น เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงซึ่งอุดมไปด้วยป่าไม้หนาแน่นพันธุ์ชาวเหนือส่วนใหญ่จึงนิยมเลี้ยงสัตว์และทำเกษตรกรรมอยู่ตามพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาด้วยวิถีชีวิตที่ไม่รีบเร่งทำให้ผู้คนในภาคเหนือมีอวัยวะที่อ่อนโยน โอบอ้อมอารีและยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นวิถีแบบคนเมืองล้านนา

วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศาสนา-ความเชื่อ

ชาวล้านนามีความผูกพันอยู่กับการนับถือผีซึ่งเชื่อว่ามีสิ่งลึกลับให้ความคุ้มครองรักษาอยู่ ซึ่งสามารถพบเห็นได้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อเวลาที่ต้องเข้าป่าหรือต้องค้างพักแรมอยู่ในป่า จะนิยมบอกกล่าวและขออนุญาตเจ้าที่-เจ้าทางอยู่เสมอ และเมื่อเวลาที่กินข้าวในป่า จะแบ่งอาหารบางส่วนให้เจ้าที่อีกด้วย ซึ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตที่ยังคงผูกพันอยู่กับการนับถือผีสางแบ่งประเภท ได้ดังนี้

- 1) ผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่คุ้มครองเครือญาติและครอบครัว
- 2) ผีอารักษ์ หรือผีเจ้าที่เจ้าทาง มีหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองและชุมชน
- 3) ผีขุนน้ำ มีหน้าที่ให้น้ำแก่ไร่นา

- 4) ผีฝาย มีหน้าที่คุ้มครองเมืองฝาย
- 5) ผีสบน้ำ หรือผีปากน้ำ มีหน้าที่คุ้มครองบริเวณที่แม่น้ำสองสายมาบรรจบกัน
- 6) ผีวิญญาณประจำข้าว เรียกว่า เจ้าแม่โพสพ
- 7) ผีวิญญาณประจำแผ่นดิน เรียกว่า เจ้าแม่ธรณี

ทั้งนี้ ชาวล้านนาจะมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ในช่วงระหว่างเดือน 4 เหนือคือ (มกราคม) จนถึง 8 เหนือคือ (พฤษภาคม) เช่น ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา จะมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวไทลื้อ พอหลังจากนี้อีกไม่นานก็จะมีการเลี้ยงผีลัวะ หรือประเพณีบูชาเสาอินทขิล ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ของคนเมือง ไม่นับรวมถึงการเลี้ยงผีมด ผีเม็ง และการเลี้ยงผีปู่และย่าสะของชาวลัวะ ซึ่งจะทยอยทำกันต่อจากนี้ ส่วนช่วงกลางฤดูร้อนจะมีการลงเจ้าเข้าทรงตามหมู่บ้านต่าง ๆ อาจเป็นเพราะความเชื่อที่ว่า การลงเจ้าเป็นการพบปะพูดคุยกับผีบรรพบุรุษ ซึ่งในปีหนึ่งจะมีการลงเจ้าหนึ่งครั้ง และจะถือโอกาสทำพิธีรดน้ำคำหัวผีบรรพบุรุษไปด้วย ยังมีพิธีเลี้ยง “ผีมดผีเม็ง” ที่จัดขึ้นครั้งเดียวในหนึ่งปี โดยจะต้องหาฤกษ์ยามที่เหมาะสมก่อนวันเข้าพรรษา จะทำพิธีอัญเชิญผีเม็งมาลง เพื่อขอใช้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้านที่เจ็บป่วย และจัดหาดนตรีเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน อย่างไรก็ตามคนล้านนามีความเชื่อในการเลี้ยงผีเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ แม้ว่าการดำเนินชีวิตของจะราบรื่นไม่ประสบปัญหาใด แต่ก็ยังไม่ลืมบรรพบุรุษที่เคยช่วยเหลือให้มีชีวิตที่ปกติสุขมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ยังคงพบเรือนเล็ก ๆ หลังเก่าตั้งอยู่กลางหมู่บ้านเสมอ หรือเรียกว่า “หอเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน” เมื่อเวลาเดินทางไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบท ความเชื่อดังกล่าวจึงส่งผลให้ชนบทรอบนิคม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวเหนือ เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวเหนือ (พ่ออู๊ย-แม่อู๊ย) เมื่อไปวัดฟังธรรมก็จะประกอบพิธีเลี้ยงผี คือ จัดหาอาหารคาว-หวานเช่น สังเวศน์ผู่ด้วย แม้ปัจจุบันในเขตตัวเมืองของภาคเหนือจะมีการนับถือผีที่อาจเปลี่ยนแปลงและเหลือน้อยลงแต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านในชนบทยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่

ประเพณีของภาคเหนือ เกิดจากการผสมผสานการดำเนินชีวิต และศาสนาพุทธความเชื่อเรื่องการนับถือผี ส่งผลทำให้มีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของประเพณีที่จะแตกต่างกันไปตามฤดูกาล ทั้งนี้ ภาคเหนือจะมีงานประเพณีในรอบปีแทบทุกเดือน จึงขอยกตัวอย่างประเพณีภาคเหนือบางส่วนมานำเสนอ ดังนี้

ประเพณีภาคเหนือ และวัฒนธรรมประเพณีภาคเหนือ การแสดงพื้นเมืองภาคเหนือ โอกาสที่แสดงนิยมโชว์ในงานพระราชพิธี หรือวันสำคัญทางศาสนา ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง งานมงคล และงานรื่นเริงทั่วไป ในที่นี้จะแสดงตามความเหมาะสมตามสถานการณ์ ได้แก่ ฟ้อนภูไท,

พ็อนเทียน, พ็อนเล็บหรือพ็อนเมือง, พ็อนคาบ, พ็อนเงี้ยว, พ็อนลาวแพน, พ็อนรัก, พ็อนดวงเดือน, พ็อนดวงดอกไม้, พ็อนมาลัย, พ็อนไต, พ็อนโยคีถวายเป็น, ระเบียบชาวเขา, ไร่ลาวกระทบไม้, ไร่กลองสะบัดชัย ประเพณีภาคเหนือ และวัฒนธรรมประเพณีภาคเหนือจะเห็นได้ว่า ภาคเหนือของประเทศไทยนั้น ประกอบด้วยผู้ที่คนหลากหลายชาติพันธุ์ จึงทำให้มีภาษาถิ่นที่แตกต่างกัน แต่มีสิ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ ความเคารพบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ก่อให้เกิดรากเหง้าขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม มาถึงปัจจุบัน ซึ่งชาวเหนือจะมีประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบ่งสรรตามฤดูกาล แม้แตกต่างกันกลับมีสายใยแห่งชุมชนหรือยึดผู้คนให้แน่นแฟ้นถือเป็นเสน่ห์ชวนให้ผู้คนหลงรัก “ดินแดนล้านนา”

“ประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในครั้งนี้ คือ ชุมชนท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนนั้น เกิดจากการแสวงหาเทคนิคการบริหารจัดการใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์การหรือที่เรา เรียกว่า “นวัตกรรม” เพื่อการอนุรักษ์ ป่าพุจาริตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการจัดการที่อยู่ในชุมชนและพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความเข้มแข็ง สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภายในชุมชน ในภาคเหนือสังคมล้านนาเป็นสังคมที่สืบสานประเพณีดั้งเดิมมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งทั้งนี้ ตามหลักการบริหารราชการกระบวนทัศน์ใหม่ของการบริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นั้นจำเป็นต้อง มีการบริหารตามระเบียบที่ทางราชการกำหนด มีการคิดค้นเทคนิคใหม่ ๆ และต้องได้รับความร่วมมือจากข้าราชการและประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้งประกอบกับต้องไม่มีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้บริหารขององค์กรเอง และสภาพแวดล้อมภายนอกที่เกี่ยวข้องด้วย”

สืบสานประเพณี การบวชป่า : บวชต้นไม้

การสืบสานประเพณี การบวชป่า : บวชต้นไม้ พิธีกรรมบวชต้นไม้” มีวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติคล้ายคลึงกับ “พิธีสืบชะตาแม่น้ำ หรือคน” ด้วยการต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปพิธีบวชต้นไม้ทำได้ตลอดปี แต่มักจะนิยมทำพิธีในช่วงฤดูแล้ง พิธีบวชต้นไม้หรือพิธีบวชป่าเป็นพิธีที่ยังคงสืบทอดประเพณีมาถึงปัจจุบัน มีการประกอบพิธีบวชต้นไม้ ต้นไม้ที่มีอายุยาวนานหลายปี ด้านกุศโลบาย การรักษาป่าของชาวบ้าน ความเชื่อว่าป่าเขาล้านแต่มีผีปกปักรักษา มิให้ใครมารุกกล้าทำลายพิธีกรรมที่หลากหลาย อาทิ การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ปลุกฝังให้คนมีจิตใจรักษาป่าและน้ำ ส่วนที่มาของการ “บวชป่า” มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการดูแล

รักษาป่าต้นน้ำ ขั้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี เจ้าพิธีจะจึงนำจิ้วรมเตรียมไว้ไปห่มให้กับต้นไม้ เป็นอันเสร็จพิธีการบวชให้ต้นไม้ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง บวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย เพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปี ถ้าไม่ถูกรบกวนอีก ชาวบ้านเชื่อว่า ผืนป่าที่ผ่านพิธีบวช เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสเติบโต และสายน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำ ก็จะฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่งการบวชป่าถือเป็นความร่วมมือกันของคนในชุมชนที่ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน ในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธาร

ประเพณีและวัฒนธรรม การบวชป่าเป็นประเพณีโบราณที่เกือบเลือนหายไปจากสังคมด้วยสังคมปัจจุบันเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้าแทนที่พิธีกรรมโบราณจึงค่อนข้างเลือนหายไปกับกาลเวลา บวชป่า หรือบวชต้นไม้ เป็นประเพณีโบราณที่มีมานาน ตั้งแต่แม่หม่อมจำความได้ ก็รู้จักการบวชป่าแล้ว โดยเฉพาะคนต่างจังหวัดที่ชีวิตโอบล้อมไปด้วยธรรมชาติ มีต้นไม้ มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ หากแต่เวลาเปลี่ยนผ่านไป ความเจริญเข้ามาแทนที่ต้นไม้ใหญ่น้อยที่เคยอยู่ในป่า กลับต้องถูกตัดทำลายเพื่อนำไปทำประโยชน์เข้ากระเป๋านายทุน บางพื้นที่ร้ายแรงถึงขนาดมีการลักลอบตัดไม้ในเขตสงวน

การแก้ปัญหาที่ชาวบ้านร่วมกันคิดขึ้นมา นั้น ต้องอาศัยความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะหากว่ากฎหมายเพียงอย่างเดียว ดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้คนไม่คิดเหล่านี้รู้สึกได้ จึงเกิดเป็นประเพณีบวชป่า เปรียบเสมือนการบวชพระของมนุษย์ คนธรรมดาจะต้องเคารพนับถือ และไม่คิดทำร้ายโดยเด็ดขาด เพราะอาจจะโดนคำสาปแช่งหรือผลกระทบที่ร้าย ๆ ตามมาในอนาคตอีกหลายอย่าง พิธีกรรมในการ บวชป่า หรือบวชต้นไม้

ด้านความสำคัญ

- 1) เป็นการยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 2) เป็นการรักษาป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์
- 3) สร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ

ด้านพิธีกรรม

- 1) สำรวจต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และเกรงว่าน่าจะถูกลักลอบตัด
- 2) เชิญชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวจเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่ง มีข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น, กล้วยสุก 1 ลูก และหมากคำ พลูใบ
- 3) เตรียมเครื่องบวช มีผ้าเหลืองตามจำนวนต้นไม้ ค้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ น้ำขมิ้น ส้มป่อย จัดสร้างศาลเพียงตา สำหรับอัญเชิญรุกขเทวดามาอาศัยเฝ้าต้นไม้
- 4) เมื่อถึงวันกระทำพิธี (ซึ่งกำหนดแล้วแก่ความเหมาะสม) ก็โยงค้ายสายสิญจน์ไปตามป่า และต้นไม้ไว้วกกลับมายังสถานที่ประกอบพิธี
- 5) พิธีกรรมจะเริ่มจากพระอาจารย์ที่เป็นหมอเวทมนต์ ทำพิธีเช่นสังเวจ เช่น เทพารักษ์ ผีป่า ผีเขา ให้รับรู้และให้มาอยู่ในป่าไม้ คูแลต้นไม้หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่า ขอให้ผู้นั้นมีอันเป็นไปต่าง ๆ จากนั้นก็บอกแม่ธรณี โดยใช้หมากพลูตามประเพณี เมื่อเสร็จพิธีเช่นสังเวจแล้ว ก็เป็นพิธีสงฆ์ เริ่มจากไหว้พระสมათานศีลอาราธนาพระปริต พระสงฆ์เจิมพระพุทธรูปแล้วเสร็จแล้วพระสงฆ์จะห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธรูปตามต้นไม้ที่บวชไว้ เป็นอันเสร็จพิธี

“จุดประสงค์ของการ บวชป่า ที่สำคัญคือการช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ป่าไม้ต้นไม้อุดมและล้าชาวมมีความอุดมสมบูรณ์รวมไปถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดี ให้แก่คนในชุมชนอีกด้วย”

4.6 พิธีกรรมในฐานะตัวเชื่อมสังคมท้องถิ่น

พระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนาจะเคลื่อนไหวเป็นเสมือนตัวเชื่อมระหว่างคนจนกับคนรวย คนชนบทกับรัฐ และชาวบ้านกับความทันสมัย พระนักสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องเข้าถึงคนทุกกลุ่ม เพื่อให้จุดมุ่งหมายสำเร็จลุล่วง แต่พวกท่านก็ยังคงแสดงจุดยืนที่ชัดเจนว่ากลุ่มเป้าหมายหลักของพวกท่านคือชาวบ้าน เรื่องนี้ชัดเจนมากสำหรับพระที่อยู่ในพื้นที่ พวกท่านสรุปว่าหนึ่งในสาเหตุที่ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงก็คือการใช้ชีวิตแบบบริโภคนิยมที่กำลังระบาดไปทั่วประเทศ คนไทยทุกคนดูโทรทัศน์และฟังวิทยุ พวกเขาเห็นโฆษณาที่ส่งเสริมให้ใช้ชีวิต “ทันสมัย” มีรถยนต์ไว้ ๑ คัน เสื้อผ้าแพง ๆ และข้าวของเครื่องใช้หรูหรา คนชั้นกลางที่อยู่ในเมืองได้สร้างมาตรฐานของคนไทยยุคใหม่ ในขณะที่ชาวบ้านเองและคนอื่น ๆ ทั้งประเทศเองก็พากันยึดยึดยึดยึดยึดยึดเหล่านั้น พระนักสิ่งแวดล้อมรู้สึกว่าจะต้องเปลี่ยนภาพลักษณ์เหล่านั้นเสีย จึงพยายามมหาอุบายอย่างเช่น การสืบชะตา

สายน้ำ งานเทศกาล และการบวชต้นไม้ (ซึ่งเป็นที่นิยมขึ้นเรื่อย ๆ) เพื่อเรียกความสนใจจากผู้ที่ยังไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลพวงของวิถีชีวิตยุคใหม่

พระนักสิ่งแวดล้อม ใช้พิธีกรรมเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นชุมชนให้เกิดสำนึกรับผิดชอบว่าจะต้องปกป้องสิ่งแวดล้อมอย่างเร่งด่วน อีกทั้งเพื่อป้องกันไม่ให้ฝ่ายสงฆ์และฝ่ายทหารวิพากษ์วิจารณ์ และในขณะเดียวกัน กระตุ้นรัฐ และดึงให้ชนชั้นกลางในเมืองเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาไม่ได้สัมผัสโดยตรง กุศโลบายนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของท่าทีแบบ “อนุรักษ์นิยมหัวก้าวหน้า” ของพระนักเคลื่อนไหวทั่วประเทศ พระภิกษุเหล่านี้ดึงสัญลักษณ์ที่เป็นที่รู้จักกันดีในวัฒนธรรมไทยและในศาสนาออกมาปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปเป็นร่างแล้วตีความสัญลักษณ์ดังกล่าวตาม “จารีตเดิม” โดยไม่มีการเสริมเติมแต่งเหมือนอย่างที่คนไทยพุทธร่วมสมัยพยายามทำ และปัญหาระยะยาวที่ชาวบ้านและประเทศชาติกำลังเผชิญผลที่ได้จากการตีความและการปฏิบัติของพระสงฆ์ สามารถจูงใจให้ทั้งชาวบ้านหันมาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อป้องกันมิให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติถูกทำลายไปมากกว่านี้ การทำให้โครงการมีความขลังและมีชีวิตชีวาด้วยพิธีกรรมเช่นนี้ ทำให้งานพัฒนาและงานด้านอนุรักษ์มีความศักดิ์สิทธิ์ มีคุณค่าทางศีลธรรม และทางจิตใจ อุบายนี้ไปไกลยิ่งกว่าการส่งเสริมเกษตรกรรมแบบผสมผสาน หรือสอนให้ชาวบ้านดำเนินชีวิตแบบพอเพียงอย่างที่เอ็นจีโอด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทางเลือกพยายามส่งเสริมกันอยู่ (ซึ่งหลายองค์กรก็ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี) พระภิกษุได้ใช้สถานภาพทางศีลธรรมของพวกท่านให้ประโยชน์ และใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องแสดงออกถึงความห่วงใย พิธีกรรมสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์หรือพระนักพัฒนาเป็นห่วงชีวิตของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ และห่วงใยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัย อีกทั้งยังเห็นว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้คนที่จะต้องช่วยกันรักษาป่าส่งเสริมกันอยู่ (ซึ่งหลายองค์กรก็ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี) พระภิกษุได้ใช้สถานภาพทางศีลธรรมของพวกท่านให้ประโยชน์ และใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องแสดงออกถึงความห่วงใย พิธีกรรม สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์หรือพระนักพัฒนาเป็นห่วงชีวิตของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ และห่วงใยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัย อีกทั้งยังเห็นว่าเป็นความรับผิดชอบ ของผู้คนที่จะต้องช่วยกันรักษาป่า

พระนักสิ่งแวดล้อม (พระสงฆ์) ใช้พิธีกรรมดึงดูความสนใจให้ผู้คนมองเห็นปัญหาสังคม และในขณะเดียวกันก็ทำทนายอำนาจสังคม พระนักสิ่งแวดล้อมใช้พิธีกรรมเป็นสะพานที่ช่วยให้ชาวบ้านต่อรองกับสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังแปรเปลี่ยนไป ในขณะเดียวกันก็ช่วยบรรเทาทุกข์ของ

ชาวบ้านไปด้วย พระสงฆ์ใช้พิธีกรรมเชื่อมโยงให้กลุ่มคนต่าง ๆ ทำประโยชน์เพื่อสังคมอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตามพิธีกรรมจะทำให้การอนุรักษ์มีช่องทางในการต่อรองทางการเมืองและเศรษฐกิจ และคงรักษาจารีตประเพณีดั้งเดิมของพุทธศาสนา (นัยนา นาควัชระ, 2559, น. 168)

สรุปประเด็นข้างต้นผู้วิจัยตระหนักเห็นว่าประชาชนในท้องถิ่นของชุมชนบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด ที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษานั้น พบว่า พลเมืองในพื้นที่ต่างเห็นความสำคัญด้านพิธีกรรมบวชต้นไม้เป็นวัฒนธรรมที่ประชาชนในพื้นที่ทำติดต่อกันมาช้านานเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประชาชนในพื้นที่ต่างให้ความร่วมมือกันเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้เกิดขึ้นภายในชุมชน และพระสงฆ์ หรือพระนักสิ่งแวดล้อม เป็นแกนนำเป็นสร้างแรงศรัทธาให้แก่คนในชุมชน ผู้คนในชุมชนจึงมีจิตใจอ่อนโยนมีมิตรไมตรีและที่สำคัญมีความรักป่าในพื้นที่ที่อยู่เสมือนเป็นเจ้าของเองเพราะด้วยเหตุนี้ชุมชนโหล่งขอดถึงเป็นชุมชนต้นแบบของการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

รูปที่ 4.2 แสดงพิธีกรรมบวชป่า

จากที่ปรากฏดังรูปที่ 4.2 พิธีกรรมบวชป่าหรือ บวชต้นไม้ของพื้นที่ ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ สืบสานเป็นประเพณีต่อเนื่องกันมา การนับถือผีป่า นับถือพิธีกรรมที่ชาว

ล้านนามีความเชื่อเรื่องผี สมาชิกในชุมชนที่ต้องยึดมั่นและปฏิบัติตามบรรพบุรุษของตนที่สอนไว้ จะละเมิดจารีตโบราณของชุมชนไม่ได้โดยเด็ดขาด ปัจจุบันกลายเป็นกลไกในการพัฒนาจิตสำนึกรักป่าไม้ในชุมชน จะเห็นได้จากภาพว่าพระสงฆ์เป็นแกนนำหลักในการสร้างจิตศรัทธา โคนนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยงให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ชุมชน และตระหนักในการสร้างจิตสำนึก รักถิ่นเกิดและความผูกพันในขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น

4.7 บทบาทด้านการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน

จัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนพื้นฐานของสังคมในชนบท ส่วนใหญ่มักจะพึ่งพาอาศัยป่าเป็นแหล่งในการหาปัจจัย 4 เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยังใช้น้ำจากแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อทำการเกษตรกรรม บางครั้งก็ยังเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และป่าก็ยังเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม (โกมล แพรกทอง, 2535ข, น. 5) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าจึงมีความเกี่ยวข้องเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ ปัจจุบันชุมชนเมืองมีการขยายตัวใหญ่ขึ้น ประชากรเพิ่มมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งกลุ่มชุมชนที่อยู่ในเขตชนบท และสิ่งที่ตามมาก็คือ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเข้าไปทำมาหากินหรือบุกรุกเพื่อทำเกษตรกรรม (นิวัติ เรืองพานิช, 2533, น. 105) หรือบางครั้งก็อาจจะบุกรุกโดยพวกนายทุนที่ต้องการไม้ไปจำหน่าย ส่งผลให้ป่ามีจำนวนลดน้อยลงจนเกิดเป็นปัญหาหาส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่าทำให้ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต เพราะชาวบ้านยังต้องพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากป่า (มณฑล จำริญญพฤษ, 2535ข, น. 25) จากปัญหาดังกล่าวนี้จึงก่อให้เกิดเป็นความคิดในการที่จะรักษาและดูแลผืนป่าที่เป็นสมบัติของชาติและเป็นแหล่งอาหาร แหล่งทรัพยากรของชุมชน หรือเป็นทุนทางสังคม จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นเป็นป่าชุมชน หากกล่าวถึงคำว่า “ป่าชุมชน” อาจจะมีได้หลายความหมาย ซึ่งความหมายของป่าชุมชนนั้นได้มีผู้ให้ความหมายไปต่าง ๆ กัน เช่น

1) ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน หรือที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง อาจสอดคล้องกับ

ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย ซึ่งในการจัดการดูแลนั้นก็เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

2) ในความหมายอย่างกว้างก็คือ ป่าที่ประชาชน กลุ่มประชาชนในชุมชนนั้น ได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้นและประชาชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน (กรมป่าไม้, 2540, น. 2) เป็นหลัก ดังนั้นป่าชุมชนจึงหมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการจัดการดูแลโดยกระบวนการของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน (เสนห์ จามริก, 2536, น. 142)

รูปที่ 4.3 แผนที่แสดงพื้นที่การสำรวจ แสดงการควบคุมพื้นที่การปลือกพื้นที่แบบบูรณาการ และสำรวจข้อมูลและจัดทำทะเบียนเป็นรายแปลง
ที่มา : อบต.โหล่งขอด อำเภอฟ้า จ.เชียงใหม่

รูปที่ 4.4 แสดงผลการสำรวจการควบคุมพื้นที่
ที่มา : อบต.โหล่งขอด อำเภอฟ้า จ.เชียงใหม่

จากที่ปรากฏดังภาพ บ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีจุดประสงค์ด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างแท้จริง กรณีดังกล่าวได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อควบคุมการกระผิดของคนในชุมชนมิให้คนในชุมชนหรือบุคคลใดกระทำความผิด การบล็อกพื้นที่แบบบูรณาการซึ่งเป็นการทำงานในลักษณะบูรณาการ ประกอบด้วยอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในพื้นที่ ในการบล็อกพื้นที่ที่ประชาชนบุกรุกก่อนแล้วไว้ให้จำกัดเพียงเท่านั้น เพื่อไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติม สืบหาข้อมูลและจัดทำทะเบียนเป็นรายแปลง ซึ่งหากพบว่ามีมีการบุกรุกเพิ่มอีกจะขอคืนพื้นที่ดังกล่าวและดำเนินการปลูกป่าทดแทนต่อไป

กล่าวสรุปได้ว่า สาเหตุหลักที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีความเสื่อมโทรมและลดจำนวนลงเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม วิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากินของคนในชุมชนจึงดำเนินควบคู่ไปกับการพึ่งพาทรัพยากร และการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่อชุมชนที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยป่าในการทำมาหากิน และจะเกิดปัญหาความขัดแย้งกับภาครัฐ เกิดเป็นข้อถกเถียงว่าใครควรจะเป็นผู้ดูแลป่าระหว่างรัฐกับชุมชน

กรณีดังกล่าวมาข้างต้นเป็นข้อความที่พระครูวรธรรมวิวัฒน์,ดร.เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะตำบลโหล่งขอด พื้นที่นี้จึงได้รับเป็นพื้นที่ในการศึกษาการบริหารจัดการอันคับตัน ๆ ในการจัดการป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อต่อการรักษาป่าไม้ ผู้ปลูกจิตสำนึกทางจิตวิญญาณของประชาชนในพื้นที่ คือ “พระครูวรธรรมวิวัฒน์,ดร.เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพระสงฆ์” ที่ สร้างแรงผลักดันแนวคิดในการพัฒนาเมื่อเห็นว่าในบ้านเกิดตัวเองเกิดประสบปัญหาทุกข์และต้องทนภัยแล้งและน้ำป่าไหลหลากท่วมไร่นา ชาวบ้านจนได้รับความเสียหายแต่ในวันนี้ท่านได้เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถรวบรวมจิตใจคนทั้งตำบลเพื่อร่วมกันพัฒนาพื้นที่ที่ประสบภัยต่างๆ ด้วยเหตุนี้เองผู้วิจัยจึงเห็นคุณค่าทางความคิดของท่านจึงมุ่งประเด็นการศึกษา ไปที่ ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ที่มี ด้านการพัฒนาพื้นที่อย่างจริงจังและได้รับเป็นพื้นที่ต้นแบบระดับประเทศ โดยมีการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการจัดตั้งโครงการต่างๆไม่ว่าจะเป็น โครงการหมู่บ้านตัวอย่างตามรอยเท้าพ่อ และการ นำเสนอผลความสำเร็จเป็นรูปธรรมคือการสร้างโมเดล หรือ โหล่งขอดโมเดลขึ้นขณะนี้พื้นที่ที่ได้รับการยกย่อง มีการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ

โครงการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชน จัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวง ตำบล โหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการคลินิก เทคโนโลยีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพเชียงใหม่ ภายใต้โครงการคลินิก เทคโนโลยีเคลื่อนที่เมื่อปี พ.ศ. 2549 ความเป็นมาครั้งแรกกองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีผลดำเนินงานดีมาโดยตลอดตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ในปี พ.ศ. 2544 และไม่มีหนี้เสียในระบบเลย แต่ทุนที่ได้รับจัดสรรจากรัฐบาลไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของประชาชนในหมู่บ้าน มีการขอสินเชื่อจากธนาคารกรุงไทยมาให้ประชาชนในชุมชนได้กู้ในช่วงเริ่มต้นสภาพภูมิประเทศของชุมชนบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด ห่างไกลจากตัวอำเภอพร้าวถึง 33 กิโลเมตร และห่างไกลจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ถึง 66 กิโลเมตร ซึ่งทำให้ประชาชนในชุมชนไม่สะดวกในการเดินทางไปติดต่อสถาบันการเงินหรือธนาคารพาณิชย์อื่นในตัวอำเภอและตัวจังหวัดได้ ทางคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจึงเริ่มปรึกษาหารือและประชุมกับคณะทำงานของคลินิกเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาคพายัพเชียงใหม่ จึงเกิดความคิดในการจัดตั้งหน่วยงานกลางในการระดมทุน เกิดการออมเงิน และใช้เงินที่ได้จากการระดมทุนในชุมชนเป็นแหล่งทุนให้กับประชาชนได้เข้าถึง

โดยมีสโลแกน “ให้ทุนในชุมชนกลับมาพัฒนาชุมชน” และเป็นไปตามแนวทางของโครงการคาราวานคลินิกเทคโนโลยีเคลื่อนที่ที่มีวัตถุประสงค์ที่ให้ประชาชนมีอาชีพเข้าถึงแหล่งเงินทุนและพึ่งพาตนเองได้ ได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. ฝ่ายท้องถิ่น) ในชื่อโครงการ “ระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมของสถาบันการเงินชุมชน บ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และในปี 2556 ได้มีการลงทุนจัดซื้อที่ดินและสร้างสำนักงาน ซึ่งเป็นการเปิดสถาบันการเงินชุมชนบ้านหลวงอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2557 จะเห็นได้ว่าสถาบันการเงินชุมชนโหล่งขอด มีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องตามสภาพเศรษฐกิจของชุมชน โดยปัจจุบันสถาบันการเงินชุมชนต้องบริหารการเงินและทรัพย์สินทั้งสิ้นเป็นวงเงินเกือบ 30 ล้านบาท ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาต่อไป ดังนั้นสถาบันการเงินแห่งนี้ยังต้องการการสนับสนุนจากรัฐในองค์ความรู้ ด้านการบริหารจัดการ การเงิน บัญชี และสินเชื่อ เพื่อให้เกิดความมั่นคง โปร่งใส ตรวจสอบได้ และพัฒนาต่อยอดไปให้เกิดเป็นหน่วยงานต้นแบบหรือศูนย์การเรียนรู้ ปัจจุบันสถาบันการเงินโหล่งขอด มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 26 ล้านบาท แบ่งเป็นหุ้นส่วน 3 ล้านบาท เงินสะสมสะสมทรัพย์ 2 ล้านบาท ที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง 4 ล้านบาท โดยมีธุรกรรมและกิจกรรมดำเนินการหลากหลาย เช่น การส่งเสริมการออม การให้บริหารรับฝากถอนเงิน การให้สินเชื่อแก่สมาชิก การให้สวัสดิการแก่สมาชิก การสนับสนุนกิจกรรมในชุมชน ดังข้อมูลทีกล่าวมานั้นจะเห็น

ได้ถึงผลสำเร็จอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญของชุมชน โดยชุมชนพัฒนาตนเองและเป็นรูปธรรมสามารถขับเคลื่อนไปสู่ ทิศทางที่พึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องรอรัฐบาลใช้งบประมาณเข้าไปสนับสนุน

รูปที่ 4.5 แสดงกิจกรรมการตั้งสถาบันการเงิน “ให้ทุนในชุมชนกลับมาพัฒนาชุมชน”

พลังชุมชนที่เข้มแข็งสามารถสร้างเศรษฐกิจการสร้างสรรค์ที่พัฒนาต่อยอดให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นจะสอดคล้องกับแนวคิดการบริการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Service: NPS) การบริหารภาครัฐแบบมีส่วนร่วม ประกอบกับการทำงานของภาคประชาชนในชุมชนที่เข้ามาเป็นหุ้นส่วน จัดเป็นหัวใจสำคัญในแนวคิดด้านรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง เพราะการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตประชาชนในชนบทให้ยั่งยืนต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมพร้อมกับการ ป้องกัน อนุรักษ์ ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนพึ่งพาอยู่ ได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร Public Administration Review เดือนพฤศจิกายน/ธันวาคม ค.ศ. 2000 เสนอ โดย เป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ เน้นบทบาทของภาครัฐในฐานะผู้บริการรับใช้พลเมือง ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการบริหารภาครัฐ มองการบริหารและการบริการสาธารณะของรัฐกับเอกชนนั้นแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องการตระหนักถึงความเป็นพลเมืองกับเรื่องความรับผิดชอบต่อสาธารณะ

“การสร้างสถาบันการเงินของโหล่งขอดขึ้น จัดเป็นการพัฒนาทางด้านการเงินเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนมากขึ้น อีกทั้งชุมชนโหล่งขอด ยังไม่ต้องไปฝากเงินไกล เพราะชุมชนเราห่างจากตัวเมืองถึง 80 กิโลเมตรโดยทางเราได้ส่งเสริมการฝากเงินในชุมชนเพื่อเป็นเงินออมเป็นทุนหมุนเวียนให้แก่ประชาชนในพื้นที่” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤศจิกายน 2559)

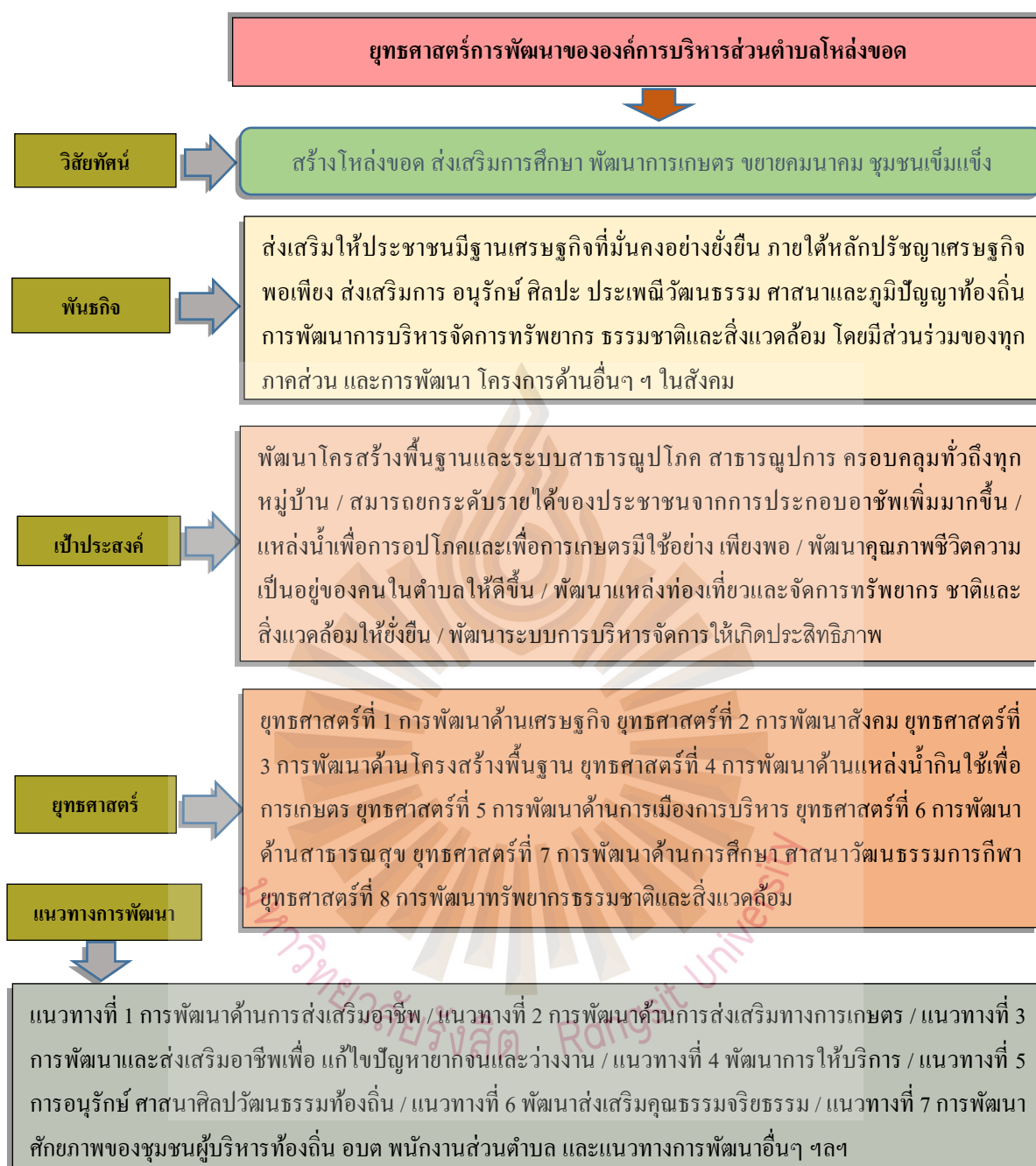
จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลพบว่า การสร้างรายได้ขับเคลื่อนภายในชุมชน โหล่งขอดนั้น ให้ข้อมูลที่ตรงกัน คือ มีสถาบันการเงินไว้ออมทรัพย์ อีกทั้งยังสามารถขับเคลื่อนชุมชน ให้คนในชุมชนกู้ได้ยามเดือดร้อน ประชาชนในพื้นที่มีเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชนไม่ต้องกู้ยืมนอกระบบ แบ่งปันกันภายใน ผู้วิจัยเห็นคิดของคนภายในชุมชนว่าเรามีแนวคิดที่มาจากชุมชนอื่นอย่างชัดเจน ด้วยการนำแผนงานของภาครัฐมาใช้ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน ได้อย่างไม่ต้องบังคับ และยังมีความรู้เรื่องระบบเงินออมอีกด้วย

4.8 ยุทธศาสตร์การพัฒนาและพันธกิจ

ด้านประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด สร้างโหล่งขอดให้น่าอยู่ ส่งเสริมการศึกษา พัฒนาการเกษตร ขยายเขตคมนาคม ชุมชนเข้มแข็ง

“ชุมชนกลับมาพัฒนาชุมชน”

กิจกรรมด้านการพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านแหล่งน้ำกินใช้เพื่อการเกษตรของโหล่งขอด เนื่องด้วยชุมชนโหล่งขอด ลักษณะงานที่ปฏิบัติจะเป็นการจัดทำฝายชะลอน้ำเพื่อให้มีใช้ในดูแล้ง การจัดทำฝายทางผู้นำชุมชนกิจกรรมสร้างกำลังรวมใจเพื่อพัฒนาชุมชนเพื่อให้มีประสิทธิภาพด้านการพัฒนา จัดทำโครงการสร้างฝายต่าง ๆ ขึ้นเพื่อปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ให้มีผลสำเร็จ การจัดการฟื้นฟูแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรให้ชุมชนท้องถิ่นโหล่งขอดได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ โดยร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ กรมป่าไม้อุทยานศรีลานนา ที่ปรึกษาพิเศษกรมป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่และคณะทำงานขับเคลื่อนจัดกิจกรรมการสร้างฝายชะลอน้ำตาม โครงการ แนวคิดพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

รูปที่ 4.6 แสดงด้านประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด

รูปที่ 4.7 การทำฝาย เพื่อพัฒนาด้านแหล่งน้ำกินใช้เพื่อการเกษตรโหล่งขอด

จากที่ปรากฏดังรูปที่ 4.7 โหล่งขอด พยายามสร้างฝายชะลอน้ำกึ่งถาวรเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ ในช่วงฤดูแล้ง หรือชะลอน้ำหลาก ชุมชนท้องถิ่น โหล่งขอดตระหนักและรู้ดีว่า ช่วงฤดูแล้ง แต่ละปีที่ประชาชนเคยประสบกับเหตุการณ์ภัยแล้ง ไม่มีน้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และใช้ในการทำ การเกษตร ย่อมตระหนักเห็นคุณค่าสิ่งเหล่านี้ เพราะเป็นเครื่องมือที่เสริมสร้างชีวิต ในการเกษตร ประชาชนโหล่งขอดส่วนใหญ่ทำการเกษตร ร้อยละ 70% ของพื้นที่ น้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำ การเกษตรชาวบ้านต่างต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติ

“.....เมื่อก่อนสมัย บ้านหลวงของเฮ้า เคยโดนน้ำป่าพัดบ้านเรือนเสียหาย เวลาหน้าแล้ง ก็แล้งจริงๆ ไม่มีน้ำใช้น้ำกินเลย พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ก็เรียกประชุมชนกันว่าจะเอาใจดี นานข้าว สวนได้ผลกระทบบอย่างหนัก จึงมีแนวคิดขอความช่วยเหลือร่วมมือกันไปช่วยกัน ทำฝายแก้มัวเล็กๆตอนหน้าแล้ง เข้าไปช่วยกัน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต) ช่วยส่ง เรื่องไปยังจังหวัด จากนั้นมาไม่นานหน้าก็มีคนมาให้ความรู้ด้านการทำฝาย และเริ่มมี โครงการเข้ามาเรื่อยๆ...” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2560)

การมีส่วนร่วมด้านพันธกิจของชุมชนโหล่งขอดกับภาคประชาคมของกลุ่ม 5 ภาควิ ความสำคัญเพื่อเพิ่มความเติบโตทางเศรษฐกิจมุ่งเสริมสร้างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ใน พื้นที่ชุมชน เพื่อดึงดูดให้จังหวัดเห็นถึงความตั้งใจมุ่งมั่นในการพัฒนา ลดความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจและขับเคลื่อนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ดัง ฉายออกมา ให้เห็นภาพรวมของพันธกิจชุมชน

พันธกิจ งานมวลชน

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ จัดทำเวทีประชาคมของกลุ่ม 5 ภาคลีกค้ำตำบลโหล่งขอด อันประกอบด้วย คณะสงฆ์ตำบลโหล่งขอด องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด ชมรมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านตำบลโหล่งขอด ส่วนราชการในพื้นที่ตำบลโหล่งขอด กลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น กลุ่ม ผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. เป็นต้น เพื่อระดมความคิดเห็นในการจัดทำกิจกรรมในการ ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมา เพื่อบังคับใช้ในพื้นที่ จัดตั้ง คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และพื้นที่ทำกินระดับหมู่บ้านและระดับตำบล เพื่อทำหน้าที่ในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภายใต้กติกาชุมชนที่กำหนดไว้ จัดตั้ง ผู้ประสานงานด้านการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละหมู่บ้าน โดยให้ทาง หมู่บ้านเป็นผู้คัดเลือกกันเองเพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการทำหน้าที่สอดส่องดูแลผู้กระทำผิด ภายใต้กติกาชุมชนที่กำหนดไว้และประสานการทำงานด้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการศรีลานนา ระดมมวลชนในพื้นที่ในการดำเนิน กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่า การปลูกป่า การจัดทำแนว ป้องกันไฟป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ การบวชสัตว์ป่า สัตว์น้ำ เป็นต้น โดยการสนับสนุนจาก อุทยาน แห่งชาติศรีลานนา หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 สำนักงานพัฒนา ภาค 3 หน่วยบัญชาการทหาร พัฒนา กองทัพบกไทย สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 และหน่วยงานเอกชนต่าง ๆ

พันธกิจงานปลูกจิตสำนึก

ลักษณะงานที่ปฏิบัติการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มตั้งแต่การปลูกจิตสำนึกให้แก่เด็กเยาวชนในพื้นที่ให้มีความรักความหวงแหนใน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการฝึกอบรมให้ความรู้ การปลูกป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ การเข้าค่ายของเยาวชนในช่วงปิดภาคเรียนเพื่อให้เยาวชนได้ ลงมือปฏิบัติในพื้นที่จริงในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้เกิด กระบวนการมีส่วนร่วมขึ้น รณรงค์ประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ทั้งการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น แผ่นพับ ป้ายไวนิล แผ่นบันทึกละเอียดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เชิดชูบุคคลตัวอย่างที่ทำหน้าที่ในด้านอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานและเป็นตัวอย่างให้บุคคลอื่นได้นำไปปฏิบัติตาม

พันธกิจงานส่งเสริมอาชีพ

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นและลดการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น การส่งเสริมการไถกลบต้นข้าวโพดหรือต่อซังข้าวเพื่อเป็นปุ๋ยแทนการเผาทำลาย การส่งเสริมการบดย่อยกิ่งไม้จากการตกแต่งกิ่งมะม่วง ลำไย เพื่อนำมาทำปุ๋ยแทนการเผาทำลาย การส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การส่งเสริมการจัดสวน การส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในครัวเรือน การส่งเสริมการทำยาสมุนไพร การปล่อยปลาลงแหล่งน้ำสาธารณะต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อเป็นแหล่งบริโภคของประชาชน เป็นต้น ทั้งนี้หากประชาชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะลดลง

การดำเนินการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และการป้องกันกันการตัดไม้ทำลายป่าขององค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งخอด มีแนวทางการปฏิบัติงานที่ชัดเจน เป็นรูปแบบป่าไม้ในอุดมคติของกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องการและพึงพอใจเพื่อจะให้เป็น โมเดลของประเทศต่อไป

กรณีที่ได้มีการบล็อกพื้นที่มิให้มีการบุกรุกป่าเพิ่ม และจัดทำข้อมูลทะเบียนเป็นรายแปลงเฉพาะบุคคลเรียบร้อยแล้ว ด้วยความยินยอมของประชาชนในพื้นที่ 9 หมู่บ้าน ทั้งตำบลโหล่งขอด เมื่อมีการปฏิบัติตามกติกาชุมชนด้านป่าไม้อย่างเข้มแข็ง และจะดำเนินการต่อยอดออกเป็นหนังสือรับรองสิทธิเฉพาะชุมชนในตำบลโหล่งขอด ขอให้พิจารณาดำเนินการด้วยความรอบคอบ โดยใช้หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องมิให้เป็นการเพิกถอนที่ดินในเขตอุทยาน หรือจะต้องมีเงื่อนไขบังคับในการครอบครองทำประโยชน์เกี่ยวกับระยะเวลาหรือเรื่องอื่น ๆ ที่จำเป็น และให้ใช้กฎหมายที่ให้อำนาจหน้าที่ที่สามารถดำเนินการได้ เช่น กฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2557 เป็นต้น

การผลักดันให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมมือกับคณะ 5 ภาครีเื้อข่ายร่วมกับประชาชน สร้างแหล่งเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยการประชุมกลุ่มในการสร้างหรือพัฒนาพื้นที่ให้แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ จุดเด่นของ

โหล่งขอด คือ วัด ชาวบ้านในพื้นที่สำคัญกับวัดเป็นอันดับแรก ๆ ของกิจกรรม เพราะวัด เป็นสถานที่รวมจิตใจ และเป็นแหล่งเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารเพราะท่านพระครูวรวรรณวิวัฒน์, ดร.เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะตำบลโหล่งขอด ถือเป็นพระนักปฏิบัติเป็น แก่นนำสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนให้ก้าวเข้าสู่ชุมชนยั่งยืนด้วยการพัฒนาด้านต่างๆ และริเริ่มให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายได้นั้นสิ่งสำคัญ คือ การสร้าง “ความเป็นพลเมือง” ให้กับประชาชน ประชาชนนั้น หมายถึง ใครก็ได้ที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ ส่วนคำว่า “พลเมือง” หมายถึง ประชาชนที่กระตือรือร้นอยากจะเข้ามาช่วยงานบ้านเมือง ไม่อยู่เฉย ไม่เป็นเพียงผู้รับนโยบาย ไม่เป็นเพียงผู้รับบริการ และไม่เป็นเพียงผู้หย่อนบัตร พลเมืองจะต้องเป็นคนที่ชอบ และสนใจเรื่องของบ้านเมือง อยากจะทำให้บ้านเมืองดีและไม่ฝากบ้านเมืองไว้กับผู้นำเท่านั้น เมื่อมีปัญหาจะไม่ถามว่าผู้นำจะทำอย่างไร คิดอย่างไร รวมทั้งผู้นำระดับชาติด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2555)

จากประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ดังกล่าว เราจึงควรสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมกับประชาชนในการกำหนดนโยบายสาธารณะให้มากที่สุด เพราะปัจจุบันเราจะพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนใน “การกำหนดนโยบายสาธารณะ” ของประเทศไทย ที่ผ่านมาเป็นแค่เรื่องๆ ที่ผู้นำระดับสูงคิด และเห็นพ้องร่วมกันในหลักการเท่านั้น แต่ยังคงขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะจากประชาชนอย่างแท้จริง นโยบายต่าง ๆ ที่ลงมา นั้นจึงไม่ได้มาจากความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นจริง ๆ ดังนั้นคำถามสำคัญคือ เราจะทำอย่างไรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ เพื่อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมองว่า การสร้างความเป็นพลเมืองให้กับประชาชนจึงเป็นบทบาทที่สำคัญ เพราะเมื่อไหร่ก็ตามที่เรามีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองเราจะเป็นผู้ที่ตื่นรู้ต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น สังคม จนถึงระดับประเทศ และแสดงออกถึงความกระตือรือร้นในการรักษาสิทธิต่าง ๆ ของตน รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการแสดงออกซึ่งสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกทางสังคมที่มีต่อรัฐ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ไม่ใช่มีแต่นักการเมือง นักธุรกิจ หรือข้าราชการ เพราะการมีส่วนร่วมในกิจการของรัฐเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของพลเมือง ทำให้ภาคประชาชน มีความเข้มแข็งมากขึ้น เพราะประชาชนจะมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะได้อย่างไรหากปราศจากความเป็นพลเมือง

จากผลการศึกษาในบทที่ 4 นี้จะพบว่าจิตสำนึกพลเมืองของชาวโหล่งขอด อำเภอพร้าว เชียงใหม่ มีรูปแบบของแนวคิดเป็น “รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง” อย่างชัดเจน ชุมชนโหล่งขอด เป็นภาคประชาชนที่ให้ สำคัญของการดำเนินทุกกิจกรรมในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง อย่างไรก็ตาม ชุมชน เน้น “ประชาชนเป็นใหญ่” ฟังเสียงประชาชนคนน่านก่อนเสมอให้ชุมชนโหล่งขอดจึงเป็น กำลังสำคัญในการดำเนินนโยบายของรัฐไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม ยิงนำประทับใจมากตรงที่ว่าข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ไม่เกี่ยงงอนที่จะนำพาชาวบ้านและชุมชนเข้ามาร่วมกันทำงานด้วยให้ ประชาชนสามารถแสดงความต้องการผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน สะท้อนถึงการปฏิบัติต่อ ประชาชนในฐานะ “พลเมือง” อย่างชัดเจน ส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนของโหล่งขอด มีหลัก ธรรมาภิบาลและไม่ส่งผลกระทบต่อทางลบต่อคนในพื้นที่

บทที่ 5

บทบาทชุมชน : กับสถานการณ์คนกับป่าแนวคิดการจัดการป่าชุมชนเปรียบเทียบ: กรณีไม่ประสบความสำเร็จ

5.1 โครงสร้างอำนาจรัฐกับบทบาทชุมชน

ความแตกต่างของกระบวนทัศน์ (Paradigm) ระหว่างรัฐกับชุมชน ที่เข้าใจความหมายของการเป็นเจ้าของแตกต่างกันทำให้เกิดความขัดแย้งในการบริหารจัดการและให้ความหมายของ มูลค่าทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป ซึ่ง (ยศ สันต์สมบัติ 2560, น. 107-109) ซึ่งให้เห็นว่าความลึกลับขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนเกิดจากกลไกในการรักษาอำนาจเหนือทรัพยากรที่แตกต่างกันระหว่าง “กฎหมายกับประเพณี” ซึ่งเป็นช่องว่างที่ลึกลับกันอยู่ระหว่าง “สิทธิตามประเพณี” ของชุมชนกับอีกด้านหนึ่ง ได้แก่ นโยบายและกฎหมาย หรือเรียกว่า “สิทธิตามกฎหมาย” รวมถึง มาตรการดำเนินงานของทางราชการซึ่งละเมิดและลดทอนสิทธิชุมชนและจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติของชุมชน ท้องถิ่นเรื่อยมา ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในการใช้อำนาจรัฐเพื่อทำการบังคับใช้กฎหมาย การขยายอำนาจรัฐผ่านการควบคุมทรัพยากรป่าไม้ แม้รัฐพยายามลดช่องว่างของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในการแสดงสิทธิเหนือทรัพยากร โดยการยอมรับการอนุรักษ์ด้วยระบบความเชื่อ แต่ก็ยังไม่ยอมรับรูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน รัฐจึงต้องเร่งสร้างการส่งเสริมสถานะทางเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบของนโยบายการค้า การสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนสร้างอาชีพ คือ การให้ชุมชนเน้นการผลิตเพื่อขายการกระจายบทบาทเข้าสู่สังคมชุมชน การส่งเสริมการศึกษาแบบคนในเมืองที่ทำให้คนมีรายได้หลักจากค่าตอบแทนมากกว่าการดำรงชีพตามวิถีธรรมชาติ

แนวนโยบายที่รัฐนำมาใช้ในการพัฒนาชนบทจะเป็นไปตามกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่สามารถปฏิเสธการรุกรานของโลกาภิวัตน์ การสร้างความทันสมัย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต มนุษยชาติมีความคิดและตั้งใจเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรตลอด พัฒนาการทางสังคม สังคมมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์หรือ

ยุคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม นโยบายและแผนการใช้ทรัพยากรมิใช่รูปแบบปัจจุบัน ถูกกำหนดโดยความคิดเห็นพ้องต้องกันของชุมชนหรือผู้นำ ซึ่งตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรเมื่อไหร่ ที่ไหน อย่างไร มากน้อยเท่าไร การบริหารจัดการทรัพยากรในอดีตตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสังคมมิใช่ฐานทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม คุณค่าและความเชื่อเป็นแรงผลักดันต่อนโยบายและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมแบบไม่เป็นทางการของชุมชนนั้น จนเมื่อมนุษยชาติพัฒนาเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจเริ่มทำบทบาทหน้าที่จัดสรรทรัพยากรที่จะใช้ในสังคม โดยมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ เพื่อวัตถุประสงค์คือผลกำไรสูงสุด ซึ่งแปลความหมายใกล้เคียงกับการผลิตให้สูงสุด ขณะที่ความต้องการของสังคมหรือแนวคิดค่านิยมความเชื่อของชุมชน ซึ่งเคยทำหน้าที่กำหนดการบริหารจัดการทรัพยากรในอดีต เสื่อมบทบาทหน้าที่ลงจนสิ้นผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง คือ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่ไม่ยั่งยืน (จิราภรณ์ คชเสนี, 2556, น.136)

5.2 ศึกษาพื้นที่การจัดการป่าชุมชนที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ข้อมูลกับพื้นที่ประสบความสำเร็จ

ปัญหาความไม่เข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน เป็นปัญหาความไม่เข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอ และร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน (สนธยา พลศรี, 2547, น. 49) ซึ่งการพัฒนาชุมชนมีการดำเนินตามกระบวนการต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งได้รับการส่งเสริมทั้งจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งการส่งเสริมการพัฒนาต่าง ๆ ที่ได้มีการส่งเสริมจากภาครัฐนั้นมีทั้งที่ประสบความสำเร็จ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เจริญขึ้นและไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา แต่การพัฒนาชุมชนนั้นย่อมประสบกับปัญหาต่าง ๆ อยู่แล้ว ซึ่งแต่ละปัญหาก็มีแนวทางแก้ไข ซึ่งปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ถ้าสามารถแก้ไขได้ก็จะช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนนั้นมีศักยภาพและช่วยเพิ่มขีดความสามารถให้กับชุมชนสามารถอยู่รอดได้ โดยปัญหาหนึ่งที่ชุมชนประสบอยู่จากการดำเนินงานพัฒนา คือ ปัญหาความไม่เข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านความไม่เข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือองค์กร ชาวบ้านเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในการดำเนินงานพัฒนา โดยกรมพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายขององค์กรประชาชน คือ การรวมตัวของประชาชนในหมู่บ้านหรือตำบลในรูปของกลุ่มตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเองหรือสนองวัตถุประสงค์ของ

ชุมชน หรือแม้กระทั่งตอบสนองวัตถุประสงค์ของทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุนกลุ่มที่จัดตั้งอาจเป็นการจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ไม่มีกฎหมายรับรองแต่อาจมีระเบียบราชการ หรือระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มที่เป็นทางการซึ่งจัดตั้งขึ้น โดยมีกฎหมายรองรับ และเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลแล้วแต่กรณี (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, น. 22) การรวมกลุ่มของชาวบ้านนั้นเกิดจากหลายกรณี โดยเกิดจากทั้งการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มของภาครัฐ และความต้องการของประชาชนเอง แต่ถ้าองค์กรชุมชน/และองค์กรชาวบ้านนั้นขาดความเข้มแข็งก็ทำให้ไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่และส่งผลให้เกิดปัญหาได้ การรวมกลุ่มนั้นเกิดจากสาเหตุหลายประการไม่ว่าจะเป็นเกิดจากความยากจน การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม เพื่อความอยู่รอด เพื่อเพิ่มพลังปัญญา เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แต่การรวมกลุ่มมิได้เป็นเป้าหมายในตัวหรือไม่ได้เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา แต่การรวมกลุ่มเป็นสื่อกิจกรรมที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง ชุมชนสามารถกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตน ชุมชนสามารถรักษาวัฒนธรรมประเพณี ทั้งยังทำให้มีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในความเป็นชุมชนของตน

การรวมกลุ่มทำให้เกิดกระบวนการปฏิสัมพันธ์ เกิดการโต้เถียงขัดแย้ง เกิดการประนีประนอม และเกิดการตัดสินใจที่จะเลือกสิ่งที่ดี ในท่ามกลางความเคลื่อนไหวนี้จะมีการสร้างวัฒนธรรมของกลุ่ม เช่น การสร้างระเบียบและการปฏิบัติตามระเบียบ การตรงต่อเวลา การมีวินัย การโปร่งใส การตระหนักในภาระหน้าที่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะถูกสร้างในกลุ่มเล็กก่อน จากนั้นจะเกิดการแทรกซึมเข้าสู่ชุมชน (ถ้ากระบวนการกลุ่มเป็นไปอย่างถูกต้อง) ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวและสร้างความเข้มแข็งขึ้น (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, น.18-19) เมื่อกลุ่มมีความเข้มแข็งก็สามารถทำให้ชุมชนชุมชนพัฒนาได้ แต่องค์กรชาวบ้านไม่ได้ประสบความสำเร็จเสมอไปย่อมมีกลุ่มที่ประสบกับปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องการแก้ไข ซึ่งปัญหาที่แต่ละกลุ่มพบเจอก็มีไม่เหมือนกัน แม้ว่าองค์กรชาวบ้านจะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาแต่ในองค์กรก็ยังคงมีปัญหาหลายประการ เป็นต้นว่า

- 1) ปัญหาผู้นำ มีทั้งการขาดแคลนผู้นำ, ผู้นำขาดความน่าเชื่อถือ, ทักษะไม่ดีต่อกันของผู้นำ ผู้นำขาดความรู้ในการแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิก
- 2) ปัญหาจากสมาชิก โดยปัญหาจากสมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นการไม่ให้ความร่วมมือจากสมาชิกภายในองค์กรเอง

3) ปัญหาจากกิจกรรม ซึ่งสามารถแยกแยะได้เป็น 2 ประการใหญ่ ๆ คือ ประการแรก กิจกรรมไม่สอดคล้องกับพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ประการที่สอง กิจกรรมต่าง ๆ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านได้

4) ปัญหาการบริหารจัดการ

5) ปัญหาเรื่องเงินทุน

ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นดำรงอยู่ในองค์กรชาวบ้านแทบทุกแห่งอาจมีมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ของแต่ละองค์กร ถ้ามองว่าปัญหาต่าง ๆ เป็นเรื่องธรรมดาที่แก้ไขได้ ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำองค์กรชาวบ้าน สมาชิก และชาวบ้านทั่วไป ก็ต้องร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่และพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งขึ้น โดยแนวทางพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านมีหลายแนวทาง ดังที่ สมพันธ์และคณะ ได้เสนอไว้คือ

1) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีจุดเน้นที่สิทธิและอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการปัญหาต่าง ๆ โดยมีจุดสำคัญ 2 ประการ คือ

1.1) นโยบายของรัฐและกฎหมาย จะต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านมากขึ้น

1.2) การกำหนดแผนงาน งบประมาณ และ โครงการ จากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่าง ๆ ในลักษณะของการดำเนินงาน โดยภาครัฐและเอกชนลงไปปฏิบัติงานกับองค์กร

2) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่ สำหรับการทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่เป็นพื้นที่ทำงานใหม่ มีแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็ง ดังต่อไปนี้

2.1) การศึกษาเรียนรู้ปัญหาชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม

2.2) การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา

2.3) การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหา

2.4) การรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกัน

2.5) การติดตามแก้ปัญหาและพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

3) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากในปัจจุบันแทบทุกชุมชนมีองค์กรชาวบ้านดำเนินกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ อยู่แล้ว มีทั้งองค์กรชาวบ้านที่ถูกจัดตั้งโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้นำชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง

กิจกรรมพัฒนาที่ดำเนินการก็มีทั้งในส่วนที่ประสบผลสำเร็จและล้มเหลว ในขณะที่เดียวกันแทบทุกองค์กรก็มีปัญหาดำรงอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ดังนั้นสิ่งที่สามารถสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน คือ การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้าน ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรชาวบ้าน คือ มีผู้นำที่ดี มีความรู้ ก้าวทันสติใจ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านการเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์ แนวความคิด กระบวนการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและดำเนินกิจกรรมอยู่ (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540, น. 113-117)

ดังนั้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนแต่ละชุมชน เพราะเมื่อองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง คนภายในชุมชนก็จะมีความเข้มแข็ง ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งก็สามารถขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินการต่อไปได้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพก็เกิดขึ้น ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเองและเกิดความยั่งยืนในที่สุด

5.3 บทบาทด้านสังคมในพื้นที่

พื้นฐานสังคมความเชื่อหลักที่ว่า มนุษยชาติกำลังเผชิญวิกฤติการดำรงชีวิต ขณะที่ทรัพยากรบน โลกและความสามารถในการรองรับของธรรมชาติมีขีดจำกัด การเพิ่มจำนวนประชากร การผลิต การบริโภค การใช้ สิ้นแล้วแต่สร้างแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการทำหน้าที่ของธรรมชาติ ซึ่งขณะที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดูเหมือนจะไม่มีวันจบสิ้น สังคมเศรษฐกิจที่ดีจะต้องควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมที่ดี ความอยู่รอด คุณภาพชีวิต และเศรษฐกิจที่ดี จะต้องผูกพันกับธรรมชาติทั้งสิ้น ซึ่งคือสินทรัพย์ของโลกธรรมดำรงอยู่เพื่อชีวิตทั้งหมดไม่ใช่แต่มนุษย์เท่านั้น มนุษย์ไม่ได้แยกหรือควบคุมโลกมนุษย์ต้องการโลก

ปัจจุบันประเทศไทยเผชิญกับภัยคุกคามจากการลักลอบบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอย่างรุนแรง และนับวันยิ่งจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศ และสร้างปัญหาด้านอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล อุทกภัย ดินโคลนถล่ม และน้ำป่าไหลหลาก ดังเช่น การเกิดมหาอุทกภัย ซึ่งสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนและทางราชการเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ สืบเนื่องจากปัจจัยหลายด้าน เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร

ความต้องการใช้ที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและทำกิน และนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งผลให้ราษฎรเข้าไปบุกรุกแผ้วถาง เผาป่า ยึดถือครอบครองพื้นที่ป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีนายทุนและผู้มีอิทธิพลทำการจ้างวานให้ราษฎรเข้าไปบุกรุกทำลายป่า เพื่อตัดไม้มีค่าที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ และลักลอบส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ รวมทั้งมีการว่าจ้างราษฎรให้บุกรุกจับจองที่ดิน และเปลี่ยนมือนำไปออกเอกสารสิทธิ์โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายไปเป็นของนายทุน เพื่อทำเป็นบ้านพักตากอากาศ โรงแรม และรีสอร์ท ทำให้เกิดวงจรการบุกรุกทำลายป่าหมุนเวียนไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

“ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจในการศึกษารั้งนี้ ศึกษาข้อมูลด้านการเปรียบเทียบกรณีพื้นที่ที่ไม่ประสบความสำเร็จพื้นที่เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทำกิน โดยประชาชนในพื้นที่และกลุ่มนายทุนที่เข้าไปส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนแต่ในทางกลับกันได้สร้างความเสียหายให้แก่พื้นที่ต้นน้ำ ส่งผลกับพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นป่าชุมชนในพื้นที่เขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติจึงทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมาทั้งน้ำป่าไหลหลากในฤดูฝน ภัยแล้ง เพราะประชาชนในพื้นที่ขาดการตระหนักรู้และกลุ่มผู้นำยังขาดความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่อาศัยอยู่ทั้งนี้การอนุรักษ์จะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง

สาเหตุที่ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การบุกรุกอันเกิดจากราษฎร การเพิ่มขึ้นของประชากรในระยะ 50 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีจำนวนการเพิ่มขึ้นของประชากรค่อนข้างสูง สิ่งที่เป็นผลตามมา คือ ความต้องการหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย จากจำนวนประชากรที่มีเพิ่มมากขึ้นนี้ เมื่อถึงวัยทำงานแล้วจะมีทางออกอยู่ 3 ทางในการทำมาหากิน คือ ทำเกษตรกรรม ทำงานรับจ้าง ทำงานด้านบริการ หากไม่สามารถหาทางออกในการเลี้ยงชีพได้ก็เป็นผู้ที่ว่างงานไป สำหรับประเทศไทยพื้นฐานเดิมประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ฉะนั้นทางเลือกแรกของประชากรส่วนใหญ่มักจะเลือกอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็ไม้อาจจะเป็นเกษตรกรได้ทั้งหมด เพราะจำกัดในเรื่องพื้นที่ทำกินมีจำกัด ดังนั้นประชากรส่วนที่เหลือจากเกษตรจึงโยกย้ายไปทำงานรับจ้างซึ่งส่วนมากอยู่ในภาคอุตสาหกรรมและอีกส่วนหนึ่งก็หันไปทำงานด้านบริการ สำหรับงานรับจ้างและงานบริการนั้นใช้พื้นที่ในการทำงานน้อย แต่ภาคเกษตรกรรมมีความจำเป็นในการใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกค่อนข้างมาก ดังนั้นเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น และส่วนหนึ่งก็เลือกประกอบอาชีพเกษตรกร พื้นที่ต้องการใช้การเพาะปลูกก็ต้องการเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการแสวงหาที่ทำกินใหม่ในอดีตที่ใครร้างว่างเปล่า ราษฎรก็สามารถเข้าไปบุกเบิก จับจองใช้เพาะปลูกได้อย่างอิสระ ปัจจุบันพื้นที่ว่างเปล่าแทบจะไม่มีเหลือยกเว้นที่สาธารณะ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ เป็นต้น

5.4 บริบทด้านพื้น และสภาพอุปสรรคการพัฒนาชุมชน

จากสภาพปัญหา ราษฎรมีระดับการศึกษาต่ำ หรือมีอัตราคนไม่รู้หนังสือมาก นับว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาใหญ่ ๆ หลายประการ เช่น ก่อให้เกิดปัญหาอัตราการเกิดของประชากรสูง ปัญหาการขาดระเบียบวินัยและไม่เคารพกฎหมาย ปัญหาง่ายต่อการถูกปลุกกระดม และปัญหาเรื่องการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ป่าไม้จะเป็นของรัฐบาล รัฐบาลจะเป็นเจ้าของทรัพยากร อันเป็นสมบัติส่วนรวมของชาติ แต่จากที่ประชาชนได้รับการศึกษาน้อย ในประเทศกำลังพัฒนา ทำให้ประชาชนคิดว่า เมื่อป่าไม้เป็นของรัฐ ก็ควรจะส่วนกลางของราษฎรทุกคน ฉะนั้นทุกคนจึงควรจะได้รับสิทธิในป่าซึ่งเป็นของรัฐนั้น ดังนั้นเมื่อราษฎรต้องการที่ดินสำหรับทำการเพาะปลูก จึงบุกรุกเอาเนื้อที่ป่าไม้เป็นที่ดินทำกินของตน โดยไม่คำนึงถึงกฎหมาย แม้ว่าจะได้รับการตักเตือนแล้วก็ตาม หรือการศึกษาต่ำ ทำให้ไม่เข้าใจถึงความหมายจากการทำลายป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร หรือภัยจากความแห้งแล้งเมื่อป่าถูกทำลาย

ราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร นับว่าการทำกสิกรรมในประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนามีส่วนในการทำลายป่าไม้ ทั้งนี้ เพราะราษฎรยังใช้วิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณ การเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นมักจะกระทำโดยการขยายพื้นที่ให้มากขึ้น การขยายพื้นที่เพราะปลูกมักจะนิยมโดยการบุกร้างถางป่า เพราะราษฎรถือว่าป่าเป็นของสาธารณะ และเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่มีสภาพดินอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำการเกษตร ป่าที่ถูกบุกร้างถางใหม่ ๆ พื้นดินยังไม่มีการปรับให้ราบเรียบจึงยังทำนาได้ไม่ดี ราษฎรมักจะเลือกปลูกพืชไร่ และพืชไร่ที่นิยมปลูกคือ มันสำปะหลังซึ่งเป็นพืชที่ต้องการแร่ธาตุในดินมาก จึงทำให้ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างรวดเร็วกว่าปกติ

การบุกรุกเนื่องจากผู้มีอิทธิพล การหาผลประโยชน์ผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพลต้องอาศัยราษฎรเป็นสำคัญ การซื้อป่าสงวนแห่งชาติจะมีราษฎรเป็นคนซื้อ การขายมีการชักชวนราษฎรมาจากภาคอีสาน บางครั้งมีการนำรถยนต์ไปรับมาเป็นคันรถเพื่อให้ราษฎรมาซื้อป่าบุกเบิกเป็นที่ทำกิน นอกจากผู้มีอิทธิพลจะได้เงินจากการขายป่าสงวนแล้ว ยังใช้ราษฎรเป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจ คือ ถ้าจำนวนราษฎรไปอาศัยอยู่มากเท่าไร ก็จะเป็นเงื่อนไขในการต่อรองในการขับไล่หรือดำเนินตามกฎหมาย ราษฎรเมื่อเสียเงินไปแล้วก็จะคืนรนต่อผู้ ถ้าจะมีการให้อภัยหรือย้ายไปอยู่ที่อื่น ทั้งนี้เพราะราษฎรส่วนมากขายที่ดินและบ้านเดิมไปหมดแล้วและมาปักหลักตั้งฐานที่นี้ ดังนั้น

เมื่อมีการดำเนินการจากทางรัฐบาล ราษฎรเหล่านี้มักจะไมยอมหรือคือคือคั่งต่อกฎหมาย เบื้องหลังของปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ผู้มีอิทธิพลจะเป็นผู้สนับสนุนซึ่งทำให้ชาวบ้านจัดขึ้นต่อกฎหมาย

นายทุนรับซื้อไม้เถื่อน นายทุนโรงเลื่อยจะรับซื้อไม้เถื่อนจากผู้มีอิทธิพลในป่าสงวนฯ โดยมีชาวบ้านผู้เลื่อยไม้แปรรูปให้กับผู้มีอิทธิพล โดยมากจะมีการเลือกตัดไม้ที่มีค่าหรือไม้หวงห้ามหรือไม้สงวนเพราะไม้เหล่านี้ราคาสูงและหายาก เช่น ไม้แดงจีน ที่นำมาทำเฟอร์นิเจอร์ ถัดจากไม้มีค่าก็จะตัดไม้ขนาดใหญ่ที่ตลาดต้องการ บางหมู่บ้านนายทุนจะเข้าไปติดต่อซื้อไม้โดยตรงจากชาวบ้านโดยการซื้อขาย นายทุนจะรับผิชอบโดยการขนไม้โดยนำรถเข้าไปขนไม้เถื่อนเอง สำหรับชาวบ้านจะได้เงินจากการทำไม้เถื่อนจำนวนไม่น้อย จะพบว่า พื้นที่ที่ถูกบุกร้างถางป่า เพื่อใช้ปลูกพืชไร่นั้น เมื่อเทียบกับจำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่ ผลผลิตที่ได้ไม่น่าจะพอเพียงกับการเลี้ยงชีพของราษฎรเหล่านั้น แต่ถ้าพิจารณาถึงชีวิตความเป็นอยู่ จะพบว่า หลายครอบครัวมีโทรทัศน์ดู มีรถจักรยานยนต์ผู้มีอิทธิพล มีรถยนต์ขับ เป็นต้น หากเป็นการทำไร่ตามปกติ สิ่งอำนวยความสะดวกที่มีราคาสูงเช่นนี้คงจะหาซื้อมาได้ยาก ค่าตอบแทนของแหล่งเงินก็น่าจะไม่พียงเรื่องการค้าไม้เถื่อนกับนายทุน

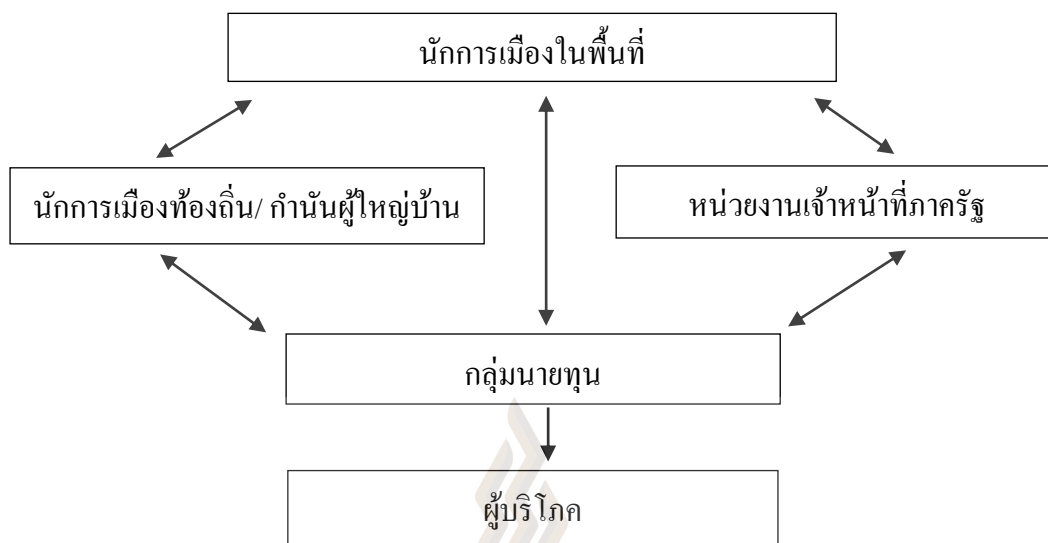
“เหตุผลข้างต้นนี้นำไปสู่การเกิด “ธุรกิจนอกกฎหมาย” กล่าวคือ บทบาททางเศรษฐกิจยิ่งป่าไม้ในบริเวณพื้นที่นั้นมีความอุดมสมบูรณ์มากเท่าใด ธุรกิจนอกกฎหมายก็เริ่มกระจายลงสู่พื้นที่นั้น ๆ ด้วยเหตุผลนี้ ผู้วิจัยมองว่า การที่ป่าไม้ในประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว นั้นอาจมีผลมาจากการบริหารจัดการของรัฐที่ยังขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการ เพราะกลุ่มธุรกิจนอกกฎหมายในบริบทที่ผู้วิจัยกล่าวอ้างถึงมาในรูปแบบแฝงนัยระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจในพื้นที่กับผู้ประกอบการธุรกิจต่างพื้นที่ กล่าวได้คือ ผู้ประกอบการตัวจริงกับผู้ประกอบการตัวปลอมนั่นเอง ผู้วิจัยจึงมองเหตุนี้ว่า ในกรณีที่ชุมชนอ่อนแอ ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มองค์กรชุมชนในพื้นที่มิได้ตระหนักถึงภัยคุกคามเหล่านี้ อาจจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ประสบภัยจากกลุ่มนายทุนหรือกลุ่มธุรกิจนอกกฎหมายนี้ ยกตัวอย่างเช่น ด้านอุตสาหกรรมทำไม้ในภาคเหนือ มีกลุ่มการปลูกไม้ห้างหุ้นส่วนหรือการปลูกไม้เพื่อธุรกิจ กล่าวคือ การค้าขายเป็นเรื่องของผลประโยชน์ไม่ว่าจะทางตรงทางอ้อมล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญต่อกลุ่มที่แสวงหากำไรจากป่า ป่าไม้ถือเป็นอัญมณีล้ำค่าของกลุ่มนายทุนค้าไม้ เหตุผลเดียวของกลุ่มนายทุนที่แฝงตัวมาก็คือซื้อใจประชาชนในพื้นที่ให้ตายใจ กลุ่มนายทุนประเภทนี้มักเป็นกลุ่มนายทุนที่มาจากประเทศเพื่อน บ้านหรือกลุ่มนายทุนต่างถิ่น”

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทย ทุกภาคส่วนของสังคมควรผนึกกำลังร่วมกันในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้ จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในสังคมให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับวิถีคิด ทักษะคิดในการดำเนินชีวิตใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ขณะเดียวกันต้องประสานเชื่อมโยงบทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนให้มีส่วนร่วมทำงานด้วยกันได้ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนา และเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพัฒนาดัชนีชี้วัดเพื่อสามารถสะท้อนผลการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้

5.5 ปรากฏการณ์การค้าไม้นอกกฎหมาย

สถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในบริบทโลก และปัจจัยภายในประเทศ ทั้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งการเจริญเติบโตและการแข่งขันทางการค้า และการลงทุน ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเกินศักยภาพในการรองรับของระบบนิเวศในขณะที่ยังขีดความสามารถของการบริหารจัดการและเครื่องมือทางนโยบาย เช่น ฐานข้อมูล กฎระเบียบ การบังคับใช้กฎหมาย และเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ยังมีสามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศอย่างต่อเนื่อง สภาพปัญหาการค้าไม้นอกกฎหมายในพื้นที่หนึ่งของภาคเหนือติดกับประเทศเพื่อนบ้านนั้น กลุ่มนายทุนค้าไม้ยังคงดำเนินการภายใต้กฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ แต่ในทางกลับกันข้อบังคับกฎหมายก็สามารถทำอะไรได้ เนื่องจากการรับสินบน การส่งส่วย และมีการเตรียมแผนการอย่างดี โดยมีกลุ่มนักการเมือง ข้าราชการ ทหาร ตำรวจในพื้นที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องนั่นเอง เพียงเท่านี้กลุ่มนายทุนต่างพื้นที่ก็สามารถเข้ามาบุกกรุกป่าและอ้างสิทธิในการทำกินต่อไป

จากประเด็นข้างต้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสรุปการเชื่อมโยงที่เอื้อประโยชน์ ออกมาเป็นรูปที่ 5.1 ดังต่อไปนี้

รูปที่ 5.1 การแสดงถึงสังคมที่คุกคามทรัพยากรธรรมชาติ

สรุปรูปที่ 5.1 การเอื้อประโยชน์จากหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่ออำนวยความสะดวกกิจกรรมให้เป็นไปได้ง่ายขึ้น เพราะกรณีดังกล่าวข้างต้นและกลุ่มมีการเอื้อประโยชน์ทั้งสองฝ่ายการเป็นฐานเสียงให้นักการเมืองมีระบบเงินอุปถัมภ์ โอกาสพิเศษต่าง ๆ เพื่อที่จะสามารถดำเนินการในด้านต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกและไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใด ๆ กับธุรกิจนอกกฎหมาย โดยกลุ่มนายทุนต่างถิ่นจะให้ผลตอบแทนในรูปแบบตัว เงินหรืออาจให้เป็นรายเดือน รายปี และโอกาสพิเศษต่าง ๆ

5.6 พื้นที่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบที่ 2

ในส่วนนี้ผู้วิจัยทำการศึกษา ตำบลบ้านแม่สิน อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัด สุโขทัย : กรณีที่ 2 ผู้วิจัย ได้ดำเนินการศึกษาโครงสร้างบริบทการจัดการป่าชุมชน

1) ด้านกายภาพ ทิศเหนือ ติดต่อกับพื้นที่ของตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ทิศใต้ ติดต่อกับพื้นที่ตำบลแม่สำ และตำบลบ้านตึก อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันออก ติดต่อกับพื้นที่ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และติดต่อกับตำบลไทรย้อย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่ ทิศตะวันตก ติดต่อกับพื้นที่ตำบลมอก อำเภอด่าน จังหวัดลำปาง

2) ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศตำบลแม่สิน โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบ ลาดเชิงเขา จากทิศเหนือมาทางใต้เป็นที่ราบลุ่มและดอนขนาดเล็กสลับกันไป พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรทั้งพืชไร่ และสวนพืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชสวน ส้ม และพืชล้มลุก ปลูกตามฤดูกาล เช่น อ้อย ถั่วเหลือง ถั่วแขก และพืชผักสวนครัว

3) ลักษณะภูมิอากาศ อุณหภูมิสูงสุด 34 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 19 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยเดือน มี.ค.-มิ.ย. 32 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยเดือน พ.ย.-ก.พ. 21 องศาเซลเซียส

4) ลักษณะการใช้ที่ดิน จากการสำรวจการใช้ที่ดินภายในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สิน สามารถจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ดังต่อไปนี้

4.1) การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย จะกระจายอยู่โดยทั่วไปภายในเขตตำบล ในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำยม บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ถุนสูง

4.2) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม ในบริเวณฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของริมฝั่งแม่น้ำยมจะเป็นกิจการ บิมน้ำมัน ร้านของชำและ ร้านอุปกรณ์การเกษตร เป็นต้น

4.3) การใช้ที่ดินประกอบสถาบันการศึกษา ประกอบไปด้วยโรงเรียนระดับประถมศึกษา 10 แห่ง และระดับมัธยมศึกษา 4 แห่ง

4.4) การใช้ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา โดยในพื้นที่ตำบลแม่สินมีวัดจำนวน 7 แห่ง และสำนักสงฆ์ 16 แห่ง

4.5) การใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ การสาธารณสุขปโภคและสาธารณสุขการ โดยพื้นที่ดินแปลงใหญ่ในตำบล จะเป็นที่ตั้งของส่วนราชการกระจายตัวอยู่ทั่วไปในตำบล ได้แก่ ที่พักสายตรวจ 3 แห่ง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 4 แห่ง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน และหน่วยศึกษาการพัฒนาการอนุรักษ์ดินน้ำผาเวียงผ้า ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์

4.6) การใช้ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม จะได้แก่พื้นที่โดยรอบตำบลรวมทั้งพื้นที่ชนบททั่วไป

ตำบลแม่สิน ใช้ชื่อลำห้วยแม่สิน ซึ่งเป็นแหล่งแม่น้ำสายสำคัญของตำบลเป็นชื่อตำบล แยกมาจาก ต.แม่ลำ เมื่อ พ.ศ.2475 เดิมมี 4 หมู่บ้าน พ.ศ.2511 - 2533 แยกเป็น 11 หมู่บ้าน พ.ศ.2520 - 2538 แยกเป็น 21 หมู่บ้าน พ.ศ.2542 แยกเป็น 25 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านสุเม่น, หมู่ที่ 2 บ้านแม่เทินใต้, หมู่ที่ 3 บ้านผาเวียง, หมู่ที่ 4 บ้านห้วยไผ่, หมู่ที่ 5 บ้านแม่ฮู้, หมู่ที่ 6 บ้านสะท้อ, หมู่ที่ 7 บ้านผาคำ, หมู่ที่ 8 บ้านแม่เทินเหนือ, หมู่ที่ 9 บ้านนาปลากั้ง, หมู่ที่ 10 บ้านปางสา, หมู่ที่ 11

บ้านโป่งดินตั้ง, หมู่ที่ 12 บ้านปากสิน, หมู่ที่ 13 บ้านหาดแค, หมู่ที่ 14 บ้านพงเสถียง, หมู่ที่ 15 บ้านปากตะเคียน, หมู่ที่ 16 บ้านโป่งวัว, หมู่ที่ 17 บ้านโป่งลำปาง, หมู่ที่ 18 บ้านปางสัก, หมู่ที่ 19 บ้านห้วยเตือ, หมู่ที่ 20 บ้านคอนเพชร, หมู่ที่ 21 บ้านสุเม่นเหนือ, หมู่ที่ 22 บ้านยางตอย, หมู่ที่ 23 บ้านวังทอง, หมู่ที่ 24 บ้านคงพริกแจว, หมู่ที่ 25 บ้านแม่ทาง

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง สลับที่ราบเชิงเขา และป่าไม้ มีทางหลวงแผ่นดินผ่าน 2 สาย มีแม่น้ำยมตัดผ่านเป็นหลัก และมีลำห้วยต่าง ๆ ไหลสู่แม่น้ำ มีพื้นที่ 646.80 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 40,793 ไร่

เขตพื้นที่ทิศเหนือ ติดกับตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ทิศใต้ ติดกับตำบลแม่สำ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแม่สำ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และตำบลวังชิ้น อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่

รูปที่ 5.2 พื้นที่อำเภอศรีสัชนาลัย

อาชีพหลัก ทำสวนส้มเขียวหวาน 88% อาชีพเสริม ทำนา 8%, ทำไร่ 2%, อื่น ๆ (ค้าขาย/เลี้ยงสัตว์) 2% สาธารณูปโภคจำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขต อบต. 2,980 ครัวเรือน การเดินทางเดินทางจากอำเภอสูโขทัย ใช้เส้นทางเดิมขึ้นทางเหนือ เข้าสู่ตำบลแม่สิน ผลิตภัณฑ์ส้มเขียวหวาน

เนื่องจากตำบลแม่สินมีอาชีพหลักด้านการเกษตร พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ปลูกพืชทางเศรษฐกิจ การทำสวนเป็นการเกษตรหลัก เนื้อที่ประมาณ 23,000 ไร่ มีทั้งผู้อาศัยในตำบล และนอกตำบลมาปลูก เกษตรกรมีปัญหาด้านการผลิต เช่น โรค แมลง ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต และการตลาด จึงรวมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือการแก้ปัญหาดังกล่าว และเพื่อประสานงานกับหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน จัดตั้งเมื่อ พ.ศ.2540 มีสมาชิก 40 คน ปัจจุบันมีสมาชิก 1,010 คน จำนวนจากทุกหมู่บ้าน และได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล

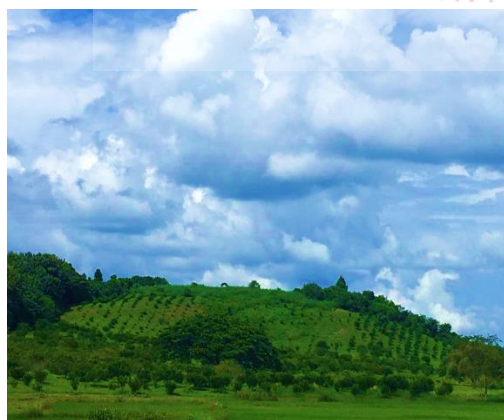
ประชาชนในพื้นที่สวนใหญ่ทำการเกษตร การทำการเกษตรเชิงเดี่ยว และทำสวนนั้นต้องมีการเตรียมดินสถานที่การเพาะปลูกและต้องใช้พืชที่กว้างแต่เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ทำการเกษตรเชิงเดี่ยวหรือการทำสวนสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ จึงเป็นการเกษตรที่ต้องสืบเนื่องรุ่นต่อรุ่น ในขณะที่เดียวกันประชาชนต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยหลายด้านในการเพาะปลูก อาทิเช่น สารเคมี ยาฆ่าแมลง และอีกทั้งปัญหาในการบำรุงดินพื้นที่ให้ผลผลิตโตและได้ผลผลิตอย่างที่ตั้งเป้าหมายไว้ การขึ้นลงของราคาผลผลิตแต่ละช่วงเวลาไม่เท่ากัน เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำ สิ่งที่เกษตรกรต้องลงทุนไป ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน จึงกลายมาเป็นหนี้สินจำนวนมากและเกษตรกรติดอยู่ในวงจร และไม่สามารถที่จะหลุดออกไปจากวงจรนี้ได้

ในขณะที่เดียวกันทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าเป็น ป่าไม้ ดิน และน้ำ ก็เสื่อมโทรมตามสภาพการใช้สารเคมี เกษตรกรมองว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวนำมาซึ่งรายได้ที่มากกว่าการปลูกพืชแบบผสมผสาน เพราะเนื่องจากประชาชนในพื้นที่เป็นหนี้สินจึงต้องหาเงินมาให้ได้มากที่สุด เพื่อใช้ในการเกษตรและใช้หนี้สินต่อไป เมื่อหมดฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตชาวบ้านหรือประชาชนมิได้มีอาชีพเสริมหรือทำการเกษตรอื่น จึงต้องหันมองและเห็นว่าทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่นั้นคือ ป่าไม้ ทำให้ทรัพยากรในพื้นที่เสื่อมโทรมและเป็นปัญหาในที่สุด เป็นระยะเวลาานที่สังคมไทยได้ใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติโดยมิตระหนักถึงภัยคุกคามทั้งภายในและภายนอก เนื่องจากความรู้ด้านการจัดการและการวางแผนในอนาคตพื้นที่ภายในชุมชนจึงถูกบุกรุกด้วยฝีมือของคนในชุมชนเอง

ที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้นนั้นชี้ให้เห็นว่า การตระหนักใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวังจะทำให้ทรัพยากรนั้นคงอยู่และยั่งยืนได้โดยการไม่ไปทำร้ายหรือเบียดเบียนแต่ต้องทำเหมือนเสมือนป่าไม้คือบ้านอีกหลังที่ทรงคุณค่าและควรอนุรักษ์เพื่อให้คงทนและเกิดความอุดมสมบูรณ์

ระบบเกษตรเชิงเดี่ยวและการทำสวน ต้นทางของวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป การที่ประเทศกำลังพัฒนาทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิตของมนุษย์จึงเริ่มเปลี่ยนไป เกษตรกรรมแบบเดิม ๆ ที่ทำแบบแค่พอมีพอกินก็เริ่มขยายออกไปสู่การทำเพื่อการพาณิชย์ การทำเกษตรกรรมแบบ พืชเดี่ยว (Monoculture) จึงเริ่มถือกำเนิดขึ้นเกษตรกรรมพืชเดี่ยว เป็นการทำเกษตรกรรมโดยการปลูกพืชชนิดเดียวในบริเวณพื้นที่กว้าง ซึ่งนอกจากการปลูกพืชต่าง ๆ แล้ว ในแง่ของป่าก็จะเป็นการปลูกป่าแบบที่เป็นต้นไม้ชนิดเดียวกันทั้งป่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ทั้งขายในประเทศและส่งออกนอกประเทศ ซึ่งจะเลือกปลูกพืชพันธุ์ที่ใช้พื้นที่ไม่มากแต่ให้ผลผลิตสูง ซึ่งข้อดีของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ว่านี้ คือ สามารถเลือกการดูแลและกำจัดศัตรูพืชได้อย่างง่ายดาย เพราะเรารู้ว่าเราปลูกอะไร และมีอะไรบ้างที่เป็นศัตรูพืช โดยสามารถทำให้เป็นมาตรฐานที่รับรู้และเข้าใจร่วมกันได้ในวงกว้าง และยังสามารถจัดพืชผลที่จะปลูกให้เหมาะแก่สภาพพื้นที่ได้อีกด้วย แต่เมื่อมีข้อดี ก็ต้องมีข้อเสียไปด้วยควบคู่กัน การ ทำเกษตรเชิงเดี่ยวต้องอาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากมาย วัตถุดิบที่จะนำมาใช้ใน การเพาะปลูกจึงไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ โดยราคาจะขึ้นอยู่กับกลไก ทางตลาด และการ แข่งขันกันระหว่างผู้ผลิตด้วยกันเอง การพัฒนาผลผลิตทั้งการใช้ปุ๋ย การไถย่ำฆ่าแมลงจึงตามมา อย่างเลี่ยงไม่ได้ เมื่อผลผลิตเหล่านี้ออกไปสู่ผู้บริโภคจึงอาจ เหลือสารตกค้าง และไม่ปลอดภัยต่อ ผู้บริโภคด้วย นอกจากการแข่งขันด้านผลผลิตแล้ว การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวยังส่งผลต่อวิถีชีวิต ของเกษตรกรอีกด้วย คือเมื่อหมดฤดู เพาะปลูก เกษตรกรก็จะไม่สามารถเพาะปลูกพืชใด ๆ ได้ต่อไปอีก เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ ได้ใช้ในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (อย่างเช่นข้าว) ไปจนหมดแล้ว เมื่อหมด จึงมีการอพยพเข้าใน เมืองใหญ่เป็นจำนวนมาก กลายเป็นที่มาของปัญหาหลาย ๆ อย่างต่อไปอีก โดยเฉพาะใน ด้านสังคมและความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังปรากฏในรูปที่ 5.3

รูปที่ 5.3 ความเสื่อมโทรมของป่าไม้ในพื้นที่ศึกษา

การจัดการป่าชุมชนในส่วนของ ตำบลแม่สิน อำเภอศรีสัชนาลัย ผู้วิจัยพบว่า พื้นที่ยังมีเรื่องของระบบอุปถัมภ์ การเอื้อประโยชน์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่บ้านและชาวบ้านในพื้นที่ เจ้าหน้าที่รัฐส่วนหนึ่ง เป็นเพราะวัฒนธรรมการเมืองการปกครองที่ฝังรากลึกในสังคม และวิสัยทัศน์ของผู้ปฏิบัติงานราชการที่ให้ความสำคัญกับพวกพ้องของตนเองมากกว่า อาทิเช่น การเอื้อประโยชน์ในการใช้ที่ดินในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนหรือพื้นที่ป่าชุมชน ทำการเกษตร ปลูกพืชสวนและเป็นที่ทำกินในที่สุดปัญหาเหล่านี้มีมาช้านานในสังคมไทย จะเห็นประเด็นนี้เป็นสาเหตุสำคัญเรื่องหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าสงวนหรือป่าชุมชน ถูกแสดงภาพชัดเจนว่า มีการบุกรุกเขตพื้นที่ป่าจนเป็นสาเหตุทำให้ป่าไม้หรือป่าชุมชนมีขนาดลดลง และเห็นเป็นส่วนการเกษตรพืชเชิงเดี่ยวขึ้นเต็มแนวภูเขา ด้วยสาเหตุนี้ทำให้สภาพป่าต้นน้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงเพราะการสร้างเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ประชาชนที่ย้ายเข้าไปอาศัยในพื้นที่นั้นต้องการแหล่งทำกิน ทำการเกษตร ด้วยเหตุนี้จึงมีสิ่งปลูกสร้างทับพื้นที่ป่าสงวน ภาครัฐในส่วนการดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีนโยบายพัฒนาพื้นที่ โดยการขอความร่วมมือจากภาคประชาชนให้ความรู้ส่งเสริมการปลูกป่าทดแทนตามโครงการต่าง ๆ ของนโยบายส่วนกลาง ประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติตามคำสั่งหรือร่วมทำตามนโยบาย แต่จะปฏิบัติและประชุมชนเฉพาะมีคำสั่งลงมาในพื้นที่หรือชุมชนเท่านั้น ผู้ใหญ่บ้านหรือประชาชน ยังขาดการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะเรื่องการจัดการป่าชุมชน การดำรงชีวิตอยู่แบบเป็นครอบครัวเน้นการทำสวน เกษตรเชิงเดี่ยว ไม่ได้ใส่ใจกับการมีส่วนร่วมมากนัก นี่ก็ปัญหาเร่งด่วนที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐต้องหาแนวทางการแก้ไขอย่างจริงจัง เพราะการสร้างจิตสำนึกรัก ถิ่นฐานเกิดในชุมชนของตนเองนั้นต้องเริ่มจากการสร้างความร่วมมือในชุมชนเองก่อน จากนั้นรัฐ จึงสามารถเข้าไปให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ได้ แต่ถ้าประชาชนในพื้นที่ยังอยู่แบบเป็นตัวใครตัวมัน ก็ยากที่จะเข้าไปส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นภายในสังคม

“.....ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้น หนึ่งมาจากความไม่แน่นอนในการทำงานของภาครัฐส่วนท้องถิ่น ไม่กำหนดบทบาทหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน และไม่มีกรทำความเข้าใจระหว่างกัน สิ่งหนึ่ง คือ ส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านเองก็ตระหนักดีว่าควรมีการพูดคุยกันให้ชัดเจนถึงแนวทางการปฏิบัติงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การส่งเสริมด้านต่าง ๆ นำความรู้ใหม่ ๆ ในการจัดการป่าชุมชนมาประชาสัมพันธ์ เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต.....” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ตุลาคม 2560)

ความขัดแย้งในการแข่งขันทรัพยากรจะรุนแรงขึ้น โดยวิกฤตเศรษฐกิจได้ส่งผลให้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้เพิ่มสูงขึ้น แนวโน้มของการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะประโยชน์มีมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ข้อเรียกร้องต่อภาครัฐเพื่อจัดหาที่ดินทำกินจะรุนแรงขึ้น ดังนั้น การให้ความสำคัญกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพและเอื้อประโยชน์ต่อคนจน จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องจัดการเพื่อลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น โดยเร่งด่วน กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นภาระที่ภาครัฐต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม โดยความตื่นตัวของประชาชนภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 จะกดดันให้ภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนและท้องถิ่นมีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมากขึ้น โดยไม่อาจอาศัยการดำเนินงานของภาครัฐในส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว ดังเช่นที่ผ่านมาได้อีกต่อไป ดังนั้น ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นทางการและเป็นระบบที่เข้มแข็ง จึงเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญและต้องประสานเชื่อมโยงให้เครือข่ายที่มีอยู่แล้ว ในปัจจุบันมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มิถุนายน 2546)

“...ระบบอุปถัมภ์ พวกฟ้องแสดงชัดเจน การเอื้อประโยชน์ การบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การล่าเขตแดนป่าชุมชนจะกระทำโดยบทตัวของประชาชนเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เพราะนโยบายกฎระเบียบข้อบังคับมีอยู่ การฝ่าฝืนกฎหมายเป็นการกระทำผิด ถ้ามีระบบเอื้อประโยชน์ทั้งสองฝ่ายแล้วนั้น หน่วยที่เกี่ยวข้องจะเพิกเฉย...” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ตุลาคม 2560)

เป็นการแสดงว่าสังคมไทยนั้น ยังมีโครงสร้างทางจริยธรรมที่หละหลวมพอสมควร จนจะกลายเป็นสังคมที่แบบอะไรก็ได้ภาครัฐหรือส่วนท้องถิ่นควรจะส่งเสริมให้สิทธิชุมชน สามารถลงประชามติหรือหาทางออกเกี่ยวกับ เรื่องของตนเองได้ (วิชัย ตันศิริ, วัฒนธรรมพลเมือง, 2551, น.5)

ปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืน

ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม อาจเกิดขึ้นจากสาเหตุ ปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ประชาชนยังขาดความรู้ความตระหนัก และจิตสำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนร่วมและสิ่งแวดล้อม

2) ระบบราชการเดิมไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งระอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชน อีกทั้งระบบราชการยังไม่กระจายอำนาจให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ หรือข้าราชการมองว่าประชาชนเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์ เมื่อประชาชนรู้สึกว่าการเมืองเป็นเรื่องของนักการเมืองท้องถิ่นเท่านั้น เขาจะไม่มีความรู้สึกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นของตนเอง การเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา หรือการเสียสละเพื่อท้องถิ่นจึงไม่มี และ

3) การห่างเหินจากท้องถิ่นของประชาชนทำให้นักการเมืองท้องถิ่นขาดการตรวจสอบจากประชาชน การดำเนินงานจึงเกิดความบกพร่องขึ้นได้ง่าย และส่งผลไปสู่การทุจริต คอร์รัปชัน แม้จะมีการตรวจสอบฝ่ายบริหารจากสภาท้องถิ่น แต่ก็ไม่เกิดประสิทธิภาพมากเท่าใดนัก (ชญาณ์ทัต ดีมา, 2554)

“....จากข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญในการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแม่สิน จังหวัดสุโขทัย ส่วนใหญ่เกิดจากการสื่อสารระหว่างหน่วยงานรัฐ/เอกชนกับประชาชนในพื้นที่ที่มีการติดต่อสื่อสาร หรือประสานงานหรือจัดประชุมชี้แจงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ น้อยเกินไป ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดว่าหน่วยงาน รัฐไม่เข้าไปให้ความรู้แก่ประชาชน และไม่ฟังความคิดเห็นของประชาชน หรือประชาชนมีส่วนร่วมในการทำงานของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องน้อย หน่วยงานของรัฐไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนา ระบบการประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ของหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชนมีน้อยมาก.....” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤศจิกายน 2560)

ในประเด็นข้างต้นจะเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดที่ประสบความสำเร็จด้านการจัดการป่าชุมชน โดยรวมผู้วิจัยมองว่า การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น มีมากและเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มผู้นำในด้านต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยบทบาทของชุมชนเองนั้นจะต้องสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในชุมชน เพื่อสะท้อนมุมมองจากภาครัฐ ว่าชุมชนเองถ้าเข้มแข็งพอจะไม่มาพึ่งพารัฐเป็นตัวควบคุมทุกอย่างควรให้รัฐมีหน้าที่จัดสรรงบประมาณ หรือส่งแผนการดำเนินงานให้กับชุมชน

5.7 บทบาทด้านผู้นำชุมชน

ในธรรมชาติคนเราเมื่อพูดถึงผู้นำนั้นเรามักจะจินตนาการกันไปต่าง ๆ นานา ว่าผู้นำนั้นต้องเป็นแบบนี้ต้องเป็นแบบนั้น และแต่ละบุคคลย่อมมีความหมายหรือการปฏิบัติตัวของผู้นำว่าต้องเป็นคนอย่างไร เมื่ออยู่ในองค์กร และควรปฏิบัติตัวต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างไร จึงจะมีความเหมาะสมกับความเป็นผู้นำ เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในความหมายของผู้นำ และจากการให้ความหมายของนักวิชาการหลายท่านจึงสรุปได้ว่า ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการเลือกตั้งหรือการยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น ในเรื่องของการชี้แนะ การสั่งการ และการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ในแต่ละหน่วยงานหรือองค์กรนั้นต่างเขียนชื่อผู้นำแตกต่างกันไปตามลักษณะงานและองค์กรที่อยู่ เช่น ผู้บริหาร ผู้จัดการ ประธานกรรมการ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ผู้บัญชาการเหล่าทัพ นายอำเภอ กำนัน เจ้าคณะจังหวัด เจ้าอาวาส ปลัดกระทรวง และคณบดี เป็นต้น

อธิบายการพัฒนาชุมชน เป็นหนึ่งเหตุผลที่จะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งในด้านการพัฒนาและการเรียนรู้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนก็มีความแตกต่างกัน การบริหารงานที่จึงแตกต่างกันออกไป นำไปสู่ความหมายของคำว่าบทบาทชุมชนคือการสร้างรากฐานให้ชุมชนพัฒนาไปในทิศทางที่มั่นคงและยั่งยืน เนื่องด้วยอำนาจในการจัดการ เกี่ยวพันไปถึงกฎระเบียบข้อบังคับการพัฒนาองค์กรของหน่วยงานต่าง ๆ มีบทบาทมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับการรับผิดชอบต่อหน้าที่ บทบาทผู้นำจึงจำเป็นต่อชุมชน

อุปสรรคของการบริหารจัดการป่าชุมชนจังหวัดสุโขทัย กระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งคนไทยได้รับมาจากวัฒนธรรมต่างชาติ อย่างขาดการถ่วงถ่วงและเลือกใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ส่งผลให้สภาพวิถีชีวิตในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิตและบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยเกินพอดี เกิดปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม เป็นเหตุให้คุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและขาดสมดุล ส่งผลต่อความขัดแย้งทางสังคมตามมา อิทธิพลของโลกาภิวัตน์และการเปิดเสรีการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลทั้งทางบวกและทางลบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยการเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศในอุตสาหกรรมการผลิตจำนวนมาก และไม่มีกลไกตรวจสอบผลกระทบของอุตสาหกรรมเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ และ

สิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกันอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ โดยขาดการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม มีการใช้ทรัพยากรเป็นฐานการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย เกินอัตราการฟื้นตัวของระบบธรรมชาติ นำมาซึ่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ ส่วนนี้เพิ่มเติมในหน้าที่

ตามที่ได้กล่าวถึงธรรมชาติของภาวะผู้นำมาแล้วว่า ภาวะผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารหรือการจัดการ กล่าวคือผู้บริหารหรือผู้จัดการมีหน้าที่ในการวางแผนการจูงใจ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ การควบคุม เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ผู้นำจะมีบทบาทในการชี้แนะให้ผู้อื่นยอมรับในแนวความคิดและนำความคิดลงสู่การปฏิบัติ ดังนั้นบุคคลที่มีพฤติกรรมภาวะผู้นำจึงอาจจะไม่ใช่ผู้บริหารหรือผู้จัดการที่ดี และในลักษณะที่ตรงกันข้ามผู้บริหารหรือผู้จัดการที่ดีก็อาจจะไม่เป็นผู้นำที่ดีก็ได้ ความเป็นไปได้ในการกระทำให้องค์การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายจึงย่อมต้องประกอบด้วยผู้บริหารหรือผู้จัดการ ที่มีคุณลักษณะพฤติกรรมภาวะผู้นำที่ดีด้วย

กล่าวโดยสรุปบทที่ 5 นี้ เราจะเห็นว่า การจัดการการป่าชุมชน กับภาครัฐในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้รับการตระหนักรู้จากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงาน องค์กรเอกชน หรือภาคชุมชนพลเมือง อุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพแบบยั่งยืนนั้น ดัดจริตอยู่ที่ไม่มีภาคใด ๆ ของสังคมออกมาเป็นแกนนำหลักในการรับผิดชอบ เนื่องจากความสลับซับซ้อนและยุ่งเหยิงของปัญหาที่เกี่ยวข้องเป็นปมก้อนใหญ่เกินกว่าที่ใครจะจัดการได้เพียงฝ่ายเดียว ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน หรือชุมชนเอง ทุกวันนี้ยังทำงานกันแบบแยกส่วน ไม่มีการประสานงานระหว่างกัน ทำให้ไม่มีแรงผลักดันที่แข็งแกร่งมากพอ จนจะสามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ผลจากความเป็นสังคมเมืองในชุมชนแม่สิน ทำให้การรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนเป็นไปอย่างหลวม ๆ ไม่เป็นเหมือนดั่งเช่นที่ชุมชนโหล่งขอด เพราะการตั้งอยู่บนผลประโยชน์ จึงทำให้การจัดการป่าชุมชนเป็นไปในรูปแบบการสั่งการจากส่วนกลาง-บนลงล่าง (Top-Down) ประชาชนจึงขาดจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของร่วมในพื้นที่และละเลยความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ทำให้การจัดการป่าชุมชนที่เป็นแหล่งต้นน้ำของอีกหลาย ๆ อำเภอ ได้รับผลกระทบต่าง ๆ ตามไปด้วย เนื่องจากชุมชนท้องถิ่น ขาดความตระหนักคิดตื่นรู้ที่จะช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อันมีค่าไว้ให้ชนรุ่นหลัง

บทที่ 6

วิพากษ์การมีส่วนร่วมของพลเมือง วิธีชุมชนคนกับป่าความเชื่อ กระบวนการมีส่วนร่วมท้องถิ่น อุดมการณ์แนวคิด ศึกษาผลสำเร็จเปรียบเทียบ / ไม่ประสบความสำเร็จ

6.1 คนกับป่าวิถีทางแห่งการเกื้อกูล

ผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์นั้นนับเป็นแหล่งพึ่งพิงให้กับสรรพสัตว์และผู้คนได้อย่างไม่ต้องสงสัย เช่นเดียวกับผืนป่าชายเลนภายในศูนย์ศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี ที่ครั้งหนึ่งเคยผ่านวิกฤติและมีบทเรียนราคาแพงจากการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนอันอุดมสมบูรณ์ไป วันนี้เมื่อป่าได้รับการฟื้นฟู หน้าที่ที่ตามมาก็คือ การดูแลรักษาให้ป่าผืนนี้ให้สมบูรณ์คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป หากย้อนหลังไปเมื่อหลายสิบปีก่อน วิธีการจัดการป่าในสมัยอดีตเป็นการแยก “คน” กับ “ป่า” ออกจากกันอย่างชัดเจน ด้วยรูปแบบของการอนุรักษ์อย่างเคร่งครัด พื้นที่ที่ถูกกำหนดเป็นป่าสงวนเป็นเสมือนพื้นที่ที่ต้องห้าม ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกป่า แต่แล้ววันหนึ่ง แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างบูรณาการบนพื้นฐานของการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับป่า เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ได้ถือกำเนิดขึ้นด้วยพระเมตตาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงเป็นแบบอย่างของ “การให้” พระราชจริยาวัตรสันถลาลัย ของทั้งสองพระองค์ได้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาผืนป่าเปลี่ยนทัศนคติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากที่แยก “ชีวิตคน” และ “ชีวิตป่า” ออกจากกันมาเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานปรัชญาเพื่อดำเนินโครงการตามพระราชดำริบ้านเล็กในป่าใหญ่ เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยใช้หลัก 3 อ ได้แก่ อิ่ม อุ่น และอุดมการณ์

อิ่ม หมายถึง การที่ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มีการใช้ประโยชน์จากผืนป่าอย่างยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้

อุ่น หมายถึง ประชาชนในป่าชายเลนมีวิถีชีวิตที่มั่นคง โดยมีที่ทำกินที่ได้รับจัดสรรให้มี สิทธิทำกินและอยู่อาศัยโดยคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกัน

อุดมการณ์ หมายถึง การส่งเสริมให้ประชาชนมีจิตสำนึกรักและหวงแหนป่า รับหน้าที่ รักษาป่า ปกป้องคุ้มครองฟื้นฟูและบำรุงรักษาพืชพันธุ์ไม้ มีการสร้างสรรค์ผืนป่าให้คืนกลับมา เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ป่าชายเลนก็คือเป็นแหล่งทรัพยากรชายฝั่งทะเลที่มีค่าทั้งต่อมนุษย์ และสัตว์ เพราะเป็นแหล่งกำเนิดและแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนนานาพันธุ์ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากป่า ชายเลนในหลายด้าน อาทิ การจับสัตว์น้ำที่อยู่ในป่าชายเลนเพื่อการดำรงชีพ การนำไม้จากป่าชายเลน มาใช้ประโยชน์ เช่น การทำถ่าน และเฟอร์นิเจอร์ อีกทั้งนำพืชในป่าชายเลนไปประกอบอาหาร และ การทำเป็นสมุนไพร ไม่เพียงเท่านั้นป่าชายเลนยังเป็น โรงงานผลิตออกซิเจน เป็น โรงบำบัดน้ำทิ้ง โรงงานผลิตแผ่นดินงอกใหม่ เป็นกำแพงธรรมชาติที่คอยป้องกันและลดความรุนแรงของลมพายุ จากทะเล ที่สำคัญป่าชายเลนยังสามารถเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจและรู้จักระบบ นิเวศป่าชายเลน รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อีกด้วย เช่นเดียวกับเจตนารมณ์ในการดำเนินงานของ ศูนย์สิรินธรราชินี ที่นอกจากการถ่ายทอดเรื่องราวและให้ความรู้ด้านป่าชายเลนแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษา เรียนรู้แล้วนั้น ยังได้ดำเนินงานควบคู่ไปกับการสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นจิตสำนึกในการที่จะ ช่วยกันอนุรักษ์ ปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการให้แนวทางในการใช้ประโยชน์จาก ผืนป่าให้เป็นไปอย่างสมดุล และพอเพียง เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าชายเลนนั้นคงอยู่ ตลอดไป เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีรับสั่งกับผู้ปฏิบัติงานว่า “ให้ร่วมมือ ช่วยเหลือกัน ดูแลทั้งป่าต้นน้ำและป่าชายเลน ช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่าให้มีที่อยู่อาศัย” นอกจากนี้ยังทรงห่วงใยและให้กำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ให้ช่วยกันทำงาน ปลุกฝังจิตสำนึกและให้ความรู้ แก่ประชาชนและคนในชุมชนเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยให้ทุกคนได้ใช้

ฐานแนวคิด “ชุมชน” ปัจจุบันเป็นการแสวงหาความสมดุลกับแนวคิด “ปัจเจกนิยม” ที่ถูก เน้นมากภายใต้ทฤษฎีทุนนิยม ผู้คนต่างมุ่งแสวงหากอบโกย แข่งขันและไม่รับผิดชอบซึ่งกันและกัน อันนำมาสู่การเสื่อมโทรมทางศีลธรรม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติในภาวะดังกล่าวเกิดกระแส การกลับมาสนใจ “ชุมชน” ในประเทศกำลังพัฒนาซึ่งยังคงมีระบบชุมชนเข้มแข็งอยู่เพื่อเป็นการ ถ่วงดุลกับภาวะ “ปัจเจกนิยม” ทำให้ชุมชนสู่ความหาญนะของกระแสชุมชนจนเลยสิทธิปัจเจกชน ดังเช่น ในอดีต แต่เน้นถึง “ความเป็นชุมชน” อันหมายถึงกระบวนการก่อรูปความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่น หลากหลายในบริบทใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็เมือง ชุมชน ตามความสนใจตามสาขาอาชีพ (กฤษณา บุญชัย, 2541, น. 13-14)

สำหรับแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเรื่องที่มีการพูดกันอย่างกว้างขวางในแวดวงของนักพัฒนาทุกระดับ ทั้งในระดับโลก ระดับประเทศ มาถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งทางวิชาการมีการเรียกกันว่า ระดับฐานรากหรือรากหญ้า โดยนักพัฒนาคิดว่าความเข้มแข็งของชุมชนจะเป็นทางออกจากวิกฤตของประเทศชาติในปัจจุบันได้ ถ้าเปรียบเทียบการพัฒนาเป็นเสมือนการทำสงคราม และวิกฤตการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นศัตรูคือวิกฤตของประเทศ (ชำนาญ วัฒนศิริ, 2543, น.24-29) และความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ไว้แตกต่างกัน การมีกลุ่มประชาชนร่วมตัวกันด้วยจิตสำนึกร่วมกัน มีบทบาทและขีดความสามารถในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตนบนพื้นฐานของสิทธิร่วมกันอย่างเท่าเทียมและพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัย องค์กร กลไก กระบวนการและกิจกรรมที่หลากหลาย ที่กลุ่มประชาชนจัดขึ้น ในลักษณะหุ้นส่วนที่เกิดจากความรัก ความสมานฉันท์ และเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการที่เชื่อมโยงเครือข่ายในแนวราบและเป็นองค์กรรวม ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2530, น. 9) กล่าวถึง “ชุมชนเข้มแข็ง” หมายความว่า ชุมชนที่กลุ่มคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้ ปรับตัว แก้ไขปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมือง หรือชนบทมารวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้การจัดการและแก้ไขปัญหา ร่วมกัน มีการร่วมมือช่วยเหลือเพื่อประโยชน์ร่วมกันและมีความเอื้ออาทร ต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

จากประเด็นข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนมารวมกลุ่มกัน เป็นองค์กรชุมชนร่วมกันบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน มีการเรียนรู้ การจัดการ และแก้ปัญหาร่วมกัน ด้วยความเอื้ออาทรต่อกันและต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคม การพัฒนาแบบยั่งยืนคือ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปโดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งจึงสามารถแก้ปัญหาได้ทุกปัญหา ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ ดังภาพประกอบ

รูปที่ 6.1 แสดงลักษณะชุมชนเข้มแข็ง ถอนบทเรียนจาก : กรณีศึกษาพื้นที่
ประสบความสำเร็จด้านการจัดการป่าชุมชน

สรุปได้ว่า ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำอะไรได้ด้วยตนเอง สามารถปรับตัวแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่องเมื่อต้องเผชิญกับปัญหา โดยชุมชนจะแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกัน มีการปรึกษาหารือกัน มีการประชุมร่วมกัน มีการกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาตนเองมีการร่วมกันคิดแก้ปัญหาป่าชุมชน หรือกำหนดความต้องการ มีการแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติถึงภารกิจที่ได้ร่วมกันคิดนั้นให้เกิดความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ด้วยความรัก ความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ไม่มีความขัดแย้งกันในกลุ่มและชุมชน รู้เท่าทันต่อสถานการณ์ทางสังคม ทั้งภายในสังคมของตนและสังคมภายนอก รวมทั้งมีความสามารถในการเลือกรับ ปรับใช้ สิ่งใหม่ ๆ เข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างสอดคล้อง และเหมาะสม โดยอาศัยประสบการณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนชุมชนยังสามารถรักษาเอกลักษณ์อันดีของตนไว้

6.2 ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หมายถึง “ระบบเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองได้มี ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์โลก มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีเสถียรภาพ และกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม” การพึ่งตนเอง

ทางเศรษฐกิจ หมายถึง การที่ระบบเศรษฐกิจสามารถพึ่งตนเองในภาคการผลิตต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยการผลิตทั้งเงินทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบ ในประเทศอย่างเหมาะสม รวมทั้งการสร้างสมดุลระหว่างตลาดภายในและภายนอกประเทศ โดยใช้ความร่วมมือหรือพึ่งพาต่างประเทศอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศอย่างเต็มที่ ซึ่งจะช่วยให้เศรษฐกิจไทยพัฒนาบนพื้นฐานที่มั่นคงและลดผลกระทบที่อาจเกิดจากเศรษฐกิจ ภายนอกประเทศการพึ่งตนเองด้านการผลิตจะใช้ตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เกิดจากการผลิตทางการเกษตร ขณะที่การพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิตจะวัดจากการนำเข้าวัตถุดิบและสินค้าทุนจากต่างประเทศ และดุลการค้าจะเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงความเข้มแข็งของเศรษฐกิจไทยในการพึ่งตนเองทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาด

ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ คือ การสร้างขีดความสามารถของระบบเศรษฐกิจในการรองรับหรือจัดการหรือลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกประเทศ เพื่อให้มีความเข้มแข็งและช่วยเสริมสร้างควมมีเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งการสร้างภูมิคุ้มกันควรดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านการค้าระหว่างประเทศ และด้านขีดความสามารถในการหารายได้ของภาครัฐ ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับที่จะรักษาเสถียรภาพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้ได้ ดังนั้น ระดับของภูมิคุ้มกันจึงสามารถวัดได้จากระดับการเปิดประเทศอันแสดงถึงความเสี่ยงของการพึ่งพิงการค้าระหว่างประเทศ ดุลการค้าที่แสดงฐานะการเงินของรัฐบาล และหนี้ต่างประเทศซึ่งแสดงถึงความเชื่อถือในฐานะการเงินของประเทศ

การปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์โลก การแสดงให้เห็นถึง ความสามารถของประเทศในการรับรู้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกและนำมาปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการสร้างสมรรถนะในการแข่งขันให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ไร้พรมแดน ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจสามารถดำรงอยู่ได้ การปรับตัวดังกล่าวรวมถึง การปรับตัวทางการผลิต การค้าระหว่างประเทศ และการปรับตัวด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์โลกหรือขีดความสามารถในการแข่งขันซึ่งจะใช้ส่วนแบ่งการตลาดสินค้าออกของไทยในตลาดโลกเป็นตัวชี้วัดขีดความสามารถและความรวดเร็วของการปรับตัว ส่วนค่าใช้จ่ายทางการวิจัยและพัฒนาและประสิทธิภาพการผลิตรวมจะเป็นดัชนีชี้วัดการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการปรับตัว คือ ขีดความสามารถในการแข่งขัน

การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีเสถียรภาพ เป็นสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงและสามารถดำเนินอยู่ได้ โดยอาศัยกลไกกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้องสมดุลและมีเสถียรภาพทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อให้มีการจ้างงานเต็มที่ มีเสถียรภาพ ด้านราคา ด้านการเงิน และด้านการค้าระหว่างประเทศ การวัดการเจริญเติบโตจะประเมินจากอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจ ส่วนเสถียรภาพภายในจะพิจารณาจากอัตราเงินเฟ้อ และเสถียรภาพภายนอกจะวัดจากดุลบัญชีเดินสะพัด

การกระจายการพัฒนาที่เป็นธรรม คือ การกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ไม่กระจุกตัวที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อันเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งจะพิจารณาจากการกระจายรายได้ โดยวัดช่องว่างความแตกต่างของสัดส่วนการถือครองรายได้ระหว่างคนรวยและคนจน การวัดความไม่เท่าเทียมของการพัฒนาจะ ใช้การเปรียบเทียบการกระจายผลตอบแทนในแต่ละสาขาการผลิต

ตารางที่ 6.1 เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชน

ประเด็นการศึกษา	การจัดการป่าชุมชน กรณี : กรณีประสบความสำเร็จ	การจัดการป่าชุมชน กรณี : ไม่ประสบความสำเร็จ	ข้อเสนอแนะ
1) การดำเนินงานของชุมชน กระบวนการทัศน์รากฐานการจัดการป่าชุมชน	ส่งเสริมการอนุรักษ์และ การพัฒนาการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยมีส่วนร่วม ทุกภาคส่วน	ส่งเสริมตามพันธกิจที่มี นโยบายส่งตรงลงมา และ ให้ประชาชนเข้าร่วมการ ปลูกป่า	ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้านการจัดการ มากขึ้น ส่งเสริมความรู้ อย่างแท้จริงไม่ได้แค่ ผักชีโรยหน้า (ด้านที่ไม่ สำเร็จ)
2) ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการป่าชุมชน	ส่งเสริมให้ประชาชนมี ฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงอย่าง ยั่งยืน ภายใต้หลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง	โครงการส่งเสริมใน ชุมชนในเรื่องการจัดการ ป่าชุมชนค่อนข้างไม่ ชัดเจน	บูรณาการการแก้ไขด้าน ระบบการจัดการภาครัฐ และการให้บริการ ประชาชน ที่มี ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล โปร่งใส และเป็นธรรม ทั้งด้าน (ประสบความสำเร็จและ ไม่ประสบความสำเร็จ)

ตารางที่ 6.1 เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	การจัดการป่าชุมชน กรณี : กรณีประสบความสำเร็จ	การจัดการป่าชุมชน กรณี : ไม่ประสบความสำเร็จ	ข้อเสนอแนะ
3) แนวทางการร่วมมือ ระหว่างประชาชนกับ รัฐในการพัฒนา	สามารถพึ่งตนเองได้ คือ สามารถทำอะไรได้ด้วย ตนเอง และนอกเหนือจากนี้ ยังสามารถที่จะปรับเปลี่ยน ไปตามสภาแวดล้อมที่ เปลี่ยนแปลงได้ด้วย เป็น ชุมชนที่สามารถปรับตัว แก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ และ ปรับตัวจนสามารถ แก้ปัญหาของชุมชนได้ อย่างต่อเนื่อง	ประชาชนในพื้นที่ ส่วน ใหญ่มีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน เนื่องจากมีแหล่งเงินทุน เข้ามาอุดหนุน พิษผล การเกษตร จึงมิได้ให้ ความสนใจในเรื่องการ พัฒนาชุมชนมากสักเท่า ส่วนใหญ่ให้เวลาทำ การเกษตรตามแหล่งที่ทำ กินแต่ละบุคคล	พัฒนาจิตความสามารถ บุคลากรท้องถิ่น การ บริหารจัดการภายใต้ ธรรมาภิบาล ส่งเสริมด้านการมีส่วน ร่วมของทุกภาคส่วน ขยายเครือข่าย ตรวจสอบให้ครอบคลุม (ด้านที่ไม่ประสบ ความสำเร็จ)
4) จารีตประเพณี/ความ เชื่อ/จิตสำนึกรักสังคม ท้องถิ่น	มีจารีตประเพณี และ วัฒนธรรมเป็นรากฐานของ ชุมชน หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นทุนของชีวิต ในชุมชนที่มีกระบวนการ ผลิตขึ้นมา เพื่อใช้เป็น อุปกรณ์สำหรับการอยู่รอด และดำรงอยู่ของชุมชน อย่างมีคุณธรรม ซึ่งจะมี สถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิต ซ้ำหรือดำเนินการตาม หน้าที่ คือวัดและโรงเรียน และครอบครัวในชุมชน	ด้านจารีตวัฒนธรรม ใน พื้นที่เสื่อมลง ไม่มีการ สร้างรากฐานตามวิถี ชุมชนเดิม การเสื่อมใน เรื่องประเพณี ท้องถิ่น ประชาชนเน้นการ ประกอบอาชีพมากกว่า ด้าน	จัดทำแผนการพัฒนาต่อ ยอดด้านจารีตประเพณี ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืน การนำเอกลักษณ์ด้าน ท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้า กับยุคสมัย/ทั้งด้าน พิธีกรรมความเชื่อต่างๆ (ด้านไม่ประสบ ความสำเร็จ)

ตารางที่ 6.1 เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	การจัดการป่าชุมชน กรณี : กรณีประสบความสำเร็จ	การจัดการป่าชุมชน กรณี : ไม่ประสบความสำเร็จ	ข้อเสนอแนะ
5) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมแผนพัฒนานามาประยุกต์	พัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน	การตระหนักแนวทางการแก้ไข ปัญหาต่างๆ มิไม่กักหลังคาเรือนที่ตระหนักถึงโดยส่วนใหญ่ประชาชนในชุมชนอยู่แบบเน้นประกอบอาชีพ ไม่ได้ให้ความสำคัญ เพราะหน่วยงานรัฐไม่เข้าถึงประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง	สร้างภาคีเครือข่ายเพื่อเชื่อม โยงกับ แผนยุทธศาสตร์ แห่งชาติ กรณีนี้จะชี้ชัดถึงเป้าหมายถึงชุมชนและโครงการ แต่ละโครงการที่รัฐส่วนกลางพยายามส่งเสริมว่าจะสำเร็จหรือจะเป็นเพียงนโยบายที่ ล้มเหลว (ด้าน ไม่ ปร ะ ส บความสำเร็จควรเร่งพัฒนาอย่างเร่งด่วน)
6) บทบาทการชุมชนท้องถิ่นกับรัฐ	ส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น	บทบาทชุมชนท้องถิ่นด้าน ผู้นำชุมชน ไม่มีแนวความคิดที่ทันสมัยไม่ทันเหตุการณ์ / หน่วยงานรัฐเองก็เพิกเฉยต่อหน้าที่ด้านการส่งเสริมพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง	เสริมสร้างความเข้มแข็งทำให้คนในชุมชนผนึกพลังพื้นพื้นป่า สร้างความเป็นพลเมืองตัวตนใน การ อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ (พัฒนาเร่งด่วนทั้งสองด้าน)

สรุปตารางที่ 6.1 การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เชิงกลยุทธ์จำเป็นต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจและความเห็นจาก “ผู้เชี่ยวชาญ” เป็นฐานในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากความสลับซับซ้อนของปัญหาทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันที่สลับซับซ้อน ดังนั้น ด้วยคุณลักษณะของการไม่แบ่งแยกโครงสร้างองค์กรออกเป็นส่วน ๆ และการเปิดกว้าง การเมือง ระบบบริหารจึงต้องการ “ผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย” และการจัดการป่าชุมชนก็เช่นกัน ดังนั้น เส้นแบ่งแยกระหว่าง “ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน” กับ สามัญสำนึก จึงคาบเกี่ยวหรือไม่ชัดเจน กระบวนการพหุภาคีมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” ทั้งภาคประชาสังคมผู้เชี่ยวชาญ

และชาวบ้านหรือท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องรองรับการเมืองสีเขียวและระบบบริหาร (จิรากรณ์ คชเสนี, 2556, น. 356)

ฝ่ายวิชาการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร

รูปที่ 6.2 ฉายให้เห็นถึงภัยคุกคาม การสร้างเมือง ผู้คนหลงใหลเสพติดธรรมชาติมากขึ้น จนเป็นเหตุให้เกิดภัยคุกคามธรรมชาติ โดยสังคมนิยม ทุนนิยม
ที่มา: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2561

จากรูปที่ 6.2 แสดงให้เห็นถึง ภัยคุกคาม การแสวงหาผลประโยชน์ กลายเป็นป่าสู่เมือง สรุปลดประเด็น แนวคิดผู้วิจัย “..การพัฒนาไปสู่เมืองเป็นเรื่องที่สำคัญ แต่การพัฒนาจะยั่งยืนได้นั้น จะพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมและสมเหตุผล ข้อดีของการนำเมืองเข้าสู่ชนบทเป็นแนวทางการ พัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ให้มีแนวโน้มในทิศทางที่ดีขึ้น “เมืองคือความเจริญ” ที่เข้าสู่ชนบท แต่เข้าไปแล้วก็มีควรรนำความเดือดร้อนสู่ชนบท จะต้องพัฒนาเมืองและชนบทให้อยู่คู่กับป่าไปพร้อมกัน ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ควรรักษาและหวงแหนไว้เพื่ออนาคต และการลดอำนาจของกลุ่มที่ แสวงหาผลประโยชน์ได้จะดี สังคมเมืองที่ย้ายเข้าไปในชนบทจะได้อยู่กันอย่างยั่งยืนและมีความสุข มากขึ้น โดยมีข้อขัดแย้งใด ๆ ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเดือดร้อน แต่ควรพากันพัฒนาควบคู่ไปกับการ รักษาป่าไม้ หรือป่าชุมชน ไว้ก็เพื่อที่จะรักษาประเทศไว้เช่นกัน...” (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2561) จากมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว คือหนึ่งในอุตสาหกรรมที่พึ่งพาผืนป่าและ ธรรมชาติอย่างมาก คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นหนึ่งในผู้สร้างผลกระทบทางตรง รวมถึงเป็นผู้ได้รับ

ผลกระทบด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างให้เห็นภาพคือ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ไปดื่มด่ำบรรยากาศ บนยอดดอยยอดเขาเห็นดาวบนดิน บรรยากาศแสนสวย และนำไปสู่ความต้องการที่พัก ที่สะดวกสบายจึงเพิ่มตามไปด้วย ทำให้เกิดการสร้างห้องพักเพื่อสนองความต้องการนักท่องเที่ยว จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด ส่งผลให้หน้าตาของผืนป่าในวันนี้ เปลี่ยนแปลงไป อย่างเห็นได้ชัดในพื้นที่เต็มไปด้วยการก่อสร้างห้องพักแน่นขนัด และนับวันจะขยายขยายกินเนื้อที่ ตั้งแต่ยอดไถ่ระดับลงมาจนถึงไหล่เขา

ความขัดแย้งจากการแย่งชิงที่ดินสาเหตุของการเกิดเศรษฐกิจนอกกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็ นธุรกิจการปลูกสร้างอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนิยมธรรมชาติ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนิยมที่ผู้วิจัย กล่าวอ้างถึง คือ ระบบความต้องการด้านทุนนิยมสร้างแหล่งที่ท่องเที่ยวพักผ่อนตามสถานที่ ธรรมชาติ ในที่นี้พูดถึงเฉพาะกลุ่มที่ถือครองที่ดินผิดกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ดังกล่าว เป็นราชพัสดุและกรมธนารักษ์เป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและการดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ ที่ดินเพื่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจ

ปัญหาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อป่าไม้และธรรมชาตินั้น ไม่ใช่แค่ทัศนียภาพที่ เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังกระทบไปถึงสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย ดังนั้นการแก้ปัญหาและการ “จัดระเบียบ” จึงต้องทำให้ทันการณ์ ในส่วนของรัฐฯ ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ต้องดำเนินการตามกฎหมาย ขณะเดียวกันจังหวัดและหน่วยงานต่าง ๆ จำเป็นต้องปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อให้กลับคืนสู่ สภาพเดิมก่อนที่เสนห้ขุนเขา ป่าไม้จะเลือนหายไป หรือก่อนที่จะมีอันตรายเกิดขึ้นจากอาคารที่พัก ที่ก่อสร้างโดยไม่ได้มาตรฐาน และผลักดันเข้าสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ โดยอาจนำหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาใช้ในการดูแลและอนุรักษ์ ซึ่งก็คือสร้างระเบียบ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ หาทางทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้นให้ได้ในที่สุด พัฒนาการของประเทศที่ผ่านมาไม่สมดุลและไม่ยั่งยืนบทเรียนจากการพัฒนาที่ผ่านมาดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นสาเหตุปัจจัย หลักของความ ผิดพลาดในทิศทางการพัฒนาประเทศ ที่สำคัญพิจารณาได้ดังนี้

6.3 อิทธิพลของโลกาภิวัตน์

จะพอสรุปได้ว่า การเปิดเสรีการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลทั้งทางบวกและทางลบต่อระบบ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยการเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศใน

อุตสาหกรรมการผลิตจำนวนมาก และไม่มีกลไกตรวจสอบผลกระทบของ อุตสาหกรรมเหล่านั้น อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับการลงทุน โครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ โดยขาดการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม มีการใช้ทรัพยากรเป็นฐานการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย เกินอัตราการฟื้นตัวของระบบธรรมชาติ นำมาซึ่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ

กระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งคนไทยได้รับมาจากวัฒนธรรมต่างชาติอย่างขาดการกลั่นกรองและเลือกใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ส่งผลให้สภาพวิถีชีวิตในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิตและบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยเกินพอดี เกิดปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม เป็นเหตุให้คุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และขาดสมดุล ส่งผลต่อความขัดแย้งทางสังคมตามมา

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังเกิดขึ้นไม่มากเท่าที่ควร แม้ว่าชุมชนจะตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการ แต่ยังขาดความพร้อม และประสบการณ์ ประกอบกับยังไม่มีกฎหมายรับรองสิทธิของชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทำให้เกิดข้อจำกัดของการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งได้นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชน ท้องถิ่นและภาครัฐอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ยังมีการจัดทำ “วาระแห่งชาติ” และยุทธศาสตร์สำคัญตามนโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบัน ซึ่งได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหาความยากจน การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนาทุนทางสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ประเทศชาติจะต้องดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จ ซึ่งกรอบแนวคิดและการดำเนินงานต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนมีบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแกนกลางของความคิดทั้งสิ้น

เรื่องใหม่ที่ควรให้ความสำคัญ และนำมาใช้ในการพัฒนามากขึ้น คือ จะนำทุนทางสังคมที่มีอยู่หลากหลายทั้งทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบันและทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมในเรื่องใดบ้าง อย่างไรก็ตามการพัฒนาประเทศไทยกว่า 5 ทศวรรษที่ผ่านมา เน้นการใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นตัวเงินและทุนทางกายภาพเป็นหลัก เมื่อมาถึงปัจจุบันทุนเหล่านั้นเริ่มมีข้อจำกัดมากขึ้น ขณะที่สังคมไทยมีทุนทางสังคม (Social Capital) หลากหลายในทุกพื้นที่ ซึ่งหลายเรื่องผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตของคนอยู่แล้ว จึงเป็น

ประเด็นท้าทายว่า จะนำทุนทางสังคมที่มีอยู่เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์และพัฒนาเพิ่มพูนคุณค่าให้มากขึ้นได้อย่างไร เพราะทุนทางสังคมเป็นทุนสำคัญในการเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) และเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น ช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้โดยรวม ขณะเดียวกันมีส่วนช่วยสร้างจิตสำนึก ค่านิยม พฤติกรรมและวิถีชีวิตที่เกื้อหนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนช่วยลดต้นทุนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่จำเป็น และทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลและใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นทุนสำคัญที่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าและบริการ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศให้เป็นอย่างต่อเนื่อง มั่นคงและยั่งยืน

บทที่ 7

การจัดการป่าชุมชนแนวคิดหรือพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและการประสานความร่วมมือ (อภิปรายผล)

“.....คุณค่าของป่าไม้ ป่า คือ ธนาคาร ป่าคือตลาด
ป่าคืออากาศ ป่าให้น้ำดื่ม น้ำใช้การเกษตร ป่าให้ที่อยู่อาศัย
ป่าให้อาหาร เชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่นป่าให้เชื้อเพลิงป่าให้ยารักษาโรค
เราจะอนุรักษ์ป่าช่วยกันดูแลรักษาป่า ป่าไม้ คือ สิ่งที่โลกมอบให้ดูแลรักษา.....”

7.1 การร่วมตัวเป็นเครือข่ายของชุมชน

การร่วมตัวเป็นเครือข่ายฯ เกิดจากความคิดที่ว่า การดูแลรักษาป่าชุมชนจะดูแลเพียงบ้านใดบ้านหนึ่งไม่ได้ การขยายเครือข่ายต้องเริ่มต้นจากการขยายในกลุ่มหมู่บ้าน โดยผู้นำจะต้องเข้าไปพูดคุยกับเพื่อนบ้าน แต่ละชุมชนต่างประสบการณ์ คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะวิถีคิดในการจัดการป่าที่แตกต่างกับรัฐ เช่น การฟันฟูป่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ใช้วิธีปลูก ขณะที่ชาวบ้านมองว่าป่าสามารถฟันฟูตัวเองด้วยวิธีการธรรมชาติ “ความหมายของการอนุรักษ์ สืบสาน ภูมิปัญญา การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น ประเพณีต่าง ๆ ทัศนกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม การฟันฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไปหรือกำลังจะเลิกให้กลับมาเป็นประโยชน์ ตัวอย่างเช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้กุศโลบายที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ประสานกับการแนวคิดสมัยใหม่ การทำพิธีบวงสรวงไม้ เพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น การประยุกต์ประเพณีการทำบุญข้าวเปลือกที่วัด มาเป็นการสร้างธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน”

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือชุมชนที่อยู่กับป่า ได้วิเคราะห์ว่า ยิ่งปล่อยให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้จัดการเพียงลำพังผืนป่าก็สูญเสียไปเรื่อย ๆ บริเวณไหนที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้อยู่ บริเวณนั้นป่าก็ไม่เหลือ เพราะ

เจ้าหน้าที่ถางป่าเพื่อปลูกป่า พอไม้โตได้ไม้ก็ปีไฟไหม้หมด ความแตกต่างต่างทั้งวิถีคิด และวิธีการจัดการ ขยายเป็นความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน และการประการให้พื้นที่ภาคเหนือหลายแห่ง เป็นพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ ชาวบ้านในบริเวณนั้นก็ไม่สามารถใช้วิถีชีวิตที่เคยเป็นอยู่ร่วมกับป่าได้ รวมไปถึงป่าอนุรักษ์ตามความเชื่อ ป่าใช้สอยของชุมชน วิธีการจัดการอนุรักษ์ของรัฐยังขัดแย้งกับ วัฒนธรรมของคนในพื้นที่ จะเห็นได้จากตัวอย่างความล้มเหลวของการอพยพชาวบ้านออกจากเขต อุทยานคอยหลวง มาอยู่ในพื้นที่รองรับผาซ้อ จังหวัดลำปาง

ปัจจุบันการทำงานภาครัฐกับชุมชนทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายๆ จะเน้นที่การรื้อฟื้น ภูมิปัญญาของชุมชน มาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับป่า การทำไร่หมุนเวียน สร้างเวทีการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและเยาวชนรุ่นหลัง ขณะเดียวกันก็มี เวทีวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกัน หมุนเวียนประชุมในแต่ละบ้าน การปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัด กิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้อง ร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือ พิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย การถ่ายทอดโดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรอง ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณ ประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ให้แนวคิดทางการอนุรักษ์ สืบสาน และ เผยแพร่ภูมิปัญญาชุมชนว่า

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาจะต้องเริ่มจากการพัฒนา และควรรีเริ่มสร้างสรรค์และ ปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรอง ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณ ประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและ

สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7.2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

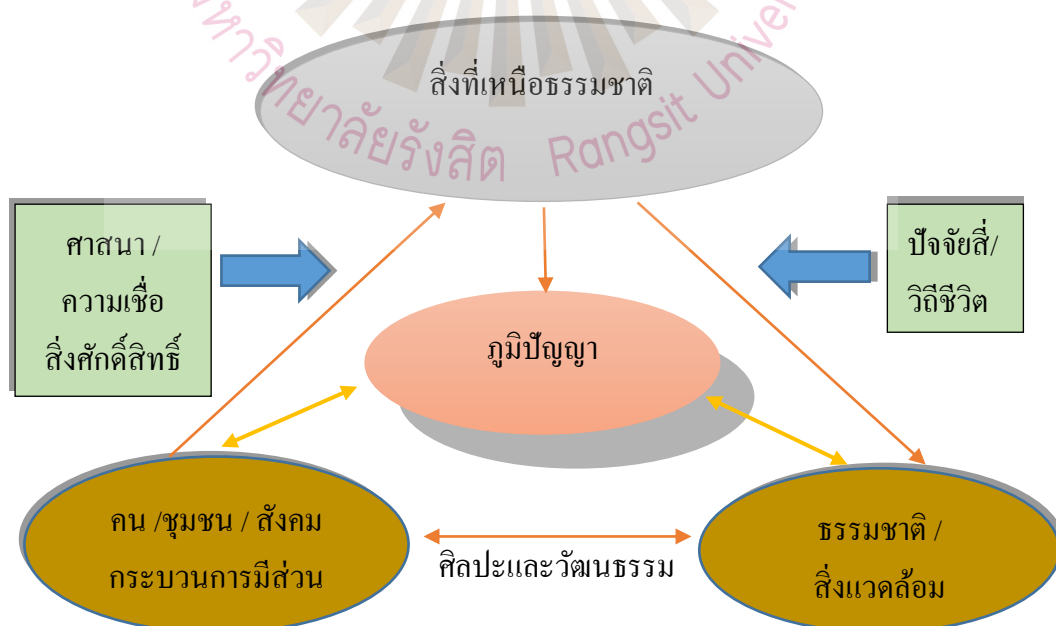
การทำให้อุเป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโส หรือผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชนเดียวกัน การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชน ได้แสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนและเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลระดับกลุ่มให้มาก เพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่ เวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ ประสพการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น จัดนิทรรศการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ กลุ่มละ 1 เรื่อง ความรู้ นิทรรศการ สื่อมัลติมีเดีย กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญา เกมส์ สาธิต ประกวดแข่งขัน (ไพฑูรย์ ทองสม, 2556, น.35)

7.3 การส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านภูมิปัญญา บทบาทในการถ่ายทอดความรู้

ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ ทักษะ และวิธีการปฏิบัติของชาวบ้าน ที่ได้มาจาก ประสพการณ์แต่ละเรื่องและแต่ละสภาพแวดล้อม โดยมีเงื่อนไขของปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป สำหรับการนำมาใช้แก้ปัญหา ทั้งนี้ ต้องอาศัยศักยภาพที่มีอยู่โดยชาวบ้านคิดเอง เป็นความรู้ที่ สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้าง การผลิต รวมทั้งเป็นความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมมา ส่งผลให้มี โครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุและมีผลในตัวเอง จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทาง วัฒนธรรม และเป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้มีพลังและสำคัญยิ่งเหล่านี้ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอด สร้างสรรค์การผลิตและช่วยในด้านการทำงาน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ องค์ความรู้ ความชำนาญและ ประสพการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาในการปรับตัวโดยมีการเรียนรู้ และ สืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ นั้น ๆ หรือเป็นวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวบ้าน ในพื้นที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่มี อยู่ทั่วไป ๆ ในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสพการณ์ในชีวิตของคนนั้น ๆ ที่เรียนรู้ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติจนเกิดปัญญาในแต่ละท้องถิ่น

นั้น ๆ จนกระทั่งสิ่งที่เรารู้มาจากหลาย ๆ เรื่องได้ถูกประกอบกันขึ้น แล้วตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา ช่วยการจัดการ และปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา จึงควรมีการสืบค้น รวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551) ได้ให้ความหมายของ “ครูภูมิปัญญาไทย” หมายถึง บุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหนึ่งด้านใด เป็นผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับในสังคมและชุมชน เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ตามนัยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทยนั้นมีส่วนที่ช่วยแก้ไขปัญหามุมชนของสังคมในปัจจุบันอย่างมาก เพราะการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่เอาเข้ามาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ลดค่าใช้จ่ายลงอย่างมาก เกิดการประหยัด เช่น การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน และมีการส่งเสริมให้กำลังใจแก่ผู้รู้ หรือผู้สืบทอดภูมิปัญญาให้มีแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยต่อไป ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึง ผู้ที่มีภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลงาน สืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่จากการศึกษาค้นคว้าของตนเอง และนำไปเผยแพร่จนเป็นที่ยอมรับกันในชุมชน และสามารถประยุกต์ปรับเปลี่ยนแก้ไขปัญหาทางสังคมได้ตลอดเวลาจากภูมิปัญญาไทยของตนเองที่ได้สั่งสมมา ดังจะสอดคล้องกับภาพ คือ

รูปที่ 7.1 แสดงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากรูปที่ 7.1 ดังที่แสดงข้างต้นแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่คนในชุมชนมีความเชื่อทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามลักษณะภูมิปัญญาจารีตประเพณีท้องถิ่นอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะการจัดการเพื่อเรียนรู้และความอยู่รอดของชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยมองเห็นว่าการที่ชุมชนมีวิธีการจัดการที่ดี การสร้างชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัยบทบาทของคนในชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนและเป็นแกนนำในการพัฒนาควบคู่ไปกับนโยบายภาครัฐ

7.4 พลังชุมชนท้องถิ่น : แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย

พลังชุมชนท้องถิ่น (บุญยิ่ง ประทุม, 2560) ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางการปฏิรูปประเทศไทยปัจจุบันประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปประเทศได้รับความสนใจจากทุกภาคส่วนของสังคม หลังจากที่รัฐบาลได้มีการประกาศถึงแผนปรองดอง 5 ข้อ โดยสรุป คือ

- 1) การปกป้องสถาบันหลักของชาติคือสถาบันพระมหากษัตริย์
- 2) การแก้ไขปัญหาส่วนโครงสร้างความไม่เสมอภาคและความเหลื่อมล้ำของสังคม
- 3) การมีกลไกที่เกี่ยวกับสื่อสารมวลชนให้มีบทบาทในการลดความขัดแย้งของสังคม
- 4) การมีกลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในเหตุการณ์วิกฤติการเมือง
- 5) การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเป็นระบบ

ทั้งหมดเป็นแนวทางในการปฏิรูปประเทศที่ทุกภาคส่วนต้องร่วมกันคิดและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาให้กับประเทศไทย ที่ผ่านมามีนักวิชาการตลอดจนภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมได้เสนอแนวทางการปฏิรูปประเทศไทยไว้หลากหลายแนวทางด้วยกัน ผู้เขียนขอเสนอมุมมองการขับเคลื่อนปฏิรูปประเทศด้วยพลังของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นได้มีกระแสความตื่นตัวและการขับเคลื่อนสังคมในทิศทางต่าง ๆ และการพัฒนาองค์กรภาคประชาชนได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากบริบทเดิม ๆ ที่สำคัญไม่ใช่เป็นเพียงการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนขึ้นมาเท่านั้น แต่ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้และพลังปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ที่มีความเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ท้องถิ่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และยกระดับองค์ความรู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาในระดับชุมชนได้ไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาวิกฤติของประเทศโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งในอดีตนักวิชาการหรือนักพัฒนาส่วนใหญ่

ได้ยึดถือแนวคิดทฤษฎีของตะวันตกเป็นหลักนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศนั้นได้หันกลับมาให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ของชุมชนที่มีอยู่ในประเทศซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาปรับใช้กับกระบวนการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

ดังนั้น การขับเคลื่อนปฏิรูปประเทศด้วยพลังชุมชนท้องถิ่น จึงมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชน และเมื่อมาพิจารณาถึง คำว่า “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) ซึ่งมีได้มีความหมายเหมือนกับการพัฒนาโดยทั่วไป แต่เป็นคำที่มีความหมายเป้าหมาย ปรัชญา แนวคิด หลักการและการดำเนินการที่แตกต่างไปจากคำว่า “การพัฒนา” (Development) โดยทั่วไป ก็คือ ปรัชญาการพัฒนาชุมชนมุ่งพัฒนาและให้ความสำคัญกับคนมากที่สุด แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมุ่งพัฒนาทางด้านวัตถุ เศรษฐกิจหรือพื้นที่เป็นหลัก, การพัฒนาชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนอย่างมาก แต่การพัฒนาโดยทั่วไปไม่ได้ให้ความสำคัญกับประชาชนมากเท่าที่ควร หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพอเป็นพิธี หรือเพื่อให้ครบขั้นตอนเท่านั้น, การพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่ต้องการให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเอง และปกครองตนเอง โดยรัฐคอยให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ ในขณะที่การพัฒนาโดยทั่วไปมีส่วนสำคัญทำให้ประชาชนต้องพึ่งพารัฐหรือบุคคลภายนอก, การพัฒนาชุมชนเน้นขั้นตอนการดำเนินการ เช่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การวางแผน ลงมือปฏิบัติและการประเมินผล แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมุ่งที่ผลสำเร็จของงานเป็นหลัก เป็นต้น ทำให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศในอดีตที่ผ่านมาที่ได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-10 มาเป็นทิศทางในการพัฒนาประเทศไทย และแผนพัฒนาฯ ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนทิศทาง การพัฒนามาเรื่อยจนถึงปัจจุบัน คือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 โดยมุ่งพัฒนาคนเป็นหลักและนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย และมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งถือว่าเป็นแนวทางที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ ดังเช่น อาจารย์สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้โดยสรุป 4 ประการ คือ

1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน (คนในชุมชน) มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือปฏิบัติตามแผนงาน และ มีการประเมินผล

3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าวคือ ชุมชนมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึง ความรักดี ความรัก ความหวงแหน ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน

4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขและคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

จากแนวคิดทางการปฏิรูปประเทศและการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทุกภาคส่วนของสังคมปัจจุบัน โดยใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน และองค์กรชุมชนท้องถิ่นเป็นกลไกและเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นหลัก ส่งเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ของกลุ่มองค์กรชุมชน ภาคประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ตลอดจนเชื่อมโยงไปถึงกระบวนการพัฒนาประเทศได้โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการกำหนดวิถีทางการปฏิรูปและการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยพลังของชุมชนท้องถิ่นเป็นฐาน ถือเป็นแนวทางหนึ่งในกระบวนการพัฒนาประเทศและทิศทางการปฏิรูปประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยได้ถอดตัวแบบออกมาเพื่อให้เกิดมุมมองที่แตกต่างและสร้างกระบวนการที่สนับสนุนรากฐานการจัดการป่าชุมชน และทิศทางการกำหนดนโยบาย โดยให้เห็นถึงความสำคัญของประชาชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถขับเคลื่อนประเทศไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้นดังที่กล่าวไว้ในสมมุติฐานที่ 1 กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน ต้องดำเนินการโดยชุมชนเป็นหลักมากกว่าอาศัยภาครัฐเพียงอย่างเดียว ดังปรากฏในภาพที่ระมัด

รูปที่ 7.2 ภาพพีระมิดสังคมไทยกับชุมชนท้องถิ่น
ที่มา: ชนิตา จิตตรุทธะ, 2559

จากรูปที่ 7.2 นี้ได้ดัดแปลงมาจากแนวคิดนี้ดัดแปลงมาจากทฤษฎีมาสโลว์ ชนิตา จิตตรุทธะ (2559) แสดงลักษณะลำดับความต้องการในรูปพีระมิด พื้นฐานความต้องการไปสู่ความสำเร็จ นำแนวคิดมาดัดแปลงเป็นรูปทรงพีระมิด เพื่อนำเสนอรากฐานความสมดุลที่สำคัญของประเทศ เพราะพื้นฐานของประเทศ จะต้องมีการประชาชนเป็นองค์ประกอบในการขับเคลื่อนประเทศ ประชาชนในที่นี้คือกลุ่มพลเมืองที่เป็นชุมชนมีพื้นฐานอาศัยอยู่ในชนบท หรือชุมชนท้องถิ่น ในส่วนนี้ผู้วิจัยมองว่า ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีความสมดุล ด้านรากฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ก็สามารถพัฒนาขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นรากฐานที่มั่นคงให้กับประเทศในอนาคต

รูปที่ 7.3 ภาพพีระมิดสังคมไทยกับชุมชนท้องถิ่น คัดแปลงแนวคิดมาจาก
ที่มา: ชนิดา จิตตรุทธะ, 2559

จากรูปที่ 7.3 แนวคิดในมุมมองของตัวผู้วิจัยเอง การพัฒนาด้านการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา นั้น ภาครัฐอื่นนโยบาย กฎระเบียบ กฎหมาย ขอบบังคับ จนเกิดเป็นข้อวิพากษ์มากมาย ชัดแจ้งกับความเป็นอยู่และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีทิศทางที่ดีขึ้น รัฐมองตัวเองเป็นศูนย์กลางมาโดยตลอด หลายทศวรรษที่ผ่านมาป่าไม้ในประเทศ เลื่อนหายจนกลายเป็นเมือง เพราะเหตุผลเหล่านี้หรืออีกหลายประการ “เอนก เหล่าธรรมทัศน์” ได้กล่าวไว้ในหนังสือ แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ ประชาธิปไตย ว่าด้วยหากจัดการให้ท้องถิ่นมีการปกครองตนเองได้มากขึ้นก็จะลดช่องทางและโอกาสที่พรรคการเมืองหรือนักการเมืองรวบอำนาจและทรัพยากร และลดช่องทางที่จะเกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือใช้อำนาจในทางที่ผิดอีกทั้งจะทำให้ประชาชนตีค่าและบทบาทของตัวเองสูงขึ้นจากการเป็นผู้ดำต้อยและรอคอย มาสู่การเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง รวมถึงร่วมมือผลักดันชุมชนหรือพัฒนาท้องถิ่น” ซึ่งสอดคล้องกับพีระมิดในรูปที่ 7.3 การให้ประชาชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการกำหนดแผนงานหรือนโยบายต่าง ๆ ด้วย จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกรักและห่วงหาในสิ่งที่ร่วมกันคิดร่วมกันทำ เพื่อสร้างสรรค์ความเป็นให้เกิดคุณค่าในชุมชน

ท้องถิ่นที่ ‘เล็ก’ และมีความ ‘พอเพียง’

ประชาธิปไตยที่ประชาชนจะปกครองตนเองได้นั้นจะต้องทำในขนาดเล็ก ซึ่งจะทำให้ประชาชนไม่ต้องมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน และต้องเข้าใจว่า ‘เล็ก’ คือ ความงามและเป็นจุดแข็ง นอกจากเล็กแล้ว ยังต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้น ท้องถิ่นจึงควรเล็กโดยมีความแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น รวมถึงแตกต่างจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอาจเป็นประโยชน์สำหรับการปรับปรุง การปกครอง ส่วนท้องถิ่น ไม่ปล่อยให้เศรษฐกิจในท้องถิ่นเป็นไปตามกลไกตลาด เพียงอย่างเดียว แต่ต้องคำนึงถึงความยากจน และการพึ่งพิงตนเองไม่ได้ของชาวบ้านด้วย ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญคือต้องตระหนักว่า ท้องถิ่นไม่ใช่ส่วนย่อย หรือส่วนย่อย ของเศรษฐกิจชาติ จึงไม่ควรมุ่งแต่เรื่องเฉพาะทาง หรือความเจริญทางวัตถุ หากแต่ ควรคำนึงถึงความสุขของประชาชนในท้องถิ่นด้วย โดยมีรูปธรรม คือ

หนึ่ง รัฐควรเลิกแนวคิดพัฒนาประเทศที่กำหนดจากส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค ควรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้าไปพัฒนาประเทศด้วย

สอง รัฐควรทำให้มีเมืองใหญ่ กลาง เล็ก ต่างกัน มีจุดเด่นแตกต่าง และไม่ควรคิดว่าท้องถิ่นเป็นเพียงส่วนย่อยของการพัฒนาประเทศ หากแต่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างหลากหลาย

สาม พัฒนาท้องถิ่น โดยให้เศรษฐกิจท้องถิ่นพึ่งตนเองได้มากขึ้น

สี่ องค์การบริหารส่วนตำบลต้องคิดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ และการฝึกอาชีพของประชาชน

ห้า องค์การบริหารส่วนจังหวัดต้องร่วมมือกันเป็นกลุ่มจังหวัดที่มีเอก ลักษณะคล้ายคลึงกัน เพื่อร่วมมือกันพัฒนา ไปในทิศทางเดียวกันตามข้อได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ หรือวัฒนธรรม

ธรรมชาติของคนไทยนั้นมิได้ตกอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์หรืออำนาจเงินตรา อย่างไม่มีทางออก หากแต่คนไทยพร้อมที่จะช่วยกันดูแลชุมชนท้องถิ่นและบ้านเมืองได้ หากจัดการให้ท้องถิ่นมีการปกครองตนเองได้มากขึ้นก็จะลดช่องทางและโอกาสที่พรรคการเมืองหรือนักการเมืองรวบรวมอำนาจและทรัพยากร และลดช่องทางที่จะเกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือใช้อำนาจในทางที่ผิด อีกทั้งจะทำให้ประชาชนตีค่า และบทบาทของตัวเองสูงขึ้นจากการเป็นผู้ที่ดำเนินรอยตามผู้การเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง รวมถึงร่วมมือผลักดันชุมชนหรือพัฒนาท้องถิ่น

หากท้องถิ่นสามารถทำได้ตามข้อเสนอที่กล่าวมา ท้องถิ่นก็จะมิพบทบาทสูงชัน มีความสำคัญมากขึ้น และมีความสามารถในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมากขึ้น ซึ่งเชื่อว่าหากท้องถิ่นพึ่งตนเองและรับผิดชอบตนเองได้มากขึ้นแล้ว ประชาชนในท้องถิ่นย่อมมีความระมัดระวังที่จะไม่รับมาตรการหรือโครงการที่ตอบสนองแต่ความพึงพอใจเฉพาะหน้า

7.5 ข้อเสนอแนะ

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) นโยบายด้านการป้องกันป่าไม้ และการทำให้สิทธิในที่ดินต้องเป็นนโยบายที่ต่อเนื่องกัน และมีการเพิ่มเอกสารสิทธิในการครอบครองที่ดิน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้หรือป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติลดปัญหาการบุกรุกจากกลุ่มนายทุนและผู้ที่อยู่ใกล้กับธรรมชาติ ยับยั้งการปล่อยให้แหล่งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวขนาดใหญ่เข้ามาในพื้นที่

1.2) นโยบายด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และป่าสงวนแห่งชาติ ควรเพิ่มมาตรการการดูแลมากขึ้นเป็นเท่าตัวการส่งงบประมาณลงมาดูแลพื้นที่ต่าง ๆ ในกลุ่มเสี่ยงต่อการบุกรุกอย่างเร่งด่วน สร้างกฎหมายที่ไม่เอื้อต่อนักการเมืองท้องถิ่นและกลุ่มนายทุนที่สามารถเข้าไปสร้างปัญหาต่าง ๆ กับป่าไม้ สร้างรูปธรรมที่ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้าถึงตัวกฎหมายและเพิ่มความรู้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ให้มากกว่าที่มีอยู่เดิม พัฒนาแหล่งที่อยู่อาศัยตลอดจนแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับเอกชน

1.3) เสริมสร้างมาตรการทางกฎหมายระบบการทำงานของผู้รับผิดชอบในหน้าที่สร้างองค์ความรู้เข้าใจในสายงานป่าไม้และป่าชุมชน กำหนดแผนยุทธศาสตร์และกลไกให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเสริมอัตรากำลังและเครื่องเมืองในการป้องกันดูแลรักษาป่าไม้ไปพร้อมกัน มีการวางแผนไว้อย่างดีในระหว่างหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบรักษาป่าร่วมกันอย่างมีเอกภาพ

1.4) การดำเนินการ ต้องมีการดำเนินงานด้านนโยบายเพื่อปกกันและปราบปราม อีกทั้งยังเสริมสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับกลุ่มประชาชนในพื้นที่ที่เจ้าหน้าที่รับผิดชอบ อย่าใช้อำนาจไปบังคับหรือออกคำสั่งประชาชนเพราะกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อาจมีแนวความคิดการจัดการ

ป่าและอยู่กับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่เอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้เพื่อสามารถอยู่ร่วมกับป่าไม้ อีกทั้งยังรักษาป่าต้นน้ำไว้ และคงรักษาสภาพป่าชุมชนและออกกฎหมายหมู่บ้านเพื่อสร้างการปกกัน

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและดึงความเป็นวัฒนธรรมจิตวิญญาณชุมชน

2.1) หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ป่าโดยตรง ได้แก่ หน่วยงานกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงหน่วยงานส่วนภูมิภาคในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถนำงานวิจัยที่มีอยู่ทั่วประเทศไปใช้เพื่อประสานองค์ความรู้ศักดิ์ส่วนเฉพาะที่สำคัญ นำมาสร้างข้อปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ การส่งต่ออำนาจหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 หมวดที่ 5 ส่วนที่ 8 มาตรา 85 (4) คือ จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และมาตรา 85 (5) คือ ส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการ ดำเนินงาน

2.2) องค์กรภาคประชาชน อัน ได้แก่ ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ตามสิทธิในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 หมวดที่ 3 ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน มาตรา 66 ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และ มาตรา 67 สิทธิบุคคล ที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ และให้การคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2.3) ป่าแห่งจิตวิญญาณวิถีอารยธรรมความยั่งยืนของชุมชน วิถีชุมชนอารยธรรมโลกกับความยั่งยืนทางนิเวศและวัฒนธรรมชนพื้นเมือง ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์บนโลกทักษะแบบจักรกล ความจริงของธรรมชาติ ต้องสามารถพิสูจน์ได้ (เชิงวัตถุ) มิใช่เลื่อนลอย มงายและอาศัยแต่ความศรัทธาตามหลักศาสนจักรเดิม นับว่ามีคุณูปการอย่างยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ กระนั้นก็หายืนยันได้ว่าไม่มีการบูคริดทำลายทรัพยากรธรรมชาติจะยุติลง การแข่งขันทรัพยากรยังคงอยู่ใน

สังคม สิทธิและภูมิปัญญาทางนิเวศวิทยาดั้งเดิมของประชาชนพื้นเมืองจะถูกปกป้อง การนำภูมิปัญญาของชนพื้นเมืองมาประยุกต์ จะเห็นคุณค่า คุณธรรม ที่เป็นสิ่งคู่กัน และมักเกี่ยวข้องกับเรื่องคุณค่าและจิตวิญญาณ (Spirit) การมีพื้นที่ป่าที่เกี่ยวข้องด้วยความเชื่อทางจิตวิญญาณ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งยังผูกไว้ด้วยสายใยแห่งความเชื่อและความรู้สึกเป็นพื้นฐานสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ มีส่วนคล้ายกับแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ซึ่งสามารถอยู่ในองค์ประกอบการศึกษา

7.6 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารังต่อไป

- 1) ศึกษา นโยบายภาครัฐกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการป่าชุมชน
- 2) ศึกษาการรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการอนุรักษ์โครงสร้างป่าชุมชนไทยผสมผสานกับนโยบายในประเทศที่ส่งตรงมาสู่ประชาชน การมุ่งสร้างพลังขับเคลื่อนพลเมือง
- 3) การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรมุ่งเน้นวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพผสมผสานกัน เพื่อให้ข้อมูลในการศึกษาเกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น การเจาะลึกถึงกลุ่มข้อมูลเฉพาะการลงพื้นที่อาจจะแบ่งออกเป็นระดับ ประเภทป่าไม้ ชุมชนดั้งเดิม ชุมชนที่มีการอพยพเข้ามาอาศัยใหม่ เพื่อเป็นแบบแผนและแนวทางการดำเนินงานแต่ละท้องถิ่น ให้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง

การที่ท้องถิ่นเป็นรากฐานในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับชาติ จะทำให้ประชาธิปไตยทางตรงมีความสำคัญขึ้น และทำให้ประชาธิปไตยทางอ้อมพัฒนาขึ้นรวมถึงจะลดความแปลกแยกและเฉยเมยต่อการเมืองลงได้ในเวลาไม่นาน เรียบเรียงจากหนังสือ ‘แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย’ โดย ศ.(พิเศษ) ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ เพื่อนำแนวคิดมาพัฒนาประยุกต์ส่งเสริมเป็นแผนพัฒนาโครงสร้างการอนุรักษ์ป่าไม้ในอนาคต

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ กล่าวไว้ว่า ความคิดทฤษฎีและอุดมการณ์นั้นเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในการปฏิบัติผู้เขียนเห็นสวนทางทางกับคนไทยส่วนใหญ่ซึ่งมักดูเบาความคิดและสนใจแต่เพียงการปฏิบัติ คนไทยนั้นมักจะเห็นว่าเรื่องคิดนั้นเป็นเรื่องง่าย เรื่องทำต่างหากเป็นเรื่องที่ยาก แต่ขอย้ำในที่นี้ว่าได้ปรับปรุงการปกครองส่วนท้องถิ่นมานานพอควร แต่ก็หาได้ผลมากนักจึงอาจถึงเวลาแล้วที่ต้องทบทวนและแสวงหาความคิด ทฤษฎี หรือกระบวนทัศน์ใหม่ๆ ฟังตระหนักว่าลำพังการเข้าใจและสัมผัสกับข้อเท็จจริง หาได้ให้ปฏิบัติได้ดีขึ้นเสมอไปไม่ การปฏิบัติที่ดีนั้นจำต้องมาจากความคิด

ที่ดีด้วย อนึ่ง ก่อนหน้านี้ยังมีกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” : ซึ่งย้าให้หมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ของไทย อาศัยปัญญาท้องถิ่นและความคิดริเริ่มของคนในชุมชนเองเป็นสำคัญในการพัฒนาแนวคิด วัฒนธรรมชุมชนเน้นให้สร้างเศรษฐกิจที่พึ่งพิงตนเองได้ให้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้หมู่บ้านและตำบล ตกอยู่ในกลไกของระบบตลาดสิ้นเชิง และแนวคิด วัฒนธรรมชุมชนนั้น เน้นบ้านและชุมชน ลดการ พึ่งพิงราชการและตลาด และหันกลับมาพึ่งพิงตนเอง พยายามใช้ภูมิปัญญาและความสามรถ คั้งเดิม ของประชาชน จัดได้ว่าเป็นความคิดที่ใกล้กับการให้ประชาชนปกครองตนเอง

สิ่งสุดท้ายที่ผู้วิจัยอยากกล่าวเสริมคือ การมีส่วนร่วมของพลเมืองในการจัดการการป่าชุมชน ทั้งโหล่งขอและแม่สิน ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันความสำเร็จของอุตสาหกรรมในทุกเรื่อง แต่ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีผลต่อคุณภาพในการจัดการการป่าชุมชน อย่างเห็นเป็น รูปธรรมชัดเจน การดำเนินแนวทางจัดการการป่าชุมชน ไม่ได้มีสูตรสำเร็จตายตัวสามารถนำไปใช้ได้ทุกที่เหมือน เพียงแต่การทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐและภาคประชาชนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ให้เหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมตามแต่ละพื้นที่ คุณค่าพื้นฐานของ พลเมืองไม่ใช่สิ่งที่ ดำรงอยู่อย่างตายตัว และย่อมมีข้อบกพร่องของตัวเอง การจัดการป่าชุมชน ที่ยั่งยืน แนวคิดรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง อาจไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเองแต่เป็นกระบวนการที่มี เหตุผลและพร้อมจะปรับปรุง รูปแบบการพัฒนาไปสู่สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ เพื่อเป้าหมายในการทำภาค การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จริตวัฒนธรรมที่คิงามในชุมชน การปฏิบัติการ ให้บรรลุเป้าหมายของ สังคมสงบสุขที่ประชาชนทั้งชาวบ้านในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตร่วมกัน ได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2540). *การจัดการป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า.
- กรมป่าไม้. (2560ก). *กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. สืบค้น 20 พฤษภาคม, 2560 จาก www.forest.go.th
- กรมป่าไม้. (2560ข). *สถิติกรมป่าไม้*. สืบค้น 10 พฤศจิกายน, 2560, จาก <http://forestinfo.forest.go.th>
- กรมวิชาการเกษตร. (2548). *ผักพื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 50 พรรษา 2 เมษายน 2548*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กระทรวงวัฒนธรรม, กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- กฤษฎา บุญชัย. (2541, มิถุนายน-กันยายน). แนวคิด ทฤษฎี ในการศึกษาชุมชนและประชาสังคม. *วารสารร่วมพฤษ*, 17(1), 13-44.
- การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ. (2557). *แผนแม่บท แก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: กองสนับสนุน วิทยาลัยการทัพบก.
- โกมล แพรกทอง. (2533). *ป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้.
- โกมล แพรกทอง. (2535). *แนวความคิดป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- โกมล แพรกทอง. (2537). *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวความคิดป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). (2560). *ทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ*. สืบค้น 20 พฤษภาคม, 2560, จาก <http://www.Rdpb.go.th>.
- จตุรงค์ พวงมณี. (2550). *ผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมือง*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิรากรณ์ คชเสนี. (2556). *นิเวศพัฒนาเพื่อความยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การคืนอำนาจแก่เหยื่อ อาชญากรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2549). *กระบวนการยุติธรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำราและเอกสาร ข้อเสนอคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2551). *ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความยุติธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2535). *การระดมประชาชนเพื่อการจัดการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2528). *จากกฎหมายป่าไม้ถึงรัฐธรรมนูญ : บทสำรวจพื้นที่การเคลื่อนไหวของ ขบวนการป่าไม้*. กรุงเทพฯ: ฟิสิกส์เซ็นเตอร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2528). *ป่าไม้สัมพันธ์กับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา : เล่ม 2. ป่าชุมชนภาคเหนือ*. ม.ป.ท.: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, สัญจิตา กาญจนพันธ์ และอานันท์ กาญจนพันธ์. (2536). *ป่าชุมชนภาคเหนือ ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชญานัทธ์ ดีมา. (2560). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกับการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://cuir.car.chula.ac.th/browse?type=author&value>
- ชนิดา จิตตรุทตะ. (2559). *วัฒนธรรมองค์กร : องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยและปัจจัยกำหนดความสำเร็จทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิดา จิตตรุทตะ. (2559). *ภาพที่ระมัดสังคมไทยกับชุมชนท้องถิ่น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลธิรา สัตยวัฒน์. (2546). *สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา : กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลื้อ ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: นิธิธรรม.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2530). *โครงสร้างทางการเมืองของชุมชนกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ความจริงกับอำนาจในการบริหารรัฐกิจ*. เอกสารที่ระลึกครบ 30 ปี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชำนาญ วัฒนศิริ. (2543). ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม. *วารสารพัฒนาชุมชน*, 1(1), 24-26.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์. (2557). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2553). *นโยบายการคลังสาธารณะ สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ดิน ประชัญพฤทธิ. (2555). *การบริหารการพัฒนาความหมาย เนื้อหา แนวทาง และปัญหา* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- นัยนา นาควัชระ. (2559). *บวชต้นไม้ : การอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อมตามวิถีพุทธ*. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2533). *การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม : คู่มือสำหรับการสอนและการฝึกอบรม*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- บุญอึ้ง ประทุม. (2560). *พลังชุมชนท้องถิ่น : แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย*. สืบค้น 19 มิถุนายน, 2560, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/367852>
- ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทร์ทวงศ์. (2541). *ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ*. เชียงใหม่: โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน.
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม. (2559, 12 พฤศจิกายน). กลุ่มประชาชน บ้านหลวง ต.โหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ [บทสัมภาษณ์].
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม. (2560, 15 พฤษภาคม). แกนนำผู้อนุรักษ์: (ชาวบ้าน) ต.บ้านปากสินปากสาน อ.ศรีสันตาลัย จ.สุโขทัย [บทสัมภาษณ์].
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม. (2560, 14 ตุลาคม). กลุ่มประชาชน ต.บ้านปากสินปากสาน อ.ศรีสันตาลัย จ.สุโขทัย [บทสัมภาษณ์].
- พระครูวรธรรมวิวัฒน์. (2560, 10 พฤษภาคม). เจ้าอาวาสวัดบ้านหลวง เจ้าคณะตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ [บทสัมภาษณ์].

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). (2541). *แนวคิดของพระธรรมปิฎก ศาตราจารย์ธรรมนุญ*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน. ศาตราจารย์ธรรมนุญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2542). *การจัดการทรัพยากรศิลปะและวัฒนธรรม*. ม.ป.ท.
- ไพฑูรย์ ทองสม. (2556). *แนวทางการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ภูมิปัญญาชุมชน*. สงขลา: วิทยาลัยภูมิปัญญาชุมชน.
- มณฑล จำเริญพฤกษ์. (2535ก). *วนศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มณฑล จำเริญพฤกษ์. (2535ข). *หลักวนศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน คณะวนศาสตร์ ศูนย์วิจัยป่าไม้.
- มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2561). *จากป่าสู่เมือง*. สืบค้น 10 มกราคม, 2561, จาก <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.jkfantasy.gpsmapcamera&hl=th>
- ยศ สันตสมบัติ. (2560). *สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. สืบค้น 10 ตุลาคม, 2560, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/357825>
- วันรักษ์ มิ่งมณี นาคิน. (2531). *การพัฒนาชนบทไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชัย ต้นศิริ. (2551). *วัฒนธรรมพลเมือง*. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- วิยุทธ์ จำรัสพันธ์. (2535). *การจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรท้องถิ่น*. ขอนแก่น: โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน.
- ศศิน เฉลิมลาภ. (2560). *รายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย พ.ศ.2555*. สืบค้น 10 มกราคม, 2561, จาก <https://www.facebook.com/SeubNakhasathienFD/>
- ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์. (2545). *การปกครองท้องถิ่น กับการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์. (2555). *การเมืองในกระบวนการกระจายอำนาจ ศึกษาผ่านบทบาทของนักวิชาการ ข้าราชการ นักการเมืองและประชาชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2550). *โครงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. รายงานที่ตีพิมพ์ไอ. ฉบับที่ 43 เดือนกุมภาพันธ์ 2550.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมชาย โพธิ์ตระกูล. (2558, พฤษภาคม-สิงหาคม). การบริหารจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซียฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 5(2), 7.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2540). ป่าชุมชน. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2531). การจัดการป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้ ในคนกับป่าไม้ : สถานการณ์ปัญหาและอนาคต. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์, รังพงษ์ สอนสุภาพ, ศรีนัย ชาติลักษณ์ และประจักษ์ น้ำประสานไทย. (2546). ขบวนการค้าไม้หรือปลอมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2550). การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). กรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษา ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559) ฉบับสรุป. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2548). แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัท เค เอส อินเตอร์ พรินติ้ง จำกัด.
- สุรัชย์ วาธง. (2559, 11 พฤศจิกายน). รองนายกบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ [บทสัมภาษณ์].
- สุรัชย์ วาธง. (2560, 9 พฤษภาคม). รองนายกบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ [บทสัมภาษณ์].
- สุรัชย์ วาธง. (2560, 10 ตุลาคม). รองนายกบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ [บทสัมภาษณ์].
- สุรินทร์ อ้นพรม. (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม). ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจ ควบคุมชุมชน. วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยชินนิย, 30(2), 163-166.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เสนห์ จามริก. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 : ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลโหล่งขอด. (2560). *สภาพพื้นที่ตำบลโหล่งขอด อ.พร้าว จ.เชียงใหม่*. สืบค้น 20 พฤษภาคม, 2560, จาก <http://www.longkhod.go.th/>
- อรทัย ทศกุล. (2549). *เส้นทางชุมชนประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการสังคม.
- อำนาจ คอวนิช. (2535). *วนศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน คณะวนศาสตร์ ศูนย์วิจัยป่าไม้.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2531). *พื้นนาเมืองน่าน*. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ชลธรา ตัทยาวัฒนา, สมบัติ บุญคำเอียง, ลมุด จันทน์หอม, บุญชู ณ ป้อมเพชร และคณะผู้วิจัย. (2546). *สิทธิชุมชนท้องถิ่น พื้นเมืองดั้งเดิม ถิ่นนา กรณีศึกษาชุมชนลัวะยวน ลือ ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม สนับสนุน (สกว).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *การเมืองป่าไม้ไทยยุคหลังสัมปทาน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *มติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อารีย์ โสทธิพันธุ์. (2538). *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). *ประชาธิปไตยชุมชน รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2555). *การกระจายอำนาจการคืนอำนาจสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นและสังคม*. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูป.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2556). *การเมืองของพลเมืองสู่สหสวรรค์ใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557ก). *แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557ข). *สร้างการปกครองท้องถิ่นให้รากฐานของประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557ค). *เหตุอยู่ที่ท้องถิ่น*. ปทุมธานี: สถาบันคลังปัญญาชั้นหาญทศศาสตร์ เพื่ออนาคตไทย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2560). *การวิจัยชนบทสู่การพัฒนา นโยบายสาธารณะท้องถิ่น*. สืบค้น 14 มกราคม, 2560, จาก www.Fnfthailand.Org/node/84
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557). *รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- Barnett, William II, Block, Walter, E. and Saliba, Michael. (2005). Perfect Competition: A Case of Market-Failure. *Corporate Ownership & Control*, 2(4), 70-75. Retrieved from www.thefreelibrary.com
- Cowen, Tyler, ed. (1988). *The Theory of Market Failure: A Critical Examination Fairfax*. Va: George Mason University Press and the Cato Institute.
- Google Maps. (2017). *GPS*. March 21, 2017, Retrieved from https://support.google.com/maps/answer/144349?hl=th&ref_topic=3092425
- Harold, D. (1967). Toward a Theory of Property Rights. *The American Economic Review*, 57(2), 347–359.
- Johnson, O.E.G. (1972). Economic analysis, the legal framework and land tenure systems. *The Journal of Law and Economics*, 15(1), 259–76.
- Elinor, O. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action Political Economy of Institutions and Decisions*. New York: Cambridge University Press.

กฎหมายการบังคับใช้ กฎหมายป่าชุมชน (กฎหมายแผ่นดิน)

เนื่องจากป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุ มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตอยู่ของสิ่งมีชีวิตในโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์เพราะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน แต่เนื่องจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวได้ใช้อย่างฟุ่มเฟือยจนทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลงอย่างมาก และก่อให้เกิดความไม่สมดุลในระบบนิเวศน์ ดังนั้น เพื่อเป็นการชะลอการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว กฎหมายจึงกำหนดให้มีการควบคุมการตัดไม้ และคุ้มครองพื้นที่ป่าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้นเพื่อรักษาป่าไม้และคุ้มครองสภาพแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี และคงอยู่ถึงรุ่นลูกหลานต่อไป

การคุ้มครองป่าไม้

1) กฎหมายควบคุมการทำไม้

เนื่องจากไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ และคนนำไม้มาใช้ทั้งการอุปโภคและบริโภค เช่น ทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เป็นบ้านที่อยู่อาศัย หรือสำนักงาน เป็นต้น กฎหมายจึงควบคุมการตัดไม้ และขนส่งไม้บางชนิดที่สำคัญๆ ไว้ โดยบัญญัติไว้ในกฎหมายป่าไม้ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 เป็นต้น สาระสำคัญของการควบคุมการทำไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 คือ การห้ามมิให้ผู้ใดตัดไม้ที่กำหนดไว้ว่าเป็นไม้หวงห้าม ทั้งนี้เพราะเป็นไม้ที่มีความสำคัญและกำลังจะหมดไป แต่เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ สำหรับการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ผู้ที่ตัดไม้ที่ถูกควบคุมดังกล่าวจะต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ หรือบางกรณีจะต้องได้รับสัมปทานการทำไม้จากรัฐ ส่วนไม้ที่ไม่ได้จัด ให้เป็นไม้หวงห้าม ราษฎรก็มีสิทธิทำไม้ได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจาก เจ้าหน้าที่ของรัฐ

ไม้หวงห้าม ตามกฎหมายป่าไม้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภท ก. ได้แก่ ไม้ซึ่งการทำไม้จะต้องได้รับอนุญาตจาก พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือได้รับสัมปทานตามกฎหมาย

ประเภท ข. ได้แก่ ไม้หวงห้ามพิเศษ ซึ่งเป็น ไม้หายาก หรือ ไม้ที่รัฐต้องการสงวนรักษาไว้ เป็นพิเศษ การทำไม้ในประเภทนี้โดยหลักทำไม่ได้ เว้นแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์จะเป็นผู้อนุญาตเป็นกรณีพิเศษ (พ.ร.บ.ป่าไม้มาตรา 6)

สำหรับไม้สัก และไม้อย่าง ซึ่งขึ้นอยู่ในราชอาณาจักร พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 7 กำหนดว่าเป็น ไม้หวงห้ามประเภท ก. ไม้ว่าจะอยู่ในเขตป่าไม้ หรือในที่ดินของเอกชนการจะทราบว่าเป็น ไม้หวงห้ามหรือไม่ หรือเป็นไม้หวงห้ามในประเภทใด ต้องออกกฎหมายที่เรียกว่า พระราชกฤษฎีกา กำหนดไว้ และประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้ประชาชนทราบส่วน ไม้ที่ไม่ได้เป็น ไม้หวงห้าม ประชาชนสามารถตัดไม้และแปรรูป ไม้ได้ แต่กฎหมายก็ยังควบคุมการนำไม้ดังกล่าวเข้าเขตด้านป่า ไม้ จะต้องเสียค่าธรรมเนียมตามกฎหมาย เว้นแต่ว่าจะเป็นการนำไปใช้เพื่อการส่วนตัว (มิใช่เพื่อ การค้า) ภายในเขตจังหวัดท้องถิ่นนั้น เช่น ไม้ยางพารา ไม้มะม่วง ไม้สน ไม้ทุเรียน ต้นหมาก ต้น มะพร้าว เป็นต้นการทำไม้ ซึ่งเป็นการกระทำต้องห้าม และมีโทษทางอาญาตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ มี ลักษณะดังนี้ ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด ชักลากไม้ในป่า หรือนำไม้ออกจากป่า ด้วยประการใดๆ และรวมถึงการกระทำดังกล่าวกับ ไม้สัก ไม้อย่างที่ขึ้นอยู่ในที่ดินที่ไม่ใช่ป่า หรือการ นำไม้สักหรือไม้อย่างออกจากที่ดินที่ไม้นั้นขึ้นอยู่ด้วยนอกจากการทำไม้แล้ว กฎหมายยังห้ามการเจาะ หรือสับ หรือเผา หรือการทำอันตรายแก่ไม้หวงห้ามอีกด้วย ทั้งนี้ ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ ต้องมีโทษทางอาญา

กฎหมายยังห้ามการเก็บหาของป่าว่าด้วย ของป่า หมายถึง บรรดาของที่เกิดขึ้นหรือมีขึ้นใน ป่าตามธรรมชาติ

- 1) ไม้ รวมทั้งส่วนต่างๆ ของไม้ ถ่านไม้ น้ำมัน ไม้ ยาง ไม้ ตลอดจนสิ่งอื่นๆ ที่เกิดจากไม้
- 2) พืชต่างๆ ตลอดจนสิ่งอื่นๆ ที่เกิดจากพืชนั้น
- 3) รังนก ครั่ง รวงผึ้ง จี๋ผึ้ง และมูลค้างคาว
- 4) หินที่ไม่ใช่แร่ ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ และหมายความรวมถึงถ่าน ไม้ที่บุคคลทำขึ้นด้วย (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 4) ของป่าข้างต้น จะต้องห้ามไม่ให้เก็บตามกฎหมายฉบับนี้ ต้องมี การประกาศ ว่าเป็นของป่าหวงห้าม ซึ่งจะกระทำโดยพระราชกฤษฎีกาในท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง

ในกรณีที่เป็นของป่าหวงห้าม การเก็บหาของป่า จะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อน ซึ่งการขออนุญาตจะต้องยื่นแบบฟอร์มตามที่กฎหมายกำหนดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตนั้น และเมื่อได้รับอนุญาตก็สามารถเก็บหาของป่าได้ โดยเสียค่าธรรมเนียมตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายยังห้ามการค้าหรือมีของป่าไว้ในครอบครองเกินกำหนด ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะเป็นผู้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ (พ.ร.บ. ป่าไม้ มาตรา 29 ทวิ) ส่วนของป่าที่ไม่ได้หวงห้ามราษฎรสามารถเก็บหาของป่าได้โดยไม่ต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แต่อย่างใดอย่างไรก็ดี การกระทำบางอย่างเจ้าหน้าที่หรือราษฎรสามารถกระทำได้เพราะกฎหมายยกเว้นไว้ คือ การกระทำของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อการบำรุงป่า หรือการค้นคว้า ทดลองทางวิชาการ หรือเป็นการที่ราษฎรเก็บหาเศษไม้ ปลายไม้ตายแห้ง ที่ล้มขนอนนอนไพร อันมีลักษณะเป็นไม้พื้น และไม่ใช่ไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข. โดยนำเศษไม้ดังกล่าว ไปใช้สอยในบ้านของตนหรือประกอบกิจการของตน (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 17)

การนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง : กฎหมายควบคุมการนำเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ทั้งนี้ โดยการที่ราษฎรต้องขออนุญาตนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อน การนำไม้เคลื่อนที่ที่ต้องขออนุญาต มีดังนี้

- 1) นำไม้หรือของป่าที่ได้รับอนุญาตให้ทำหรือเก็บออกจากสถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตไปถึงสถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตแล้ว
- 2) นำไม้ที่ทำโดยไม่ต้องรับอนุญาต ออกไปจากค่านป่าไม้ค่านแรกแล้ว
- 3) นำไม้หรือของป่าเข้ามาในประเทศ ไปถึงด่านศุลกากรหรือ ด่านตรวจศุลกากรที่นำเข้ามาแล้ว
- 4) นำไม้หรือของป่าที่ซื้อมาจากทางราชการ ไปจากที่ไม้หรือของป่านั้นอยู่ (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 38)

ผู้นำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่ จะต้องมิใบเบิกทางของพนักงาน เจ้าหน้าที่กำกับไปด้วย (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 39) การขอใบเบิกทางนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่ให้ขอที่ป่าไม้จังหวัด พร้อมด้วยบันทึกแสดงชนิด จำนวน ขนาด ปริมาตร และใบเสร็จที่แสดงว่าไม้หรือของป่านั้น ได้เสียค่าธรรมเนียมเรียบร้อยแล้ว ในการนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่นั้นกฎหมายได้กำหนดห้ามมิให้

เคลื่อนที่ ผ่านด่านป่าไม้ในระหว่างเวลากลางคืน (ตั้งแต่พระอาทิตย์ตก จนถึงพระอาทิตย์ขึ้น) เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานเป็นหนังสือ (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 41)

การแผ้วถางป่า

เพื่อเป็นการสงวนรักษาป่าไม้ไว้อันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและแก่ลูกหลาน กฎหมายจึงได้ห้ามผู้ใดเข้าครอบครองป่าไว้เป็นของตนเองหรือผู้อื่น และห้ามมิให้แผ้วถางหรือทำลายป่า มิฉะนั้นจะมีความผิดทาง อาญา อย่างไรก็ดี ทางราชการได้ตระหนักถึงความจำเป็นของราษฎรที่ยากจนไม่มีที่ดินทำการเกษตร จึงได้จำแนกป่าไม้ไว้ ถ้าป่าใดเป็นป่าประเภทเกษตรกรรม ราษฎรสามารถเข้าครอบครอง และแผ้วถางเพื่อเพาะปลูกพืชได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ แต่ป่าใดที่ทางราชการมิได้ประกาศเป็นป่าเกษตรกรรม ราษฎรคนใดประสงค์ที่จะครอบครองแผ้วถางป่า จะต้องขออนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเขตที่ป่านั้นอยู่ก่อน (พ.ร.บ.ป่าไม้ มาตรา 54)

2) การคุ้มครองป่าอนุรักษ์

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าอนุรักษ์มีหลายฉบับ แต่ที่เป็นกฎหมายหลักในปัจจุบันมี 4 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งในกฎหมายทั้งสี่ฉบับนี้ได้มีมาตรการที่จะจำกัดการทำลายป่าไม้และสงวนพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทางระบบนิเวศและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อันเป็นต้นกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ โดยการกำหนดให้มีการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ไว้ และกำหนดห้ามการกระทำบางอย่างที่จะนำไปสู่การทำลายป่าไม้ สัตว์ป่า และของป่าในเขตดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้ฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษทางอาญา และต้องรับผิดชอบในทางแพ่งอีกด้วย นอกจากนี้กฎหมายดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะให้อำนาจหน้าที่แก่เจ้าพนักงานป่าไม้ และเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องที่จะป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์ดังกล่าว โดยการออกใบอนุญาต หรือการสั่งให้ผู้ฝ่าฝืนทำให้สภาพแวดล้อมกลับคืนดีดังเดิม หรือเข้าไปดำเนินการแก้ไขสภาพแวดล้อมเองโดยคิดค่าใช้จ่ายจากผู้กระทำการละเมิด ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายปัจจุบันแบ่งออกได้ 4 ประเภท

- ก) ป่าสงวนแห่งชาติ
- ข) อุทยานแห่งชาติ
- ค) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- ง) เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

ก) ป่าสงวนแห่งชาติว่าด้วย

ป่าสงวนแห่งชาติ คือป่าที่พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ประกาศว่าเป็นป่าสงวนและป่าคุ้มครอง ส่วนป่าสงวน อีกกรณีหนึ่งเป็นป่าซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกกฎกระทรวงให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ โดยพิจารณาจากความจำเป็นเพื่อการรักษาสภาพป่าไม้ ของป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น และในกฎ กระทรวงดังกล่าวจะต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตของป่าสงวนไว้ด้วย อีกทั้งเมื่อประกาศแล้ว ต้องปิดประกาศสำเนากฎกระทรวงไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ที่ทำการกำนัน และในหมู่บ้านในเขตที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนทราบ

การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาตินั้น มีข้อห้ามว่าต้องไม่เป็น ที่ดินของเอกชนที่มีสิทธิครอบครองอยู่แล้วก่อนที่จะมีการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือเป็นที่ที่อยู่ในความครอบครองของรัฐหรือทบวงการเมือง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันชาวบ้านบางหมู่บ้านทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและมีปัญหาพิพาทว่า ตนเคยอาศัยอยู่ในบริเวณ ดังกล่าวโดยชอบก่อนที่จะประกาศว่าเขตนั้นเป็นเขตป่าสงวน ซึ่งในกรณีนี้ เป็นปัญหาที่จะต้องนำสืบพิสูจน์ว่าเป็นความจริงเช่นไร ซึ่งถ้าเป็นความจริงอาจเป็นเพราะข้อบกพร่องในช่วงการสำรวจ ซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่สามารถสำรวจได้ครบทุกพื้นที่ได้ จึงประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับที่ยของราษฎร ซึ่งทางแก้ก็จะต้องเพิกถอนเขตดังกล่าวออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ถ้าไม่เป็นความจริง ราษฎรหมู่บ้านนั้นจะต้องอพยพออกจากพื้นที่ป่าสงวนดังกล่าวเว้นแต่จะเข้าเงื่อนไข ที่จะได้รับสิทธิทำกินตามพระราชบัญญัตินี้

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติ คือการสงวนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ เพื่อประโยชน์ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นป่าสงวนไว้เพื่อใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงเศรษฐกิจ และนำผลประโยชน์จากป่าไม้มาเพื่อการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และให้มีการใช้ประโยชน์นานที่สุดจนถึงลูกหลาน ดังนั้น กฎหมายจึงมีทั้งการห้ามมิ

ให้บุกรุก หรือหาของป่า หรือเข้าไปก่อสร้างในเขตป่าสงวน แต่ถ้าเป็นพื้นที่ป่าดังกล่าวในเขตที่เรียกว่า ป่าเสื่อมโทรม ทางกรมป่าไม้ก็อาจอนุญาตให้ราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินเข้าทำกินได้โดยไม่สามารถถือเอากรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองได้ หรืออาจจะให้เอกชน เข้ามาปลูกป่าทดแทนได้ เพื่อพัฒนา พื้นฟูสภาพป่าไม้ให้ดีขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาทางวิชาการอันจะนำไปสู่การพัฒนาทางระบบนิเวศน์ หรือการพัฒนาพันธุ์พืช เจ้าพนักงานป่าไม้ไม่มีสิทธิอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในป่าเพื่อศึกษาได้

กรณีที่ดินว่าเป็นการบุกรุก หรือทำลายสภาพป่าสงวนแห่งชาติ มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 14-20 มีหลักสำคัญดังนี้

- 1) กระทบต่อต้น ไม้ ดิน หิน กรวด ทราย แร่และน้ำมัน พืช สัตว์ต่าง ๆ หรือซากสัตว์ ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนนั้น
- 2) ทำไม้ ซึ่งรวมถึง การตัด บุค หรือชักลาก ไม้ที่มีอยู่ในป่าหรือนำ ไม้ที่อยู่ในป่าออกมาจากป่าสงวนแห่งชาติ ไม่ว่าไม้นั้นจะเป็น ไม้ หวงห้ามตามกฎหมายป่าไม้หรือไม้ก็ตาม เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจาก เจ้าพนักงาน
- 3) เก็บหาของป่า ได้แก่ การเก็บ ไม้พิน เปลือกไม้ หิน ซากสัตว์ น้ำผึ้ง มูลค้างคาว เป็นต้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน
- 4) เข้าไปยึดถือ ครอบครอง ทำประโยชน์ หรืออาศัยอยู่ แฝงวาง เผาป่า หรือทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- 5) กรณีที่ราษฎรอาจได้รับการอนุญาตให้เข้าไปทำกินได้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ได้แก่ การให้สิทธิทำกิน การอนุญาตให้ปลูกป่า หรือทำสวนป่า ในเขตป่าเสื่อมโทรม หรือการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่หลังจากที่สัมปทานตามกฎหมายแร่ เป็นต้น

ผู้ฝ่าฝืน หลักการข้างต้น ต้องระวางโทษจำคุก ตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปี และปรับตั้งแต่ห้าพันบาทถึงห้าหมื่นบาท แต่ผู้กระทำจะต้องได้รับโทษจำคุกหนักขึ้น โดยต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท ถ้าได้กระทำการบุกรุก มีเนื้อที่เกินยี่สิบห้าไร่ หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ไม้สัก ไม้ยาง ไม้ สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ตามกฎหมายป่าไม้ หรือกระท่อม ไม้อื่น ๆ ซึ่งมีจำนวนต้นหรือท่อน รวมกันเกินยี่สิบต้นหรือท่อน หรือมีปริมาตรไม้เกินสี่ลูกบาศก์เมตร หรือกระท่อมต้นน้ำลำธาร (พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา

กรณีทีหนึ่งจะถือว่าเป็นต้นหรือท่อนั้น ต้องมีขนาดใหญ่พอสมควร ถ้าเป็นเพียงเศษไม้เล็ก ไม้ย่อยที่มีลักษณะเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ไม่ถือว่าเป็น ต้นหรือท่อน (ฎีกาที่ 3103/2532) นอกจากนี้ ผู้นั้นจะต้องถูกสั่งให้ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (รวมถึงครอบครัวและบริวารด้วย) ถ้าศาล พิพากษาว่ามีความผิด อีก ทั้งยังถูกริบเครื่องมือ ยานพาหนะ เครื่องจักร เครื่องกล เช่น เลื่อย รถแมค โคล ขวาน มีด เป็นต้น เว้นแต่ทรัพย์สินดังกล่าวจะเป็นของผู้อื่นที่ไม่รู้เห็นเป็นใจ เช่น เป็นรถที่เช่า ชื้อมาจากบริษัทที่เป็นตัวแทนจำหน่ายรถยนต์ และบริษัทดังกล่าวไม่รู้เห็นถึงการที่จะนำรถไป กระทำความผิด บริษัทมีสิทธิขอรถที่ถูกริบไว้คืนได้ ภายใน 1 ปี นับแต่วันที่มิคำพิพากษา

ข) อุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ คือ ที่ดินที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศพระราช กฤษฎีกากำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ทั้งนี้ โดยเห็นว่าที่ดินดังกล่าวมีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าจะ รักษาให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และเพื่อการรื่นรมย์ของประชาชนหลักการในการ อนุรักษ์ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติคือ การสงวน รักษาสภาพของป่าไว้เพื่อรักษาความสมดุลของ ระบบนิเวศน์ และรักษาสภาพความกลมกลืนของธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ สัตว์ป่า นอกจากนี้ ยัง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปศึกษาและนันทนาการถึงความสวยงามของธรรมชาติอีกด้วย ดังนั้น หลักในการจัดการอุทยานแห่งชาติ ก็คือการรักษาและฟื้นฟูสภาพป่า และสิ่งมีชีวิตในป่าไว้ตาม ธรรมชาติ และเปิดพื้นที่บางส่วนเพื่อให้ประชาชนเข้าไปชมความงามของชาตินั้น ด้วยเหตุนี้ กฎหมายจึงอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปในเขตดังกล่าวได้ แต่ต้องปฏิบัติตามมิให้เป็นการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติหรือกระทบต่อความ เป็นอยู่ของสัตว์ป่า

ข้อห้ามตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ได้แก่

- 1) ยึดถือ ครอบครอง แคว้นทาง เสาป่า ก่อสร้าง ในเขตอุทยานแห่งชาติ
- 2) เก็บหาของป่า หรือนำของป่าออกไป หรือทำให้เสื่อมสภาพซึ่งยางไม้ ไม้ น้ำมันยาง น้ำมันสน แร่ และทรัพยากรธรรมชาติ เว้นแต่จะได้รับอนุญาต
- 3) นำสัตว์ป่าออกไป หรือทำอันตรายแก่สัตว์ หรือดิน หิน กรวดหรือทราย
- 4) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทางน้ำ หรือทำให้ทางน้ำเหือดแห้งหรือท่วม
- 5) เก็บหรือทำอันตรายต่อดอกไม้ ใบไม้ หรือผลไม้

6) นำสัตว์เลี้ยง หรือสัตว์พาหนะเข้ามา นำยานพาหนะหรืออากาศยานเข้ามา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน หรือปล่อยปลูสัตว์เข้ามา

7) ทิ้งขยะมูลฝอย

8) ยิงปืน ทำให้เกิดระเบิด นำเชื้อเพลิงที่อาจทำให้เกิดเพลิงไหม้ ส่งเสียงอื้อฉาว

9) นำเครื่องมือล่าสัตว์หรือจับสัตว์ หรืออาวุธใดๆ เข้ามา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่โทษทางอาญา ที่กำหนดไว้จะมีโทษจำคุกสูงสุดคือ จำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ในการกระทำที่ ผ่าฝืนใน 1, 2, 3, 4 ส่วนในกรณีอื่นก็มีโทษต่ำกว่า แต่เฉพาะการเก็บหาของป่า ซึ่งเป็นสัตว์และทรัพยากรที่มีราคาเล็กน้อย ซึ่งโดยส่วนใหญ่ จะเป็นการเก็บหาของป่าตามวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในเขตใกล้เคียงกับเขตอุทยานแห่งชาติ โทษที่ฝ่าฝืนจะลดลงเหลือเพียงโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท อย่างไรก็ตามยังให้อำนาจศาลที่จะริบเครื่องมือยานพาหนะ ที่ใช้ในการกระทำความผิดอีกด้วย เว้นแต่จะเป็นของผู้อื่นที่ไม่ได้รู้เห็นเป็นใจด้วย

ก) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นเขตที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบว่าที่ดิน ในเขตใดที่ควรรักษาไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้ โดยการประกาศพระราชกฤษฎีกา ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (แต่ที่ดินนั้นจะต้องไม่เป็นที่ดินของเอกชน) หลักการคุ้มครองพื้นที่ป่า และสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านี้ จะมีการห้ามกิจกรรมของคนที่จะเข้าไปในเขตนี้อย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้สัมปทาน หรือประทานบัตร เพื่อทำแร่หรือปิโตรเลียม ทั้งนี้ เพราะกฎหมายประสงค์จะให้พื้นที่เพื่อการขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าจึงพยายามจะอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ ข้อห้ามที่กำหนดไว้มีดังนี้

1) ห้ามล่าสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองหรือไม่ และห้ามเก็บหรือทำอันตรายแก่รังของสัตว์ป่า ยกเว้นการกระทำเพื่อการศึกษาทางวิชาการ และได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมป่าไม้ โดยความเห็นชอบจากคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา 36) ผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 53)

2) ห้ามเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเป็นเจ้าพนักงานซึ่งต้องทำหน้าที่ในเขตนั้น (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา 37)

3) ห้ามยึดถือ ครอบครองที่ดิน หรือตัด โคน แผล้วาง เผา หรือทำลายต้นไม้ หรือพฤษชาติอื่นๆ ห้ามขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือปล่อยสัตว์หรือสัตว์ป่าหรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำแห้ง น้ำท่วม หรือน้ำเป็นพิษ หรือเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า แต่มีข้อยกเว้นให้ทำได้โดยได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้หรือกรมประมงเพื่อประโยชน์ในการบำรุงพันธุ์ การศึกษาทางวิชาการ หรือการอำนวยความสะดวก หรือการให้ความรู้แก่ประชาชน (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า มาตรา 38) ผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 54) และศาลมีอำนาจพิพากษาขับไล่ผู้นั้นและบริวารออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีอำนาจจับทรัพย์ บรรดาเครื่องมือ ยานพาหนะหรือสัตว์ป่า หรือซากของสัตว์ป่าที่ได้มาจากการกระทำความผิดนั้น (มาตรา 57, 58)

ง) เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

โดยที่บางพื้นที่ซึ่งทางราชการไม่ได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวน แห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การให้ความคุ้มครองแหล่งต้นน้ำลำธาร หรือระบบนิเวศน์จะไม่สามารถทำได้ และ อาจจะสายเกินไปที่จะรอให้มีการประกาศเขตอนุรักษ์ดังกล่าว ดังนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 43 ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม โดยได้รับคำแนะนำจากคณะกรรมการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อประกาศให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยประกาศเป็นกฎกระทรวง แต่พื้นที่ดังกล่าวจะต้องเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธาร หรือมีระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติแตกต่างจากที่อื่นๆ หรือระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติของพื้นที่นั้น อาจจะถูกทำลาย หรือถูกกระทบกระเทือนจากการกระทำของคนเข้าไปอยู่ในบริเวณนั้น โดยง่าย หรือเป็นพื้นที่อันมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ แต่ยังไม่มีการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์

เมื่อได้ประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมแล้ว กฎหมายกำหนดให้มีความมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในกฎกระทรวงที่ประกาศด้วย เช่น การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาภาพธรรมชาติ หรือมิให้กระเทือนต่อระบบนิเวศน์ หรือห้ามการกระทำอันมีลักษณะเป็นการทำลายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ซึ่งมาตรการที่กำหนดนี้ ทั้งราษฎรและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องถือปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์ ในการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (มาตรา 44)

การฝ่าฝืนข้อกำหนดในกฎกระทรวงข้างต้น ผู้กระทำได้ระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 100) แต่ถ้ามีผู้ใดบุกรุก หรือครอบครองที่ดินของรัฐ โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือเข้าไปทำอันตรายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ หรือศิลปกรรม หรือก่อให้เกิดมลพิษในเขตดังกล่าว จะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 99)

1) การปลูกป่าทดแทน

ความสำคัญของป่าไม้ หรือผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ นอกจากจะเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สำคัญแล้ว ยังมีผลต่อการอนุรักษ์พื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นที่เกิดของแหล่งน้ำด้วย ดังนั้นความต้องการที่จะนำไม้ หรือของป่าไปใช้จึงมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ป่าธรรมชาติไม่อาจตอบสนองความต้องการได้ ด้วยเหตุนี้ เพื่อลดปริมาณการทำลายป่าไม้ธรรมชาติลง และยังรักษาการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของคนไว้ กฎหมายจึงมีมาตรการให้ เอกชนเพาะพันธุ์และปลูกป่า เพื่อเพิ่มปริมาณป่าไม้ และอนุญาตให้ทำไม้ที่ได้จากการปลูกป่านี้ด้วย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 ซึ่งมีหลักการโดยสรุปดังนี้

- 1.1) ผู้ใดต้องการทำสวนป่าเพื่อการค้า สามารถยื่นขอต่อนายทะเบียนตามระเบียบที่อธิบดีกรมป่าไม้กำหนด
- 1.2) เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ผู้นั้นสามารถปลูกต้นไม้เพื่อการค้าได้ เช่น สวนป่าสักทอง เป็นต้น
- 1.3) เจ้าของสวนป่ามีสิทธิทำไม้ ที่ได้จากการทำสวนป่า โดยอาจจะตัดโค่น แปรรูปไม้ค้าไม้ หรือมีไม้ไว้ในความครอบครอง หรือนำไม้เคลื่อนที่ผ่านด่านป่าไม้ได้
- 1.4) ก่อนที่จะตัดหรือโค่นไม้ จะต้องแจ้งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทราบ เป็นหนังสือ เพื่อเจ้าหน้าที่จะออกหนังสือรับรองการแจ้งก่อนตัด
- 1.5) เมื่อตัดไม้แล้ว ต้องมีตราประทับแสดงการเป็นเจ้าของ การจะนำไม้เคลื่อนที่ก็จะต้องมีหนังสือรับรองการแจ้ง และบัญชีรายการไม้กำกับไปด้วย
- 1.6) ไม้ที่ได้จากสวนป่า ไม่ต้องเสียค่าภาคหลวง
- 1.7) ที่ดินที่จะขออนุญาตปลูกสวนป่า อาจเป็นที่ดินที่มีโฉนด หรือ น.ส.3 ที่ดินที่ทางราชการรับรองว่าอาจขออนุญาตออกโฉนดหรือ น.ส.3 ได้ตามกฎหมายว่าด้วยการจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือกฎหมายการจัด ที่ดินเพื่อการครองชีพ หรือเป็นที่เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการ

เกษตรกรรม หรือเป็นเขตป่าเสื่อมโทรมในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือที่ดินที่ได้ดำเนินการปลูกป่า โดยหน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือทบวงการเมือง

มาตรการการทำสวนป่านี้ เป็นมาตรการที่ดีในการเพิ่มปริมาณ ป่าไม้ให้มากขึ้น เพื่อลดความต้องการที่จะนำไม้จากป่าถาวรมาใช้ในการอุปโภคบริโภค และเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ และขณะเดียวกันเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่าทดแทน หรือเพาะพันธุ์พืชอันจะทำให้รัฐประหยัดงบประมาณในการปลูกป่า

อย่างไรก็ดี การทำสวนป่านี้มักจะเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ และปลูกต้นไม้ประเภทเดียวกัน ดังนั้นการเพิ่มพื้นที่ป่าเหล่านี้ เป็นแต่เพียงการสนองความต้องการใช้ไม้ในชีวิตประจำวันของคน แต่ยังไม่สามารถทดแทนความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นที่ยอมรับของพันธุ์ไม้นานาชนิด ดังที่มีอยู่ในป่าดงดิบหรือป่าในเขตอนุรักษ์

การคุ้มครองสัตว์

ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ได้จำแนกสัตว์ป่าที่ได้รับการคุ้มครองไว้ 2 ประเภท คือ สัตว์ป่าสงวน และสัตว์ป่าคุ้มครอง

1) สัตว์ป่าสงวน มีอยู่ 15 ชนิด ดังนี้ นกเงือกไฟลิรินธร แรด กระซู่ กูปรี ควายป่า ละองหรือละมั่ง สมันหรือเนื้อสมัน เลียงผา กวางผา นกแต้วแร้วท้องดำ นกกระเรียน แมวลายหินอ่อน สมเสร็จ เก้งหม้อ พะยูงหรือหมู่น้ำ สัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์ป่าที่หายากแล้ว และกำลังจะสูญพันธุ์

2) สัตว์ป่าคุ้มครอง เป็นสัตว์ป่าที่มีกฎกระทรวงกำหนดให้เป็นสัตว์ป่าสงวน หลักการคุ้มครองสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองนั้น กฎหมายมุ่งที่จะห้ามการค้าสัตว์ดังกล่าว และการครอบครองสัตว์ป่านั้นไว้เกินปริมาณที่กำหนด และห้ามการค้าสัตว์ป่า ไม่ว่าสัตว์นั้นจะอยู่ในป่าอนุรักษ์หรือไม่ ทั้งนี้เพราะสัตว์ดังกล่าวควรจะสงวนไว้เพื่อการรักษาความสมดุลแห่งระบบนิเวศน์ หากให้ล่าได้ก็อาจกลายมาเป็นอาหารหรือถูกฆ่าเพราะกีฬาล่าสัตว์ จนสูญพันธุ์ไป

การกระทำที่เป็นการต้องห้ามตามกฎหมาย ได้แก่

1) ห้ามล่า หรือพยายามล่าสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง (รวมถึงไข่ของสัตว์ป่าด้วย) เช่น การยิงเสือ การเก็บไข่นกกระเรียน เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นการล่า ณ ที่ใด (มาตรา 16) ผู้ฝ่าฝืนมีความผิดต้องรับโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา 47)

อย่างไรก็ดี ถ้าเป็นการยิงสัตว์เพราะความจำเป็น เนื่องจากเสือจะเข้ามากัด หรือกระทิงจะวิ่งพุ่งเข้าชนบ้าน และได้กระทำไปพอสมควรแก่เหตุ ดังนี้ ผู้ยิงนั้นไม่ต้องรับโทษ

2) ห้ามการเพาะพันธุ์สัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง เว้นแต่เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามที่กฎหมายอนุญาต และได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเป็นการเพาะพันธุ์ของสวนสัตว์สาธารณะของเอกชนซึ่งได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้ (มาตรา 18)

3) ห้ามการครอบครองสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง หรือซากของสัตว์ดังกล่าว นอกจากจะเป็นสัตว์ป่าที่ได้รับอนุญาตให้เพาะพันธุ์ ตาม 2. (มาตรา 19)

4) ห้ามการค้าสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง หรือซากหรือผลิตภัณฑ์ของสัตว์ดังกล่าว เว้นแต่จะเป็นสัตว์ที่ได้รับอนุญาตตาม 2. (มาตรา 20)

5) ห้ามเก็บ หรือทำอันตรายหรือมีไว้ซึ่งรังของสัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครอง แต่ไม่รวมถึงการเก็บรังนกที่ผู้อื่นได้รับอนุญาตตามกฎหมายอากรรังนกที่แอ่น (มาตรา 21)

6) ห้ามนำเข้าหรือส่งออกสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครองชนิดที่รัฐมนตรีประกาศ ซากของสัตว์ดังกล่าว เว้นแต่เป็นสัตว์ที่ได้มาจากการเพาะพันธุ์ตาม 2. (มาตรา 23)

7) การนำสัตว์ป่าคุ้มครองหรือซากของสัตว์ป่าคุ้มครองเคลื่อนที่ เพื่อการค้า ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้ หรืออธิบดีกรมประมง (มาตรา 25)

8) ผู้ที่ต้องการประกอบกิจการสวนสัตว์สาธารณะ สามารถยื่นขอใบอนุญาตต่ออธิบดีกรมป่าไม้ หรืออธิบดีกรมประมงแล้วแต่กรณีว่าเป็นสัตว์บกหรือสัตว์น้ำ เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ผู้รับอนุญาตสามารถเพาะพันธุ์ ครอบครอง สัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองได้ เพื่อประโยชน์ในกิจการ สวนสัตว์สาธารณะของตน

9) ข้อห้ามในการล่าสัตว์นั้น นอกเหนือจากสัตว์ป่าสงวนหรือ สัตว์ป่าคุ้มครองแล้ว กฎหมายยังกำหนดห้ามล่าสัตว์ในบางพื้นที่อีกด้วย ไม่ว่าจะสัตว์นั้นจะเป็นสัตว์ชนิดใด เขตดังกล่าวคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ บริเวณวัดหรือบริเวณที่จัดไว้เพื่อประชาชนใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (เขตอภัยทาน) เป็นต้น

ข้อสังเกต การที่จะรู้ว่าสัตว์ป่าประเภทใดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองหรือไม่นั้น ต้องดูจาก กฎกระทรวง ดังนั้น ผู้ฝ่าฝืนกฎหมายอาจกระทำความผิดโดยไม่รู้ว่าเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองก็ได้ เพราะ ประเภทของสัตว์คุ้มครองนั้น มีอยู่หลายร้อยชนิด และมีชื่อเรียกต่างกัน กรณีนี้แนวทางป้องกันควร ประกาศชนิดของสัตว์ป่าคุ้มครองให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน

กรณีที่สอง การอนุญาตให้มีสัตว์ที่ได้รับอนุญาตให้เพาะพันธุ์ไว้ในความครอบครองได้ ถ้า เป็นลูกที่เกิดจากสัตว์ป่าที่ได้รับอนุญาตนั้น การควบคุมและบังคับใช้กฎหมายต้องเข้มงวด เพราะ เคยมีคนนำสัตว์ออกจากป่าและอ้างว่าเป็นสัตว์ที่ได้จากการเพาะเลี้ยง ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ไม่ตรวจตรา ให้เข้มงวดก็จะเป็นช่องทางของผู้ไม่สุจริตที่จะอาศัยประโยชน์จาก ช่องว่างกฎหมายอันนี้ อย่างไรก็ตาม แนวทางที่ควรจะต้องกระทำควบคู่ไปกับการจัด การและควบคุมการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ของป่าไม้และสัตว์ป่าข้างต้น ควรต้องรณรงค์เพื่อต่อต้านการใช้ไม้ หรือการบริโภคสัตว์ป่าอย่าง ฟูมเฟื่อย ทั้งนี้เพราะกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายที่กล่าวมาข้างต้น ไม่อาจต่อต้านกระแสของ ความต้องการที่จะนำไม้หรือสัตว์ป่ามาใช้เพื่อประโยชน์ ในทางเศรษฐกิจได้ จึงปรากฏอยู่เสมอว่ามี การลักลอบตัดไม้ ทำลายป่า และล่าสัตว์ป่าเป็นประจำ ซึ่งเป็นการยากที่รัฐจะใช้กำลังเจ้าหน้าที่เพื่อ ควบคุมการทำลายทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าวได้อย่างทั่วถึง และอีกแนวทางหนึ่งคือการส่งเสริมให้ ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ซึ่งนอกจากจะเป็นผู้คอยป้องกันมิ ให้มีคนมาทำลายป่าไม้และสัตว์ป่าแล้ว ประชาชนทุกคนควรจะร่วมกันรณรงค์ในการลดการใช้ ทรัพยากรดังกล่าวโดยใช้เท่าที่จำเป็น หรือหาสิ่งอื่นทดแทน

(ที่มาและรายละเอียด : สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกฎหมายป่าไม้ และกฎหมายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้)

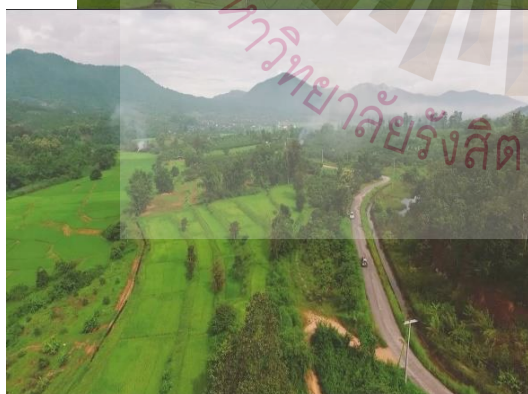
ภาคผนวก ข

ด้านรูปภาพ

ภาพแสดงพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ภาพรวมในพื้นที่โหล่งขอด

มหาวิทยาลัยรังสิต
Rangsit University

ภาพกิจกรรม ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชน

ตำบลไหล่งชอด อำเภอพราวน จังหวัดเชียงใหม่

การบริหารจัดการป่าไม้ในบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนตัวอย่าง ที่สามารถสร้างได้จากพลังบวกของประชาชนเห็นทรัพยากรเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการใช้ชีวิตประจำวัน กระบวนการจัดการที่ออกแบบโดยพระนักพัฒนาทำให้ชุมชนขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จและนำความรู้ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ จะเห็นได้จากมรดกเสน่ห์ของวัฒนธรรมประเพณีอันเรียบง่ายของ ชุมชนโหล่งขอดแห่งนี้ ชุมชนเกิดประสิทธิภาพในการใช้ชีวิตกินดีอยู่ดี เนื่องจากระบบการบริหารจัดการของชุมชนที่ส่งผลดีให้กับชุมชนท้องถิ่นเกิดสภาพความอุดมสมบูรณ์ในการใช้ทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติอย่างสมดุล องค์ประกอบเหล่านี้ส่งเสริม ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อประชาชนในพื้นที่ เยาวชนรุ่นหลังตระหนักเห็นคุณค่าวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความรักสามัคคี และห่วงแหนชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ผู้นำประชาชนในชุมชนทำให้เกิดขึ้นเป็นระเบียบสังคม คือบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดแนวทางการเป็นพฤติกรรมของคนในสังคม ประกอบคือ วิถีชาวบ้าน จารีตประเพณี และกฎหมายชุมชน เกิดจากการทำหน้าที่ที่หล่อหลอมเป็นความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติและความดีงาม เป็นเครื่องกล่อมเกล่าให้คนในชุมชนมีพฤติกรรมที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เกิดเป็นวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า และพยายามรณรงค์ให้เกิดความสร้างสรรค์และพัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมส่งเสริมการเกิดอาชีพในชุมชนเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนท้องถิ่น ส่งผลให้ชุมชนบ้านหลวง ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการตนเองอย่างสมบูรณ์แบบและเป็นชุมชนตัวอย่างในการจัดการตัวเอง

The image features a large, faint watermark of the Rangsit University logo in the center. The logo consists of a stylized flame or sunburst shape at the top, with a circular base containing radiating lines. The text 'มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University' is written in a semi-circle below the logo.

ภาคผนวก ค

ด้านรูปภาพ

ภาพแสดงพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ภาพความเสื่อมโทรมที่เห็น เกิดจากฝีมือมนุษย์ที่ถูกรามป่าไม้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กรณีพื้นที่ไม่ประสบผลสำเร็จ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ถูกบุกรุกจากการทำการเกษตร ด้วยเหตุผลที่ว่าประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการ ผู้นำชุมชน จะต้องมีความรู้และทำความเข้าใจในด้านการจัดการป่าชุมชน เพื่อเป็นองค์ความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อมิให้เกิดการคุกคามป่าไม้ และไม่ควรปล่อยให้ประชาชนนอกพื้นที่ หรือกลุ่มผู้มี อิทธิพลแสวงหาผลประโยชน์เข้ามาในชุมชน เพราะอาจทำให้จำนวนทรัพยากรป่าชุมชนหรือทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมลดจำนวนลง ทำให้ชุมชนอ่อนแอ และไม่สามารถปกป้องความเข้มแข็งของชุมชน เทียบเท่ากับชุมชนท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	เดือนนภา ภู่ทอง
วัน เดือน ปีเกิด	29 พฤศจิกายน 2528
สถานที่เกิด	จังหวัดสุโขทัย ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ปริญญาบริหารธุรกิจบัณฑิต, 2551 มหาวิทยาลัยนเรศวร ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, 2556 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, 2561
ที่อยู่ปัจจุบัน	133/1 หมู่ 10 ตำบลยางซ้าย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย 64000

